

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΊΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

«ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ TELEX, TELEFAX & ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ»

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΗΜΑΡΑΣ DR.JUR.

ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

1) ΚΟΡΟΠΟΥΛΗ ΜΑΡΙΑ-ΗΛΕΚΤΡΑ

2) ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΠΑΤΡΑ 2008

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

**«ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
TELEX, TELEFAX & ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ»**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να εκφράσουμε την ειλικρινή ευγνωμοσύνη μας σε όσους συνέβαλαν στη δημιουργία της εργασίας αυτής.

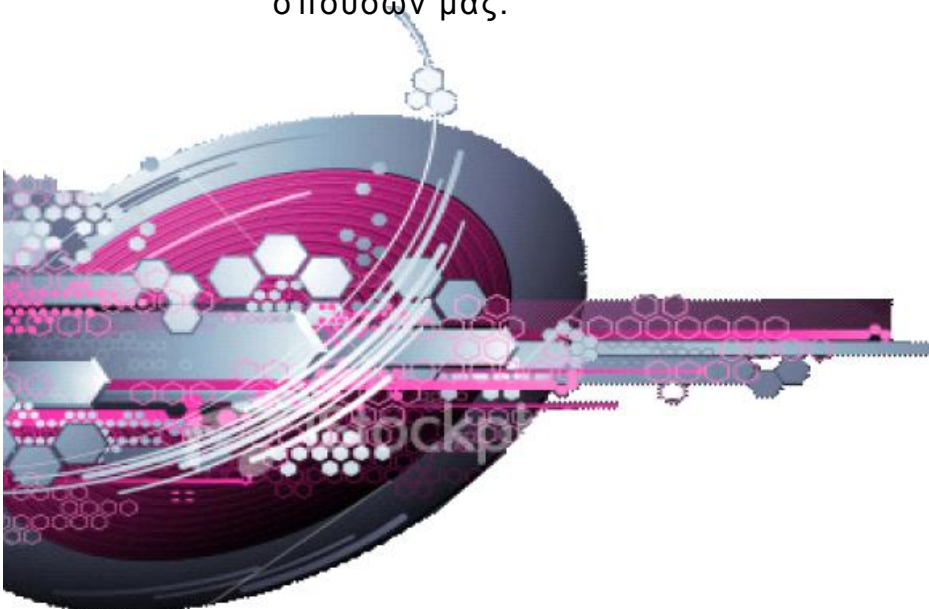
Πιο συγκεκριμένα, στον υπεύθυνο καθηγητή μας Dr.Jur. Νικόλαο Δημαρά για την αμέριστη βοήθεια και υποστήριξή του κατά τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας.

Στην κα Ευαγγελία Χάντη, δικηγόρο Αθηνών, για την υπομονή της στην εύρεση των βιβλιογραφικών πηγών.

Στον κ. Σπύρο Κουλιούρα για τις πολύτιμες κατευθύνσεις του, όσον αφορά την εκλαϊκευμένη εξήγηση των συστημάτων του διαδικτύου και των λοιπών ηλεκτρονικών μέσων που αναλύουμε.

Θα θέλαμε επίσης, να ευχαριστήσουμε όλους τους συγγραφείς από το μόχθο των οποίων δανειστήκαμε κομμάτια από τα βιβλία τους.

Τέλος, ευχαριστούμε θερμά τις οικογένειές μας για την κατανόηση, την ηθική και οικονομική τους συμπαράσταση και την πολύτιμη υποστήριξή τους, καθ' όλο το χρόνο των σπουδών μας.

Περιεχόμενα εργασίας

Εισαγωγή.....	i
1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΙΣ ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΕΣ	8
2. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	11
Ανθρωπιστική-ιδεαλιστική δικαιολόγηση.....	12
Ουτιλιταριστική δικαιολόγηση	13
Συνδυασμός των θεωριών στις σύγχρονες νομοθεσίες	15
Η ιστορία σε διεθνές και ελλαδικό επίπεδο	15
Ελλάδα.....	16
2.1. Βασικές έννοιες.....	16
2.1.1. Δημιουργός.....	16
2.1.2. Έργο	17
2.1.2.1. Δημιουργία	17
2.1.2.2. Πρωτοτυπία.....	17
2.1.3. Περιεχόμενο του Δικαιώματος	19
2.1.3.1. Δικαίωμα παρακολούθησης.....	21
2.2. Περιορισμοί των πνευματικών δικαιωμάτων.....	23
2.2.1. Αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση	23
2.2.2. Παράθεση αποσπασμάτων	25
2.2.3. Χρήση για λόγους ενημέρωσης	25
2.3. Τεχνολογικά μέτρα προστασίας	27
2.3.1. Το πρόβλημα.....	27
2.3.2. Η λύση.....	27
2.3.3. Το νέο πρόβλημα	27
2.3.4. Συλλογική διαχείριση	29
2.3.5. Ελληνικοί Οργανισμοί Συλλογικής Διαχείρισης	29
2.3.6. Νομοθεσία.....	30
2.3.6.1. Διεθνείς συνθήκες.....	30
2.3.6.2. Οδηγίες της Ε.Ε.....	31
2.3.6.3. Η Ελληνική Νομοθεσία	31
3. Φαξ.....	33
3.1. Δυνατότητες	35
3.2. Κώδικας Modified Huffman	36
3.3. Τυπικά χαρακτηριστικά	36
3.4. Το χαρτί του φαξ	37
4. Telex	38
4.1. Η χρησιμοποίηση μιας μεθόδου επικοινωνίας από απόσταση	39
4.2. Όσον αφορά το παραδεκτό της (απλής) ηλεκτρονικής υπογραφής	41
5. ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ.....	47
I. Το δίκτυο.....	47
II. Το περιεχόμενο	51
III. Η εξέλιξη του Διαδικτύου	53
IV. Η σημασία του Διαδικτύου.....	54
5.1. Η ΣΥΝΑΨΗ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΜΕΣΩ ΚΛΕΙΣΤΩΝ (ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ) ΚΑΙ ΑΝΟΙΚΤΩΝ (ΔΗΜΟΣΙΩΝ) ΔΙΚΤΥΩΝ	57
I. Το σύστημα ανταλλαγής δεδομένων EDI	57
II. Το Διαδίκτυο ως ανοιχτό δίκτυο	59
5.2. ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ	60
I. Οι συναλλαγές σε μη απευθείας σύνδεση (off-line)	61
II. Οι συναλλαγές σε απευθείας σύνδεση (on-line)	61
III Η σημασία της διάκρισης.....	62

5.3. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΔΗΛΩΣΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ	62
5.4. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΑΥΤΟΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΔΙΑΒΙΒΑΖΟΜΕΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ	64
I. Η ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενη δήλωση βουλήσεως	64
II. Η αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως	66
III. Η αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως ως δικαιοπρακτική δήλωση βουλήσεως.....	68
IV. Η κρατούσα άποψη	68
1. Η αντικειμενική υπόσταση – πράξη δήλωσης	69
2. Η υποκειμενική υπόσταση της δήλωσης βουλήσεως.....	71
Α. Η βούληση της πράξης	72
Β. Η βούληση της δήλωσης (δικαιοπρακτική συνείδηση).....	73
Γ. Η δικαιοπρακτική βούληση	75
Δ. Συμπερασματικά	77
5.5. ΤΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΔΗΛΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ.	78
I. Διάκριση και κατηγοριοποίηση των πηγών σφαλμάτων	78
II. Λάθος κατά τον χειρισμό του Η/Υ	79
III. Χρήση εσφαλμένων δεδομένων	82
1. Γενική Ρύθμιση.....	83
2. Εφαρμογή στις αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως (π.χ. Τραπεζικές συναλλαγές, αεροπορικές κρατήσεις on-line κλπ.)	87
6. ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	92
I. Πορίσματα από το δίκαιο των δικαιοπραξιών.....	92
II. Όσον αφορά το δίκαιο της προστασίας του καταναλωτή.....	97
III. Συμπεράσματα	100
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	102

Εισαγωγή

Αντικείμενο αυτής της εργασίας είναι η έρευνα της εγκυρότητας των συμβάσεων μέσω ηλεκτρονικών μέσων και δη μέσω Φαξ, Τέλεξ και ιδιαίτερα του Διαδικτύου. Λόγω της τεράστιας αύξησης της χρήσης των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών στη χώρα μας, (75% των νοικοκυριών διαθέτουν προσωπικό υπολογιστή, σύμφωνα με την ΕΣΥΕ για το έτος 2007) το μέγιστο μέρος της εργασίας μας ασχολείται με τις συμβάσεις μέσω Διαδικτύου. Ωστόσο, το είδος αυτό συναλλακτικής επαφής βασιζόταν μέχρι πρότινος σε κανόνες συμφωνημένους εκ των προτέρων μεταξύ των υποκειμένων που μετέχουν στη συναλλαγή. Η δημιουργία όμως ενός δικτύου Η/Υ ελεύθερα προσιτού στον καθένα και η εξέλιξη του δικτύου αυτού σε ένα καθολικό μέσο επικοινωνίας φαίνεται ότι άλλαξε τους μέχρι τώρα κανόνες του παιχνιδιού. Η αυθόρμητη συναλλακτική επαφή μεταξύ άγνωστων υποκειμένων, τα οποία ενεργούν πλέον εκτός του προστατευτικού μανδύα μιας σύμβασης-πλαισίου, θέτει σε νέα βάση το ζήτημα της δικαιοπρακτικής διαδικασίας με τη χρήση Η/Υ.

Για πρώτη φορά υπάγεται αυτοτελώς η διαδικασία της «ηλεκτρονικής συναλλαγής» στο πραγματικό των κανόνων του θετικού δικαίου, δοκιμάζοντας την προσαρμοστικότητα των διατάξεων του υπερπεντηκονταετούς Αστικού Κώδικα στις τεχνολογικές εξελίξεις. Από την ίδια αυτή δοκιμασία περνούν βεβαίως και οι νεότερες διατάξεις του ονομαζόμενου «κοινοτικού» αστικού δικαίου, κυρίως δηλαδή οι διατάξεις για την προστασία του καταναλωτή. Αντικείμενο λοιπόν της εργασίας αυτής θα αποτελέσει η υπαγωγή των νέων αυτών εμπειρικών φαινομένων, του νέου τρόπου συναλλαγής, στο ισχύον πλαίσιο του δικαίου των δικαιοπραξιών. Περαιτέρω θα εξετασθούν και νέες ρυθμίσεις, τις οποίες ο νομοθέτης έκρινε ως αναγκαίες για την ad hoc ρύθμιση ειδικά των φαινομένων αυτών. Σχηματικά, παρόλο που προτιμότερο είναι να αποφεύγονται οι ορολογικοί νεολογισμοί, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι το δίκαιο των «ηλεκτρονικών δικαιοπραξιών».

Κατά πρώτον θα ασχοληθούμε με τα πνευματικά δικαιώματα, όσον αφορά μια ανθρωπιστική-ιδεαλιστική και ουτιλιταριστική δικαιολόγηση και θα εξετάσουμε συνοπτικά τις σύγχρονες νομοθεσίες διεθνώς και στην Ελλάδα. Θα προσθέσουμε επιγραμματικά ορισμένα στοιχεία για τους περιορισμούς των πνευματικών δικαιωμάτων, τα τεχνολογικά μέσα προστασίας και βασικές εξηγήσεις δημιουργίας και πρωτοτυπίας των δικαιωμάτων, καθώς και

επιγραμματικά ορισμένα άρθρα του Αστικού Κώδικα που αναφέρονται στην Ελληνική Νομοθεσία που αφορά δικαιοπραξίες.

Στα δύο επόμενα κεφάλαια θα παρουσιάσουμε το φαξ και το τέλεξ, ορισμένα πράγματα για την ιστορία τους, το πώς και πότε δημιουργήθηκαν και στο τέλος του 4^{ου} κεφαλαίου υπάρχουν διευκρινιστικές παράγραφοι που αφορούν και τα δύο και αναφέρονται στην χρησιμοποίηση μιας μεθόδου επικοινωνίας από απόσταση, καθώς και το παραδεκτό της ηλεκτρονικής υπογραφής, από νομική άποψη, σύμφωνα με αποφάσεις Δικαστηρίων.

Το 5^ο κεφάλαιο ασχολείται αποκλειστικά με το Διαδίκτυο και τις συνάψεις συμβάσεως μέσω δικτύων. Θα ερευνήσουμε την ελάχιστη μονάδα δικαιοπρακτικής αυτοδέσμευσης, τη δήλωση βουλήσεως. Θα διερευνήσουμε κατά πόσο είναι δυνατή η δικαιοπρακτική αυτοδέσμευση με τη χρήση του Η/Υ, κατά πόσο δηλαδή είναι έγκυρη η δήλωση βουλήσεως που διαμορφώνεται, διατυπώνεται και διαβιβάζεται με τη βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας. Εφόσον καταλήξουμε σε θετικό συμπέρασμα, θα εξετάσουμε τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης μεθόδου δικαιοπρακτικού αυτοκαθορισμού αναφορικά με την εξωτερίκευση (συντέλεση) της δήλωσης βουλήσεως.

Θα ακολουθήσει η διερεύνηση των περιπτώσεων παθολογικής εμφάνισης της δήλωσης βουλήσεως. Στο πλαίσιο αυτό θα εξετασθούν τόσο οι περιπτώσεις των εν στενή εννοία ελαττωμάτων της βούλησης όσο και αυτές της έλλειψης της δικαιοπρακτικής συνείδησης αλλά και της εσφαλμένης διαβίβασης της δήλωσης στον αποδέκτη.

Ακολουθεί η διερεύνηση του προβλήματος του τύπου των ηλεκτρονικών δικαιοπραξιών. Το ζήτημα της τήρησης τύπου στις συμβάσεις μέσω του Διαδικτύου στην πράξη δεν εμφανίζεται ως ανάγκη για τη διενέργεια τυπικών δικαιοπραξιών αλλά ως ανάγκη για τη δημιουργία αίσθησης ασφάλειας στους συναλλασσομένους με το μέσο αυτό. Η ασφάλεια αυτή επιτυγχάνεται με την παροχή της δυνατότητας απόδειξης των συναλλαγών και τη συνακόλουθη δυνατότητα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των θεμελιούμενων δικαιωμάτων.

Ολοκληρώνοντας τη θεώρηση της νέας αυτής συναλλακτικής πρακτικής θα καταλήξουμε σε συμπεράσματα και θα εκθέσουμε τα πορίσματά μας, σύμφωνα με την βιβλιογραφία.

1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΙΣ ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΕΣ

Άρθρ. 7: Ικανότητα για δικαιοπραξία: Η ικανότητα για δικαιοπραξία ρυθμίζεται από το δίκαιο της ιθαγένειας.

Άρθρ. 9 ΑΚ: Η δικαιοπραξία είναι έγκυρη ως προς τον τύπο αν είναι σύμφωνη είτε με το δίκαιο που διέπει το περιεχόμενό της είτε με το δίκαιο του τόπου όπου επιχειρείται είτε με το δίκαιο της ιθαγένειας όλων των μερών.

Άρθρ. 127: "Όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του (ενήλικος) είναι ικανός για κάθε δικαιοπραξία", ενώ το άρθρ. 128/46 λέει «"Ανίκανοι για δικαιοπραξία είναι: 1. όποιοι δεν έχουν συμπληρώσει το δέκατο έτος 2. όποιοι βρίσκονται σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση"». "Περιορισμένη ικανότητα για δικαιοπραξία έχουν: 1. οι ανήλικοι που συμπλήρωσαν το δέκατο έτος 2. όποιοι βρίσκονται σε μερική στερητική δικαστική συμπαράσταση 3. όποιοι βρίσκονται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση". (άρθρ. 129)

Άρθρ. 130: Η δήλωση βούλησης από ανίκανο για δικαιοπραξία είναι άκυρη., ενώ το άρθρ. 131 ΑΚ αναφέρει «"Η δήλωση της βούλησης είναι άκυρη αν, κατά το χρόνο που έγινε, το πρόσωπο δεν είχε συνείδηση των πράξεών του ή βρισκόταν σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιόριζε αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής του. Οι κληρονόμοι μπορούν, μέσα σε μια πενταετία από την επαγωγή, να προσβάλουν για έναν από τους λόγους της προηγούμενης παραγράφου τις μη χαριστικές δικαιοπραξίες που έγιναν από τον κληρονομούμενο ή προς αυτόν τότε μόνο: 1. αν κατά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας εκκρεμούσε διαδικασία για την υποβολή του κληρονομούμενου σε δικαστική συμπαράσταση λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής, που δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί ή αν μετά την κατάρτιση ο κληρονομούμενος υποβλήθηκε σε δικαστική συμπαράσταση για την παραπάνω αιτία 2. αν η δικαιοπραξία καταρτίστηκε ενόσω αυτός βρισκόταν έγκλειστος σε ειδική για την κατάστασή του μονάδα ψυχικής υγείας 3. αν η κατάσταση που επικαλούνται οι κληρονόμοι προκύπτει από την ίδια τη δικαιοπραξία που προσβάλλεται.

Άρθρ. 140 ΑΚ: Αν κάποιος καταρτίζει δικαιοπραξία και η δήλωσή του δεν συμφωνεί, από ουσιώδη πλάνη, με τη βούλησή του, έχει δικαίωμα να ζητήσει

την ακύρωση της δικαιοπραξίας και το άρθρ. 142: Η πλάνη που αναφέρεται σε ιδιότητες του προσώπου ή του πράγματος θεωρείται ουσιώδης, αν κατά τη συμφωνία των μερών ή με βάση την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, οι ιδιότητες αυτές είναι τόσο σπουδαίες για την όλη δικαιοπραξία, ώστε, αν το πρόσωπο γνώριζε την πραγματική κατάσταση, δεν θα επιχειρούσε τη δικαιοπραξία. Από την άλλη όμως, σύμφωνα με το άρθρ. 144: Η δικαιοπραξία δεν ακυρώνεται λόγω πλάνης: 1. αν ο άλλος δέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως την εννοεί ο πλανώμενος 2. αν η ακύρωση αντιβαίνει στην καλή πίστη. Και μπορεί να ζητηθεί αποζημίωση λόγω της ακύρωσης σύμφωνα με το άρθρ. 145 ΑΚ που αναφέρει: Οποιος αξιώνει να ακυρωθεί η δικαιοπραξία επειδή πλανήθηκε έχει υποχρέωση να ανορθώσει τη ζημία που επέρχεται από την ακύρωση στο μέτρο που δεν υπερβαίνει το διαφέρον από την έγκυρη δικαιοπραξία. Η υποχρέωση για αποζημίωση αποκλείεται, αν αυτός που ζημιώθηκε γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την πλάνη. Σε παρόμοιο κλίμα και το άρθρ. 147 ΑΚ που αναφέρει: Οποιος παρασύρθηκε με απάτη σε δήλωση βούλησης έχει δικαίωμα να ζητήσει να ακυρωθεί η δικαιοπραξία. Αν η δήλωση απευθύνεται σε άλλον και η απάτη έγινε από τρίτον, η ακύρωση μπορεί να ζητηθεί μόνο εφόσον εκείνος προς τον οποίο απευθύνεται η δήλωση ή τρίτος που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από αυτήν γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη. Εκείνος που απατήθηκε έχει δικαίωμα, παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες. Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία. (άρθρ. 149 ΑΚ).

Σύμφωνα με το άρθρ. 157 ΑΚ όταν περάσουν δύο χρόνια από τη δικαιοπραξία επέρχεται απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση. Αν η πλάνη ή η απάτη ή η απειλή εξακολούθησαν και μετά τη δικαιοπραξία, η διετία αρχίζει από τότε που πέρασε η κατάσταση αυτή. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται ακύρωση όταν περάσουν είκοσι χρόνια από τη δικαιοπραξία.

Το άρθρ. 160 ΑΚ ορίζει ότι Αν ο νόμος ή τα μέρη όρισαν για τη δικαιοπραξία έγγραφο τύπο, το έγγραφο πρέπει να έχει την ιδιόχειρη υπογραφή του εκδότη. Αν πρόκειται για σύμβαση, η υπογραφή των συμβαλλομένων πρέπει να τεθεί στο ίδιο έγγραφο. Αν συνταχθούν για τη σύμβαση περισσότερα πρωτότυπα, αρκεί η υπογραφή του κάθε μέρους στο έγγραφο που προορίζεται για το άλλο.

Άρθρ. 179 ΑΚ: Άκυρη ως αντίθετη προς τα χρηστά ήθη είναι ιδίως η δικαιοπραξία με την οποία δεσμεύεται υπερβολικά η ελευθερία του προσώπου ή η δικαιοπραξία με την οποία εκμεταλλεύεται κάποιος την ανάγκη, την κουφότητα ή την απειρία του άλλου και πετυχαίνει έτσι να συνομολογήσει ή να πάρει για τον εαυτό του ή τρίτο, για κάποια παροχή, περιουσιακά ωφελήματα, που, κατά τις περιστάσεις, βρίσκονται σε φανερή δυσαναλογία προς την παροχή. Αλλά, σύμφωνα με το άρθρ. 183 ΑΚ Επικύρωση άκυρης δικαιοπραξίας ισχύει σαν νέα κατάρτισή της. Αν οι συμβαλλόμενοι επικυρώσουν άκυρη σύμβαση, σε περίπτωση αμφιβολίας δημιουργείται αμοιβαία μεταξύ τους υποχρέωση για κάθε παροχή που θα όφειλαν, αν η σύμβαση ήταν έγκυρη από την αρχή.

2. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Πνευματική ιδιοκτησία ή πνευματικά δικαιώματα ονομάζονται τα αποκλειστικά δικαιώματα¹ των πνευματικών δημιουργών στο έργο τους. Παραχωρούνται από τον νόμο για ορισμένο χρόνο για να απαγορεύσουν σε τρίτους τη χρήση των έργων χωρίς την άδεια του δημιουργού. Το πνευματικό δικαίωμα υφίσταται σε έργα λογοτεχνίας και τέχνης, όπως βιβλία, θέατρο, ζωγραφική, γλυπτική, φωτογραφία, αρχιτεκτονική αλλά και άλλες δημιουργίες όπως λογισμικό² ή βάσεις δεδομένων³ (*databases*). Περιλαμβάνει το δικαίωμα της εκμετάλλευσης του έργου (περιοριστικό δικαίωμα) και το δικαίωμα της προστασίας του προσωπικού δεσμού του δημιουργού του προς αυτό (ηθικό

¹ Δικαίωμα (right) λέγεται η υπό του Δικαίου παρεχόμενη σε πρόσωπο εξουσία προς προστασία του έννομου συμφέροντός του. Η εξουσία αυτή του προσώπου που αναγνωρίζει ο νόμος, απορρέει, επιβάλλεται, προστατεύεται και επανορθώνεται (σε περίπτωση προσβολής του) από τον ίδιο τον νόμο.

Αντίστοιχη έννοια του δικαιώματος, από τρίτους, είναι η "υποχρέωση" είτε πάντων προς αποχή ενέργειας που μπορεί να προσβάλει το "δικαίωμα" όπως σε εμπράγματα δικαιώματα, είτε ορισμένων προσώπων σε πράξεις ή παραλήψεις επί ενοχικών δικαιωμάτων. Συνεπώς τα παρεχόμενα υπό του Νόμου δικαιώματα επιβάλουν ταυτόχρονα και τις υποχρεώσεις. Δικαιώματα όμως και υποχρεώσεις δημιουργούνται επίσης και στις ιδιωτικές συμφωνίες (συμβάσεις) μεταξύ προσώπων. Το ότι αυτά έχουν ως πηγή, ιδιωτική συμφωνία και όχι Νόμο δεν σημαίνει πως ο σεβασμός, αφενός, προς το δικαίωμα και αφετέρου η εκτέλεση της υποχρέωσης εξαρτώνται μόνο από τη "καλή θέληση" των μερών της σύμβασης. Γι' αυτό και το Δίκαιο θεωρεί την ιδιωτική αυτή συμφωνία Νόμο.

Συνεπώς πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων δεν είναι μόνο ο Νόμος αλλά και η ιδιωτική συμφωνία (σύμβαση) που αποτελεί εσαεί ιδιωτικό νόμο. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις συνθέτουν τις έννομες σχέσεις μεταξύ προσώπων.

² Στην επιστήμη υπολογιστών ως λογισμικό (software) ορίζεται το σύνολο των πληροφοριών που καθοδηγούν το υλικό ενός υπολογιστή κατά τη λειτουργία του. Οι πληροφορίες αυτές είναι προγράμματα, ενεργές διεργασίες, δεδομένα αποθηκευμένα στη μνήμη κλπ. Το λογισμικό είναι κωδικοποιημένο με προτυποποιημένους τρόπους, με τη βοήθεια ενός δυαδικού ψηφιακού συστήματος, ώστε να είναι "κατανοητό" από το υλικό.

³ Βάση δεδομένων είναι κατά τον ορισμό του ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας "η συλλογή έργων, δεδομένων ή άλλων ανεξάρτητων στοιχείων, διευθετημένων κατά συστηματικό ή μεθοδικό τρόπο και ατομικώς προσιτών με ηλεκτρονικά μέσα ή με άλλο τρόπο". Οι βάσεις δεδομένων έχουν την ιδιαιτερότητα ότι αποτελούν συλλογές έργων, τα οποία είτε προστατεύονται αυτοτελώς ως τέτοια ανεξάρτητα από τη βάση δεδομένων είτε δεν προστατεύονται, αν δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του νόμου. Η οργάνωση όμως μιας βάσης δεδομένων μπορεί να είναι μια πρωτότυπη και δαπανηρή δραστηριότητα. Ο δημιουργός της, αν δεν υπήρχε ιδιαίτερη προστασία, θα διέτρεχε τον κίνδυνο (ιδιαίτερα στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων) να αντιγράψει κάποιος τρίτος ολόκληρη τη βάση ή ολόκληρο το περιεχόμενό της χωρίς αυτός να μπορεί να τον εμποδίσει, αφού μόνο οι δημιουργοί των συμπεριληφθέντων έργων (και μόνο αν τα έργα προστατεύονταν αυτοτελώς) θα είχαν αξίωση κατά του τρίτου – προσβολέα. Στην ψηφιακή εποχή όμως οι βάσεις δεδομένων έχουν ιδιαίτερη σημασία, γιατί αποθηκεύουν και ταξινομούν πληθώρα πληροφοριών, τις οποίες χωρίς ταξινόμηση θα ήταν αδύνατο να χρησιμοποιήσει ή να επεξεργαστεί κανείς. Χωρίς ιδιαίτερη προστασία οι επενδύσεις σε βάσεις δεδομένων θεωρήθηκε ότι θα ήταν περιορισμένες με βάση τη θεωρία των property rights Έτσι ο ευρωπαϊός νομοθέτης με την Οδηγία 96/9/EK θέσπισε και εναρμόνισε σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας τη νομική προστασία των βάσεων δεδομένων με βάση ένα διπλό σύστημα, το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας για τις πρωτότυπες βάσεις δεδομένων και το συγγενικό δικαίωμα (δικαίωμα *sui generis*) για τις βάσεις δεδομένων που δεν είναι πρωτότυπες αλλά ενσωματώνουν μια σημαντική επένδυση.

δικαίωμα). Το πνευματικό δικαίωμα αποκτάται αυτοδικαίως χωρίς να απαιτείται αίτηση του δημιουργού ή καταχώριση του έργου σε κάποια υπηρεσία.

Στην Ελλάδα θεμελιώδης είναι ο νόμος 2121/1993 (ΦΕΚ 25, 4/3/93) ο οποίος, εμπνεόμενος από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Διανοητικής Ιδιοκτησίας, αναθεωρεί την προηγούμενη νομοθεσία του 1920 και συμμορφώνεται με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Λόγος ύπαρξης

Υπάρχουν δύο αντιδιαμετρικά αντίθετοι δικαιολογητικοί λόγοι ύπαρξης της πνευματικής ιδιοκτησίας, οι οποίοι όμως στις σύγχρονες νομοθεσίες περισσότερο αλληλοσυμπληρώνονται παρά αλληλοαποκλείονται.

Ανθρωπιστική-ιδεαλιστική δικαιολόγηση

Ο ένας, ανθρωπιστικός και ιδεαλιστικός, συνδέεται με τις θεωρίες περί φυσικού δικαίου. Σύμφωνα με αυτόν ο δημιουργός έχει έναν ιδιαίτερο ψυχικό δεσμό με το δημιούργημά του, ο οποίος είναι αναπαλλοτρίωτος και τον οποίο ο νόμος οφείλει να αναγνωρίσει. Ως πρότυπο έχει αυτή η θεωρία κυρίως το μοναχικό δημιουργό, ο οποίος δημιουργεί τέχνη για βιοπορισμό και η πολιτεία έχει υποχρέωση να του δώσει το δικαίωμα να εκμεταλλεύεται κατ' αποκλειστικότητα το έργο του. Ο δημιουργός είναι πάντα φυσικό πρόσωπο⁴. Αυτή η οπτική γωνία

⁴ Φυσικό πρόσωπο καλείται από το Δίκαιο κάθε άνθρωπος που έχει την ικανότητα να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ανεξάρτητα γένους, ηλικίας, εθνικότητας και θρησκείας. Μόνο ο άνθρωπος θεωρείται "φυσικό πρόσωπο", σε αντιδιαστολή με το Νομικό πρόσωπο.

Το "φυσικό πρόσωπο" αρχίζει να υπάρχει από την γέννησή του και παύει με τον θάνατό του. Δυνατόν όμως είναι καίτοι να μην έχει αποδεδειγμένα επέλθει ο θάνατος, κάποιο φυσικό πρόσωπο να θεωρηθεί από το Δίκαιο ως «μή υπάρχον». Τέτοια περίπτωση είναι η αφάνεια. Δηλαδή σε περιπτώσεις που κάποιος άνθρωπος εξαφανισθεί υπό συνθήκες κινδύνου (π.χ. ναυτικό ατύχημα) με μεγάλη πιθανότητα του θανάτου του ή αν από μακρόν χρόνου απουσιάζει χωρίς είδηση, μπορεί με δικαστική απόφαση να κηρυχθεί άφαντος, οπότε και ο νόμος τον θεωρεί κατά πλάσμα αποθανόντα.

Ο κάθε άνθρωπος από τη γέννησή του και ως το θάνατό του έχει ικανότητα Δικαίου, την ικανότητα δηλαδή να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Προς την ικανότητα Δικαίου αντιδιαστέλλεται η ικανότητα προς Δικαιοπραξία, η ικανότητα δηλαδή να διαθέτει αυτοβούλως τα δικαιώματά του και να αναλαμβάνει αυτοβούλως υποχρεώσεις. (Δημαράς Νικ., Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, 2008, σελ. 71 επ.) Η πλήρης ικανότητα προς δικαιοπραξία αναγνωρίζεται στους ανθρώπους με τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας τους. Μέχρι το 18ο έτος ο άνθρωπος είναι είτε ανίκανος για δικαιοπραξία είτε περιορισμένα ικανός (μπορεί να διαθέσει ορισμένα δικαιώματα και να αναλάβει ορισμένες υποχρεώσεις). Οι ανίκανοι για δικαιοπραξία μπορούν να εκποιούν δικαιώματα και να αναλαμβάνουν υποχρεώσεις μόνο μέσω του νομίμου αντιπροσώπου τους (συνήθως των γονέων, εκτός αν έχει οριστεί άλλος). Ο περιορισμός της δικαιοπρακτικής ικανότητας στοχεύει στην προστασία των ανηλίκων από την ανάληψη υποχρεώσεων, την έκταση των οποίων δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν. Ενήλικοι μπορεί να είναι ανίκανοι για δικαιοπραξία, αν κηρυχθούν με δικαστική απόφαση σε δικαστική συμπαράσταση. Η κήρυξη σε δικαστική συμπαράσταση γίνεται κυρίως σε περιπτώσεις

επιβάλλει ρυθμίσεις που προστατεύουν το δημιουργό και από αυτούς στους οποίους ο ίδιος αναθέτει την οικονομική εκμετάλλευση του έργου του (εκδότες, παραγωγούς), γιατί εξαρτάται από αυτούς και τους έχει ανάγκη προκειμένου να επιβιώσει. Έτσι ο δημιουργός δεν μπορεί, ακόμη και αν το θέλει, να εκχωρήσει ποτέ όλα τα δικαιώματά του, ενώ έχει πάντα αξίωση σε εύλογη αμοιβή. Το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ταυτόχρονα και μέσο προώθησης της πολιτιστικής δημιουργίας. Βάρος δίνεται σε έργα κατ' εξοχήν πνευματικά και προϋπόθεση προστασίας είναι το δημιουργικό ύψος του έργου. Η αντίληψη αυτή συνδέεται με τη Γαλλική Επανάσταση και το Διαφωτισμό και έχει επικρατήσει στην ηπειρωτική Ευρώπη. Χαρακτηριστική είναι και η ορολογία, η οποία εστιάζει στο δημιουργό (*Droit d' auteur, Urheberrecht*). Αντίστοιχα και η διάρκεια του δικαιώματος δε συνδέεται με τη ζωή του έργου αλλά με τη ζωή του δημιουργού.

Ουτιλιταριστική δικαιολόγηση

Ο δεύτερος λόγος είναι ουτιλιταριστικός. Είναι όμοιος με το λόγο ύπαρξης του διπλώματος ευρεσιτεχνίας: η χορήγηση ενός αποκλειστικού δικαιώματος λειτουργεί ως κίνητρο για τη δημιουργία καινοτομιών και συνδέεται με τη θεωρία των *property rights*. Ο δημιουργός με την προσδοκία του οικονομικού οφέλους από την αποκλειστική εκμετάλλευση του έργου του στρέφει την παραγωγική του δραστηριότητα σε καινοτόμα έργα, τα οποία ωφελούν το κοινωνικό σύνολο. Αυτή η οπτική εστιάζει στην οικονομική σκοπιά της δημιουργίας και προστατεύει εξίσου αυτόν που επενδύει σε παραγωγικές δραστηριότητες (εκδότη, παραγωγό). Έτσι δημιουργός μπορεί να είναι και νομικό πρόσωπο⁵, το οποίο

ψυχικών νόσων που δεν επιτρέπουν στο άτομο να έχει συνείδηση των πράξεών του. Η δικαστική απόφαση οφείλει να ορίζει και το νόμιμο αντιπρόσωπο, το δικαστικό συμπαραστάτη, ο οποίος θα διενεργεί πράξεις στο όνομα του αντιπροσωπευομένου.

Το έμβρυο (*nasciturus*) θεωρείται αναδρομικά υποκείμενο δικαίου, αν γεννηθεί ζωντανό. Η ρύθμιση αυτή έχει σημασία στο Κληρονομικό Δίκαιο: αν έμβρυο οριστεί κληρονόμος με διαθήκη ή εξ' αδιαθέτου, κληρονομεί αναδρομικά μόνο αν γεννηθεί ζωντανό (ακόμη κι αν πεθάνει αμέσως μετά τη γέννα).

Για κάθε μεταβολή της προσωπικής κατάστασης ενός φυσικού προσώπου (γέννηση, γάμος, υιοθεσία, θάνατος) συντάσσονται ειδικές "πράξεις" που αποσκοπούν την επίσημη βεβαίωση των παραπάνω γεγονότων που ονομάζονται ληξιαρχικές πράξεις οι οποίες καταχωρούνται από ειδικούς υπαλλήλους ληξιαρχούς σε ειδικά δημόσια βιβλία που λέγονται ληξιαρχικά. Σε περίπτωση αδυναμίας πρόσβασης στο ληξιαρχείο (π.χ. γέννηση ή θάνατος σε πλοίο «εν πλω» ή στο εξωτερικό) την πράξη αυτή συντάσσει άλλο όργανο με εξουσίες ληξιαρχού (ο Πλοίαρχος, ο Πρόξενος κλπ.).

⁵ Νομικό πρόσωπο χαρακτηρίζεται μια ένωση φυσικών προσώπων ή ομάδα περιουσίας που έχει αυτοτελώς ικανότητα Δικαίου, είναι δηλαδή υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Βλ. Δημαράς, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, 2008, σελ. 85 επ.).

Το Δίκαιο ως πρόσωπα θεωρεί και ενώσεις φυσικών προσώπων ή περιουσίας για την θεραπεία κοινωνικών αναγκών. Έτσι το "νομικό πρόσωπο" (που πράγματι δεν υπάρχει τέτοιο στη φύση)

επενδύει και συντονίζει την παραγωγική δραστηριότητα (*work made for hire*). Τα δικαιώματα του δημιουργού είναι ελεύθερα μεταβιβάσιμα, όπως και όλα τα κοινά περιουσιακά δικαιώματα. Προϋπόθεση προστασίας δεν είναι τόσο η πρωτοτυπία, όσο η επένδυση (*sweat of the brow-ιδρώτας του προσώπου*). Στόχος της προστασίας δεν είναι η διατήρηση του δεσμού δημιουργού-δημιουργήματος, αλλά κυρίως η προστασία της καινοτομίας από αντιγραφές που εκμεταλλεύονται ξένο κόπο χωρίς αντάλλαγμα (*what is worth copying is worth protecting*). Η αντίληψη αυτή κυριαρχεί στις Αγγλοσαξωνικές χώρες και συνδέεται με τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Εξαιτίας αυτής της θεώρησης το δικαίωμα στις ΗΠΑ δεν αποκτάτο αυτοδικαίως, αλλά μετά από αίτηση (registration) στο US Copyright Office (παρόμοια δηλαδή με το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας⁶). Μετά την προσχώρηση όμως των ΗΠΑ στη Σύμβαση της Βέρνης το 1988, η οποία επιτάσσει την αυτόματη και χωρίς διατυπώσεις κτήση του δικαιώματος, η εγγραφή έγινε προαιρετική.

αναγνωρίζεται «κατά πλάσμα δικαίου» ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η αναγνώριση αυτή σε ένωση προσώπων νομικής προσωπικότητας ανεξάρτητης από τα φυσικά πρόσωπα - μέλη της είναι δημιούργημα των τελευταίων αιώνων και αποσκοπεί κυρίως στη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Έτσι ένα νομικό πρόσωπο μπορεί να αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις χωρίς να δεσμεύονται από αυτά τα μέλη του, να πράττει δηλαδή "ιδίω ονόματι". Το νομικό πρόσωπο δεσμεύεται από τις πράξεις των οργάνων του και αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις με απόφασή τους. Στα νομικά πρόσωπα κρίσιμες είναι οι εξουσίες διαχείρισης (εσωτερικές σχέσεις) και εκπροσώπησης (σχέσεις με τρίτους). Το ποιο όργανο τις έχει, καθορίζεται από το νόμο και από το καταστατικό του νομικού προσώπου. Το καταστατικό εξειδικεύει στο πλαίσιο του νόμου ποιο όργανο και με ποιο τρόπο χρειάζεται να αποφασίσει, προκειμένου το νομικό πρόσωπο να αναλάβει ένα δικαίωμα ή μια υποχρέωση.

⁶ Η ευρεσιτεχνία (πατέντα, αγγλ. patent, γερμ. Patent, γαλλ. brevet) είναι ένα αποκλειστικό δικαίωμα χρήσης που δίνεται για κάποιο διάστημα στον εφευρέτη (φυσικό ή νομικό πρόσωπο) μιας νέας μεθόδου, ουσίας ή μηχανισμού. Το αποκλειστικό αυτό δικαίωμα χορηγείται για 20 χρόνια από την υποβολή της αίτησης και απαγορεύει σε άλλους να χρησιμοποιούν την κατοχυρωμένη μέθοδο, ουσία ή μηχανισμό χωρίς την άδεια του κατόχου του διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας μπορούν να κατοχυρωθούν όχι μόνο εφευρέσεις, αλλά και ανακαλύψεις, εφ' όσον οι ιδιότητες τις οποίες ζητά να κατοχυρώσει ο εφευρέτης δεν ήταν ήδη γνωστές.

Συνδυασμός των θεωριών στις σύγχρονες νομοθεσίες

Οι σύγχρονες νομοθεσίες, παρ' ότι εξακολουθούν να έχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, συνδυάζουν ως επί το πλείστον και τα δύο στοιχεία. Οι ευρωπαϊκές νομοθεσίες αναγνωρίζουν μεν μόνο φυσικό πρόσωπο ως δημιουργό, απονέμουν όμως και στον παραγωγό ένα συγγενικό δικαίωμα, αφού χωρίς αυτόν πολλές φορές δεν επιβιώνει η δημιουργία. Το κριτήριο της πρωτοτυπίας ελαττώνεται διαρκώς, ενώ σε κάποιες χώρες επιτρέπεται η πλήρης εκποίηση του δικαιώματος. Από την άλλη και στις αγγλοσαξονικές χώρες προστατεύονται επί μέρους εκφάνσεις του ηθικού δικαιώματος του δημιουργού, ενώ η προσχώρηση των ΗΠΑ στη Σύμβαση της Βέρνης μετρίασε πολλές από τις διαφορές (εγγραφή, διάρκεια του δικαιώματος).⁷

Η ιστορία σε διεθνές και ελλαδικό επίπεδο

Διεθνώς

Η δημιουργία του μορφώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας και η νομική της προστασία είναι σχετικά πρόσφατες και ανάγονται στον 18ο αιώνα. Πρόδρομος της προστασίας ήταν η απονομή προνομίων σε τυπογράφους, αρχικά στη Βενετία από το 1469 και αργότερα και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Τα προνόμια αυτά αφορούσαν όμως την προστασία του τυπογράφου (προστασία της οικονομικής επένδυσης) από ανατυπώσεις φιλολογικών και μουσικών έργων από τρίτους και όχι την προστασία του δημιουργού, ενώ σύντομα κατέληξαν να γίνουν όργανο της λογοκρισίας εκ μέρους των ηγεμόνων στα εκδιδόμενα έργα. Πρώτος νόμος που αναγνώρισε δικαίωμα στον δημιουργό ήταν ο αγγλικός "*Act for the Encouragement of Learning, by vesting the Copies of Printed Books in the Authors or purchasers of such Copies, during the Times therein mentioned*" (*Act 8 Anne C 19*) του 1709 επί βασιλείας της Άννας, ο οποίος απένεμε αποκλειστικό δικαίωμα στον δημιουργό επί του έργου του διάρκειας 14 ετών από τη δημοσίευση του έργου με δυνατότητα παράτασης για άλλα τόσα, εφ' όσον ζούσε ακόμη. Αποφασιστική ώθηση έδωσε η Γαλλική Επανάσταση, η οποία συνέδεσε την πνευματική ιδιοκτησία με το φυσικό δίκαιο: αναγνώρισε ότι ο δημιουργός έχει θεμελιώδες δικαίωμα στο έργο του, το οποίο ο νόμος οφείλει να προστατεύσει. Ως συνέπεια αυτής της αντίληψης θεσπίστηκαν δύο νόμοι το 1791 και το 1793 αντίστοιχα. Στη συνέχεια κατά τον 19ο αι. υιοθετήθηκαν σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη συναφείς νομοθεσίες, ενώ πολλοί (κυρίως Γάλλοι)

⁷ Καλλινίκου Διονυσία, Πνευματική Ιδιοκτησία και Συγγενικά Δικαιώματα, 2η Έκδοση, Π. Ν. Σάκκουλας (Δίκαιο & Οικονομία), Αθήνα 2005, σελ. 122.

διανοούμενοι και λογοτέχνες κατέβαλαν προσπάθειες ενίσχυσης και εμπέδωσης του θεσμού· ο Βίκτωρ Ουγκώ μάλιστα ίδρυσε τη Διεθνή Φιλολογική και Καλλιτεχνική Ένωση (*Association Littéraire et Artistique Internationale, ALAI*), η οποία είναι ακόμη και σήμερα ενεργή στον τομέα αυτόν διεθνώς. Η διεθνής αυτή τάση αναγνώρισης και προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας οδήγησε το 1886 στην υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης της Βέρνης, καθιστώντας την πνευματική ιδιοκτησία αντικείμενο διεθνούς προστασίας.

Ελλάδα

Στην Ελλάδα η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας άργησε να έρθει. Ο Ποινικός Νόμος του 1835 προέβλεπε στο άρθρο 432 ιδιαίτερο ποινικό αδίκημα για όποιον αναπαρήγε ή έθετε σε κυκλοφορία «βιβλία □ □ λλαυπωμένα □ γγραφμουσικ□ □ συνθέσεις, χαλκογραφίας, □ χνογραφίας□ πίνακας γεωγραφικο□ □ νεσυναινέσεως το□ συγραφέως, το□ □ περιγασαμένοντο□ κατ' □ μporία□ κδότοφ...] χωρίς τινά □ πεξεργασία□ □ νάπλασι□ ντ□δεξαπέντε □ τ□□νπ□ χρόνον τ□ □ κδόσεώς των». Παράλληλα το άρθρο 371 του ίδιου νόμου, που προέβλεπε το αδίκημα της κλοπής⁸, όριζε ότι κλοπή είναι η αφαίρεση ξένων κινητών πραγμάτων «μ□ □ ξαιρουμένωγηδ' α□ τ□ τ□ ν □ ργων□ □ νθρωπίνοσός». Οι διατάξεις αυτές απείχαν όμως πολύ από το να παρέχουν μια ολοκληρωμένη και αποτελεσματική προστασία στους δημιουργούς. Ακολούθησε 75 χρόνια μετά ο νόμος ΓΥΠΓ'/1909 «περί συγγραφικών δικαιωμάτων των θεατρικών έργων». Ο πρώτος πλήρης νόμος περί πνευματικής ιδιοκτησίας ήταν ο 2387/1920, ενώ το ίδιο έτος η Ελλάδα προσχώρησε στη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης του 1886. Ο νόμος του 1920 προέβλεπε την προστασία των έργων όσο ζούσε ο δημιουργός και για 50 χρόνια μετά τον θάνατό του. Ο 2387/1920 τροποποιήθηκε κατ' επανάληψιν για να ανταποκριθεί σε νεώτερες ανάγκες, και αντικαταστάθηκε τελικά πλήρως από τον ν. 2121/1993, ο οποίος έφερε αρκετές καινοτομίες στο σύστημα προστασίας. Η προστασία παρέμεινε αρχικά 50 χρόνια *post mortem auctoris*, για να παραταθεί το 1997 στα 70. Παράλληλα από τις αρχές της δεκαετίας του 90 έχει αρχίσει η εναρμόνιση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας με την έκδοση αλληπάλληλων οδηγιών, οι οποίες ρυθμίζουν κατά ενιαίο τρόπο για όλα τα κράτη-μέλη αρκετές πτυχές της πνευματικής ιδιοκτησίας.⁹

2.1. Βασικές έννοιες

2.1.1. Δημιουργός

Ο δημιουργός είναι το υποκείμενο του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας. Στο ηπειρωτικό ευρωπαϊκό σύστημα (*droit d'auteur*) και στο ελληνικό δίκαιο δημιουργός μπορεί να είναι μόνο φυσικό πρόσωπο, αφού μόνο άνθρωπος μπορεί να δημιουργεί πρωτότυπα πνευματικά έργα. Στο αμερικανικό δίκαιο

⁸ Η κλοπή είναι έγκλημα που τιμωρείται από τον Ποινικό Κώδικα στα άρθρα 372 ΠΚ επ. Είναι η αφαίρεση ξένου κινητού πράγματος από την κατοχή άλλου με σκοπό την παράνομη ιδιοποίηση. Στη βασική της μορφή είναι πλημμέλημα και τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών.

⁹ Μαρίνος, Μιχαήλ-Θεόδωρος, Πνευματική Ιδιοκτησία, 2η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2004.

(*copyright*) αντίθετα, δημιουργός μπορεί να είναι και νομικό πρόσωπο, το οποίο έχει επενδύσει οικονομικά στη δημιουργία ενός έργου. Αυτό δεν σημαίνει ότι κατά το ελληνικό Δίκαιο νομικό πρόσωπο δεν μπορεί να είναι κύριος δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας: ο δημιουργός μπορεί να μεταβιβάσει το (περιουσιακό) δικαίωμά του ελεύθερα. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα ο νόμος τεκμαίρει ότι το δικαίωμα έχει μεταβιβαστεί αμέσως με τη δημιουργία. Πρόκειται για τα έργα μισθωτών σε εκτέλεση της σύμβασης εργασίας και τα έργα υπαλλήλων του Δημοσίου και ΝΠΔΔ. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο εργοδότης δε θεωρείται δημιουργός, αλλά αποκτά το δικαίωμα μετά από (ηθελημένη ή αθέλητη) μεταβίβαση από τον πραγματικό δημιουργό. Περισσότεροι μπορεί να είναι δημιουργοί από κοινού. Η μια περίπτωση είναι τα *έργα συνεργασίας*, τα οποία έχουν προκύψει από άμεση σύμπραξη περισσοτέρων (π.χ. άρθρα μιας εγκυκλοπαίδειας), και η άλλη είναι τα *συλλογικά έργα*, τα οποία αποτελούνται από αυτοτελείς συμβολές περισσοτέρων υπό το συντονισμό ενός φυσικού προσώπου. Ειδικά για τα οπτικοακουστικά έργα ο νόμος τεκμαίρει ως δημιουργό το σκηνοθέτη, χωρίς όμως να αποκλείει το ενδεχόμενο να είναι και άλλοι συνδημιουργοί (π.χ. διευθυντής φωτογραφίας, σεναριογράφος, σκηνογράφος).

2.1.2. Έργο

2.1.2.1. Δημιουργία

Η πνευματική ιδιοκτησία προστατεύει πνευματικά έργα. Το έργο δημιουργείται (αρχίζει να υπάρχει) με την εξωτερική έκθεση. Ως ιδέα στο μυαλό του δημιουργού δεν προστατεύεται. Η εξωτερική έκθεση μπορεί να είναι και εφήμερη (προφορική απαγγελία ενός ποιήματος). Αντίθετα στο αμερικανικό δίκαιο απαιτείται σταθερή αποτύπωση (*fixation*), δηλαδή το ποίημα π.χ. θα προστατεύεται μόνο αν καταγραφεί (σε χαρτί ή ηχογραφηθεί). Αντίστοιχα το δίκαιο (όλα τα δίκαια) προστατεύει το συγκεκριμένο εξωτερικευμένο έργο και όχι τις ιδέες που κρύβονται από πίσω διακρίνοντας μεταξύ μορφής/αποτύπωσης και ιδέας (*idea-expression dichotomy*). Βέβαια η διάκριση αυτή είναι πολλές φορές πολύ δύσκολη.¹⁰

2.1.2.2. Πρωτοτυπία

¹⁰ Τατιάνα-Ελένη Συνοδινού, *Η εικόνα στο δίκαιο*, Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 143.

Το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας δεν προστατεύει όλα τα έργα, αλλά μόνο αυτά που είναι πρωτότυπα. Ένα από τα πιο δύσκολα σημεία της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ο ορισμός της πρωτοτυπίας. Παραδοσιακά το σύστημα του *copyright*, θέτοντας στο επίκεντρο την οικονομική διάσταση της πνευματικής ιδιοκτησίας, τείνει να θεωρεί πρωτότυπο οποιοδήποτε έργο δεν είναι απλή αντιγραφή και προϋποθέτει μια ελάχιστη εργασία ή επένδυση (*sweat of the brow*). Το σύστημα του *droit d'auteur* αντίθετα, επικεντρώνόμενο κυρίως στην καλλιτεχνική δημιουργία, απαιτεί το δημιούργημα να είναι έκφραση της προσωπικότητας του δημιουργού. Με το πέρασμα του χρόνου η διαφορά των δύο συστημάτων μειώνεται, αφού το κριτήριο της προσωπικότητας του δημιουργού είναι αφηρημένο και δύσχρηστο. Έτσι συνήθως απαιτείται ένα ελάχιστο "δημιουργικό ύψος", το οποίο μπορεί να προκύπτει και από το κριτήριο της "στατιστικής μοναδικότητας". Στατιστική μοναδικότητα έχουμε στην περίπτωση που, αν δύο άνθρωποι θελήσουν να δημιουργήσουν το ίδιο έργο, θα καταλήξουν σε διαφορετικά αποτελέσματα (αν δύο επιστήμονες γράψουν εργασία για το ίδιο θέμα, αν δύο ζωγράφοι ζωγραφίσουν το ίδιο τοπίο κλπ.). Ειδικά για τα προγράμματα υπολογιστή το κριτήριο της πρωτοτυπίας σχεδόν καταργείται, αφού κατά το νόμο πρόγραμμα υπολογιστή είναι πρωτότυπο εφόσον είναι προσωπικό πνευματικό δημιούργημα του δημιουργού του (δηλαδή όχι απλή αντιγραφή). Ο ελληνικός νόμος ξεκαθαρίζει πάντως ότι δεν προστατεύονται ειδήσεις και απλά γεγονότα ή στοιχεία.

2.1.3. Περιεχόμενο του Δικαιώματος

Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας χωρίζεται στο ηπειρωτικό ευρωπαϊκό σύστημα και στο ελληνικό δίκαιο σε δύο δικαιώματα: το *περιουσιακό* και το *ηθικό*.¹¹

Περιουσιακό Δικαίωμα

Το περιουσιακό δικαίωμα αναφέρεται στην οικονομική εκμετάλλευση του έργου. Κάθε εξουσία απαγόρευσης μιας πράξης ή μιας μορφής εκμετάλλευσης σημαίνει στην ουσία ότι ο δημιουργός μπορεί να αξιώνει αμοιβή γι' αυτήν.

Επιμέρους εξουσίες

Το περιουσιακό δικαίωμα χωρίζεται κι αυτό με τη σειρά του σε επιμέρους εξουσίες. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική, γιατί ο νόμος επιτρέπει ρητά τη χωριστή εκμετάλλευση κάθε μιας από τις εξουσίες αυτές. Ο δημιουργός μπορεί συνεπώς να μεταβιβάσει ή να παραχωρήσει άδεια εκμετάλλευσης μόνο για μία ή για κάποιες από αυτές τις εξουσίες, κρατώντας τις άλλες για τον εαυτό του ή παραχωρώντας τις σε άλλους. Οι κυρίως επιμέρους εξουσίες (τρόποι εκμετάλλευσης) είναι:

Η εγγραφή: η εξουσία εγγραφής είναι η εξουσία να αποτυπωθεί μια εκτέλεση του έργου σε ένα υλικό υπόστρωμα (π.χ. η ηχογράφηση μιας μουσικής σύνθεσης). Η εξουσία αυτή αναφέρεται σε έργα που δεν προϋποθέτουν την εγγραφή για την ίδια τους τη δημιουργία (π.χ. οπτικοακουστικά έργα), αλλά σε έργα που προϋπάρχουν της εκτέλεσης και εγγραφής (μουσική σύνθεση, θεατρικό έργο, χορογραφία κλπ.)

Η αναπαραγωγή: η εξουσία αναπαραγωγής είναι η εξουσία να παραχθούν νέα σταθερά υλικά υποστρώματα, τα οποία επαναλαμβάνουν την υλική ενσωμάτωση του έργου (φωτοτυπίες, CD, εκτύπωση βιβλίων, αντιγραφή ζωγραφικών πινάκων, στη μνήμη του υπολογιστή κλπ.). Αναπαραγωγή είναι και η τοποθέτηση ενός έργου (uploading) σε έναν server, καθώς και το κατέβασμα (downloading) και αποθήκευση του αντιτύπου (μέσω διαδικτύου) στον υπολογιστή του χρήστη.

Η δημιουργία παράγωγου έργου: η εξουσία δημιουργίας παράγωγου έργου καλύπτει τη μετάφραση, τη διασκευή, τη μετατροπή (π.χ. από βιβλίο σε ταινία) κλπ. του αρχικού έργου. Καταλαμβάνει όμως μόνο τη δημόσια χρήση του

¹¹ Κουμάντος, Γιώργος, Πνευματική Ιδιοκτησία, 8η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ. 112 επ.

παράγωγου έργου. Ο δημιουργός δεν μπορεί να απαγορεύσει την ιδιωτική μετάφραση του έργου του, μόνο τη δημόσια χρήση αυτής της μετάφρασης.

Η διανομή: η διανομή αφορά τη θέση σε κυκλοφορία ήδη (νόμιμα ή παράνομα) αναπαραχθέντων αντιτύπων. Ο δημιουργός έχει την εξουσία να αποφασίζει αν και πώς θα διανεμηθούν τα αντίτυπα του έργου του. Η εξουσία του όμως περιορίζεται στην πρώτη διάδοση του κάθε αντιτύπου. Από τη στιγμή που ένα αντίτυπο διατεθεί με τη συναίνεσή του στο κοινό (π.χ. πωληθεί ένα αντίτυπο του βιβλίου), ο δημιουργός δεν μπορεί πλέον να καθορίσει την περαιτέρω κυκλοφορία του εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ανάληψη ή εξάντληση του δικαιώματος – exhaustion, Erschöpfung). Ο αγοραστής του βιβλίου είναι δηλαδή ελεύθερος να διαθέσει (πωλήσει) το συγκεκριμένο αντίτυπο περαιτέρω χωρίς τη συναίνεση του δημιουργού.

Η εκμίσθωση και ο δημόσιος δανεισμός: η πώληση ενός (ή περισσότερων) αντιτύπων δε δίνει την εξουσία στον αγοραστή να τα εκμισθώνει (νοικιάζει σε άλλους) δημόσια. Η εκμίσθωση και ο δημόσιος δανεισμός (π.χ. από βιβλιοθήκες) είναι χωριστή εξουσία του δημιουργού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα βίντεο κλαμπ: η αγορά αντιτύπων μιας βιντεοκασέτας ή ενός DVD δεν παρέχει στον αγοραστή το δικαίωμα να τα νοικιάζει σε άλλους μέσω βίντεο κλαμπ, αλλά πρέπει να πάρει ειδική άδεια από το δημιουργό προς τούτο.

Η δημόσια εκτέλεση και παρουσίαση: ο δημιουργός έχει τη χωριστή εξουσία να επιτρέπει ή να απαγορεύει το να καθίσταται το έργο του προσιτό στο κοινό. Η δημόσια εκτέλεση και η παρουσίαση σε αντίθεση με την αναπαραγωγή δεν αφορούν τη δημιουργία νέων υλικών φορέων του έργου (φωτοτυπία, αντιγραφή CD). Η δημόσια εκτέλεση είναι η παρουσίαση στο κοινό με την παρεμβολή συνήθως κάποιου άλλου καλλιτέχνη και ενδεχομένως κάποιου μηχανήματος (δημόσια εκτέλεση ενός θεατρικού από έναν ηθοποιό ή μιας σύνθεσης από ένα μουσικό ζωντανά ή με δημόσια εκτέλεση ηχογράφησης). Χαρακτηριστικό παράδειγμα δημόσιας εκτέλεσης είναι η μουσική σε μπαρ, σε δημόσιους χώρους κλπ. Η παρουσίαση είναι το να καταστεί το έργο αυτούσιο χωρίς την παρεμβολή άλλου καλλιτέχνη προσιτό στον καθένα διά ζώσης, ενσυρμάτως ή ασυρμάτως (μέσω διαδικτύου κλπ.). Χαρακτηριστικό παράδειγμα παρουσίασης είναι η έκθεση έργων ζωγραφικής, γλυπτικής κλπ.

Η ραδιοτηλεοπτική μετάδοση: είναι η χωριστή εξουσία του δημιουργού να απαγορεύει τη μετάδοση του έργου του μέσω τηλεόρασης (επίγειας ή

δορυφορικής) και ραδιοφώνου. Είναι διαφορετική εξουσία από τη δημόσια εκτέλεση.¹²

2.1.3.1. Δικαίωμα παρακολούθησης

Ειδικά για τα εικαστικά έργα ο ελληνικός νόμος θεσπίζει το δικαίωμα παρακολούθησης για το δημιουργό και τους κληρονόμους του. Αφορά έργα που πωλούνται σε δημόσιο πλειστηριασμό ή από έμπορο έργων τέχνης και δίνει στο δημιουργό 5 % επί του τιμήματος. Προέρχεται από την ανθρωπιστική αντίληψη της πνευματικής ιδιοκτησίας και προσπαθεί να εξομαλύνει τις αδικίες της αγοράς, το φαινόμενο δηλαδή τα έργα ενός καλλιτέχνη να αποκτούν αξία πολύ μετά τη δημιουργία τους ή και μετά το θάνατό του, ενώ αυτός τα είχε πουλήσει κατά κανόνα σε πολύ μικρότερη τιμή. Την αύξηση της αξίας την καρπώνονται δηλαδή άλλοι. Με τη ρύθμιση αυτή ο δημιουργός παίρνει μερίδιο σε αυτήν την αύξηση της αξίας.

2.1.4. Ηθικό Δικαίωμα

Το ηθικό δικαίωμα του δημιουργού προέρχεται κι αυτό από την ανθρωπιστική αντίληψη για την πνευματική ιδιοκτησία και είναι άγνωστο (τουλάχιστον σε τέτοιο εύρος) στο αγγλοσαξωνικό σύστημα του *copyright*. Βασική παραδοχή είναι ότι ο δημιουργός έχει έναν ιδιαίτερο δεσμό με το δημιούργημά του πέρα από το δικαίωμα οικονομικής εκμετάλλευσης. Το έργο αποτελεί εξωτερίκευση της προσωπικότητάς του. Έχει και αυτό, όπως και το περιουσιακό δικαίωμα, επιμέρους εκφάνσεις. Είναι όμως, σε αντίθεση με το περιουσιακό δικαίωμα, *αμεταβίβαστο* και ο δημιουργός *δεν μπορεί να παραιτηθεί* από αυτό. Το ηθικό δικαίωμα, σε αντίθεση με το περιουσιακό, *δε μεταφράζεται σε επιπλέον αμοιβή του δημιουργού, δεν εξαγοράζεται*. Οι επιμέρους εξουσίες που απορρέουν από το ηθικό δικαίωμα είναι:

Η δημοσίευση: ο δημιουργός έχει το δικαίωμα να αποφασίσει αν, πότε και πώς θα δημοσιεύσει το έργο του. Οποιαδήποτε πράξη ή συμφωνία που θα τον υποχρεώνει ή θα του απαγορεύει τη δημοσίευση του έργου του αντίκειται στο ηθικό του δικαίωμα. Η εξουσία αυτή αφορά φυσικά μόνο την πρώτη δημοσίευση: αν συγγραφέας παραχωρήσει σε εκδοτικό οίκο αποκλειστική άδεια να εκδώσει έργο του, δεν μπορεί κατόπιν επικαλούμενος το ηθικό του δικαίωμα να αποφασίσει κατά παράβαση της συμφωνίας με τον εκδοτικό οίκο να

¹² Κουμάντος, Γιώργος, Πνευματική Ιδιοκτησία, 8η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ. 113 επ.

παραχωρήσει τα δικαιώματα και σε άλλον εκδότη. Απορρέει όμως από το ηθικό δικαίωμα του δημιουργού η υποχρέωση του εκδότη-αποκλειστικού αδειούχου να εκδώσει το έργο μέσα σε εύλογο χρόνο.

Η πατρότητα: ο δημιουργός έχει πάντοτε την αξίωση να γίνεται μνεία του ονόματός του σε κάθε αντίτυπο του έργου του ή σε κάθε δημόσια παρουσίαση/εκτέλεσή του. Αντίστοιχα έχει δικαίωμα να κρατάει την ανωνυμία του ή να χρησιμοποιεί ψευδώνυμο. Είναι άκυρη π.χ. η συμφωνία να συγγράψει κάποιος τμήματα βιβλίου (ακόμη και με αμοιβή) με τον όρο να μην αναφέρεται το όνομά του.

Η ακεραιότητα του έργου: ο δημιουργός έχει την εξουσία να απαγορεύσει την αλλοίωση ή μετατροπή του έργου του, ακόμη κι αν ο υλικός φορέας δεν του ανήκει πλέον. Ένας ζωγράφος μπορεί να απαγορεύσει στον αγοραστή του έργου του να το τροποποιήσει (να ζωγραφίσει π.χ. μουστάκια στους εικονιζόμενους). Προσβολή του δικαιώματος στην ακεραιότητα έχει θεωρηθεί για παράδειγμα στη Γαλλία ο χρωματισμός παλαιών ασπρόμαυρων ταινιών. Το δικαίωμα αυτό δημιουργεί συγκρούσεις με το δικαίωμα αυτού που απέκτησε το έργο. Η σύγκρουση αυτή είναι συχνή σε έργα αρχιτεκτονικής, όπου ο αρχιτέκτονας μπορεί να απαγορεύει τις μετατροπές στο κτήριο που έχει σχεδιάσει, παρεμβαίνοντας έτσι στη χρήση του κτηρίου, ενώ έχει ήδη λάβει (πολλές φορές υψηλότατη) αμοιβή για τα σχέδιά του. Παράδειγμα αποτελεί η Allianz Arena του Μονάχου, η οποία χτίστηκε επειδή ο αρχιτέκτονας του προϋπάρχοντος Ολυμπιακού Σταδίου δεν επέτρεψε τροποποιήσεις και εκσυγχρονίσεις που θα ήταν απαραίτητες για τη φιλοξενία του Παγκοσμίου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου 2006.¹³

Η προσπέλαση στο έργο: ο δημιουργός έχει το δικαίωμα να επικοινωνεί με το έργο του ακόμα και μετά την πώλησή του. Ένας ζωγράφος έχει π.χ. δικαίωμα πρόσβασης στα έργα του ακόμη κι αν βρίσκονται σε μια ιδιωτική συλλογή, στην οποία δεν έχει πρόσβαση το κοινό, και ο κύριος του έργου αντίστοιχα έχει υποχρέωση να επιτρέπει και να ανέχεται την πρόσβαση του δημιουργού.

Η μετάνοια: ειδικά για τα έργα λόγου ή επιστήμης ο νόμος αναγνωρίζει στο δημιουργό το δικαίωμα να υπαναχωρήσει από συμβάσεις μεταβίβασης των δικαιωμάτων του ή εκμετάλλευσης του έργου του, αν έχουν μεταβληθεί οι πεποιθήσεις του ή οι περιστάσεις και μόνο έτσι μπορεί να προστατευθεί η

¹³ Καλλινίκου Διονυσία, Πνευματική Ιδιοκτησία και Συγγενικά Δικαιώματα, 2η Έκδοση, Π. Ν. Σάκκουλας (Δίκαιο & Οικονομία), Αθήνα 2005, σελ. 126 επ.

προσωπικότητά του. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις¹⁴ είναι αν ένας άθεος συγγραφέας αντιχριστιανικών βιβλίων γίνει αργότερα πιστός χριστιανός (μεταβολή πεποιθήσεων) ή ένας ιστορικός λόγω μεταγενέστερης εθνικής κρίσης δε θέλει να φανεί προδότης της πατρίδας του (μεταβολή περιστάσεων). Σε αυτές τις περιπτώσεις ο νόμος δίνει στο δημιουργό το δικαίωμα να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση και να απαιτήσει να σταματήσει η εκμετάλλευση του έργου του (αναπαραγωγή, διάθεση κλπ.). Θα πρέπει όμως να αποζημιώσει τον εκδότη για τη ζημία που υφίσταται από την υπαναχώρηση αυτή.

2.2. Περιορισμοί των πνευματικών δικαιωμάτων

Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας έχει περιορισμούς, οι οποίοι σκοπό έχουν να συμβιβάσουν την προστασία του δημιουργού με το δικαίωμα του χρήστη να απολαμβάνει το αποκτηθέν αντίτυπο ή δημιούργημα και με το δημόσιο συμφέρον. Το σύστημα του *copyright* προβλέπει μια γενική ρήτρα εξαιρέσης, την εύλογη χρήση (*fair use*): Δε χρειάζεται να πάρει κάποιος άδεια από τον κύριο του δικαιώματος για να χρησιμοποιήσει το έργο κατά τρόπο που συνιστά εύλογη χρήση. Αντίθετα το σύστημα *droit d'auteur* (συνεπώς και η ελληνική νομοθεσία) δεν περιέχει παρόμοια γενική ρήτρα, παρά μόνο συγκεκριμένες εξαιρέσεις που προβλέπει ρητά ο νόμος. Χρήσεις πέρα από αυτές τις εξαιρέσεις συνιστούν προσβολή του δικαιώματος του δημιουργού. Οι περιορισμοί αφορούν μόνο το περιουσιακό δικαίωμα. Το ηθικό δικαίωμα του δημιουργού πρέπει πάντοτε να γίνεται σεβαστό. Οι πιο σημαντικές εξαιρέσεις κατά το ελληνικό δίκαιο είναι:

2.2.1. Αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση

Η πιο βασική εξαίρεση είναι η χρήση εντός της ιδιωτικής σφαίρας του κατόχου νόμιμου αντιτύπου του έργου. Ο χρήστης μπορεί να το αναπαράγει χωρίς να χρειάζεται να καταβάλλει αμοιβή. Ιδιωτική είναι η χρήση που γίνεται εντός του οικογενειακού και στενού κοινωνικού περιβάλλοντος. Παρ' όλα αυτά η ιδιωτική χρήση δεν επιτρέπεται να παρεμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου. Ως παράδειγμα ιδιωτικής αναπαραγωγής που παρεμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου αναφέρει ο νόμος την αναπαραγωγή αρχιτεκτονικού έργου σε μορφή κτηρίου (επιτρέπεται συνεπώς η ιδιωτική αναπαραγωγή

¹⁴ Κουμάντος, Γιώργος, Πνευματική Ιδιοκτησία, 8η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ. 270.

αρχιτεκτονικών σχεδίων μόνο ως φωτοτυπία των σχεδίων και ποτέ ως κατασκευή βάσει αυτών κτηρίων). Ιδιωτική χρήση είναι για παράδειγμα η αντιγραφή μουσικών CD, εφ' όσον τα αντίτυπα μένουν εντός του οικογενειακού και στενού κοινωνικού περιβάλλοντος. Αντίθετα δεν είναι ιδιωτική χρήση η αντιγραφή CD για κάποιον άγνωστο ή π.χ. μακρινό συγγενή. Επειδή όμως η αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση έχει πολλές φορές ως συνέπεια την απώλεια εσόδων για το δημιουργό, ο νόμος επιβάλλει στα τεχνικά μέσα που χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή (φωτοτυπικά μηχανήματα, αντιγραφικά CD κλπ.) ειδικό τέλος επί της τιμής πώλησής τους, το οποίο αποδίδεται στους δημιουργούς μέσω των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης και το οποίο θεωρείται εύλογη αμοιβή των δημιουργών.

Ειδικά για τα προγράμματα υπολογιστών ο νόμος προβλέπει μικρότερες εξουσίες ιδιωτικής χρήσης απ' ό,τι για τα άλλα έργα. Συγκεκριμένα στο νόμιμο χρήστη επιτρέπεται μόνο

- η αναπαραγωγή ενός εφεδρικού αντιγράφου του προγράμματος στο μέτρο που αυτό είναι απαραίτητο για τη χρήση του προγράμματος
- η παρακολούθηση, η μελέτη ή η δοκιμή της λειτουργίας του προγράμματος προκειμένου να εντοπισθούν οι ιδέες και αρχές που αποτελούν τη βάση οποιουδήποτε στοιχείου του προγράμματος, εάν οι ενέργειες αυτές γίνονται κατά τη διάρκεια πράξης που αποτελεί νόμιμη χρήση του προγράμματος

• η αναπαραγωγή, η μετάφραση, η προσαρμογή, η διασκευή ή οποιαδήποτε άλλη μετατροπή ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, όταν οι πράξεις αυτές είναι αναγκαίες για την κατά προορισμό χρησιμοποίηση του προγράμματος, συμπεριλαμβανομένης και της διόρθωσης σφαλμάτων, αλλά μόνο αν δεν υπάρχει αντίθετη συμφωνία.

Κάθε άλλη μορφή ιδιωτικής χρήσης απαγορεύεται, όπως η αναπαραγωγή που είναι αναγκαία για τη φόρτωση, την εμφάνιση στην οθόνη, την εκτέλεση, τη μεταβίβαση ή την αποθήκευση του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή χωρίς την άδεια του δημιουργού. Ειδικά η αποσυμπίεση (*decompilation*) προγράμματος υπολογιστή επιτρέπεται μόνο για να επιτευχθεί η διαλειτουργικότητα με άλλα προγράμματα.

2.2.2. Παράθεση αποσπασμάτων

Επιτρέπεται χωρίς άδεια του δημιουργού και χωρίς καταβολή αμοιβής η αναπαραγωγή σύντομων αποσπασμάτων έργων με σκοπό την υποστήριξη της γνώμης αυτού που αναπαράγει το απόσπασμα ή την κριτική της γνώμης του αρχικού δημιουργού και μόνο στο βαθμό που η αναπαραγωγή δικαιολογείται από το σκοπό αυτόν. Η εξαίρεση αυτή δεν αφορά μόνο έργα του λόγου. Δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα πνευματικά δημιουργήματα συνήθως στηρίζονται σε προγενέστερά τους (η πνευματική δημιουργία αποτελεί συνέχεια και ο κάθε δημιουργός χτίζει στην προϋπάρχουσα γνώση ή δημιουργία), οπότε πρέπει να είναι δυνατός ο διάλογος μεταξύ των δημιουργών. Για να εξασφαλιστεί το ηθικό δικαίωμα του αρχικού δημιουργού, ο νόμος ορίζει ότι η παράθεση του αποσπάσματος πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή.

2.2.3. Χρήση για λόγους ενημέρωσης

Επιτρέπεται η αναπαραγωγή λόγων, αγορεύσεων, κηρυγμάτων κλπ. από μέσα μαζικής ενημέρωσης για λόγους ενημέρωσης του κοινού επί επίκαιρων γεγονότων, καθώς και περιλήψεων ή αποσπασμάτων διαλέξεων που έγιναν δημόσια. Επίσης επιτρέπεται η αναπαραγωγή και μετάδοση από ΜΜΕ έργων που παρουσιάζονται δημόσια, στο βαθμό που είναι απαραίτητες για λόγους περιγραφής επίκαιρων γεγονότων και ενημέρωσης του κοινού.

2.2.1. Συγγενικά δικαιώματα¹⁵

¹⁵ Συγγενικά δικαιώματα ονομάζεται μια κατηγορία δικαιωμάτων συναφών με την πνευματική ιδιοκτησία, τα οποία δεν αποτελούν μεν πλήρη πνευματικά δικαιώματα, αφορούν όμως δραστηριότητες σε άμεση συνάφεια με την πνευματική δημιουργία. Οι δραστηριότητες αυτές κατατάσσονται χοντρικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

την παρουσίαση έργων. Η παρουσίαση δεν είναι εξίσου πρωτότυπη με τη δημιουργία, αφού στηρίζεται στο παρουσιαζόμενο έργο. Από την άλλη περιέχει σαφώς στοιχεία πνευματικής δημιουργίας, αφού περιέχει στοιχεία της προσωπικότητας του ερμηνευτή (π.χ. δύο ηθοποιοί δε θα παίξουν ποτέ τον ίδιο ρόλο με τον ίδιο τρόπο).

την οικονομική επένδυση στην πνευματική δημιουργία. Η οικονομική επένδυση είναι στο σύστημα του *droit d'auteur* δευτερεύουσα σε σχέση με τη δημιουργία, είναι όμως απαραίτητη και προωθεί την πνευματική δημιουργία. Οι επενδυτές δεν αποκτούν δικαίωμα στο έργο, παρά μόνο αν τους το μεταβιβάσει ο δημιουργός. Έχουν όμως κι αυτοί συμφέρον να ελέγχουν τη διακίνηση των αντιτύπων του έργου.

Η προστασία αυτών των ομάδων γίνεται με την παραχώρηση σε αυτούς από το νόμο των "συγγενικών δικαιωμάτων" (*neighbouring rights, droits voisins, verwandte Schutzrechte*). Τα συγγενικά δικαιώματα είναι κι αυτά απόλυτα δικαιώματα, μικρότερης χρονικής διάρκειας από την πνευματική ιδιοκτησία αλλά με αντίστοιχες περιουσιακές εξουσίες. Τα συγγενικά

Εκτός από το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας η σχετική εθνική και διεθνής νομοθεσία προβλέπει και μια σειρά δικαιωμάτων, τα οποία αφορούν κλάδους και δραστηριότητες σχετικές με την πνευματική ιδιοκτησία. Οι δραστηριότητες αυτές δε θεωρούνται αρκετά πρωτότυπες για να δικαιολογούν πλήρες δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά ούτε και αμελητέες για να μείνουν απροστάτευτες. Έτσι ο νόμος προβλέπει τα συγγενικά δικαιώματα για αυτές, τα οποία είναι μεν αποκλειστικά δικαιώματα, έχουν όμως μικρότερη διάρκεια και έκταση από την πνευματική ιδιοκτησία. Συγγενικό δικαίωμα αναγνωρίζεται στους ερμηνευτές – εκτελεστές καλλιτέχνες (ηθοποιούς, τραγουδιστές) για τις ερμηνείες – εκτελέσεις τους. Αυτό είναι το μόνο συγγενικό δικαίωμα, το οποίο εκτός του περιουσιακού περιλαμβάνει και (περιορισμένο) ηθικό δικαίωμα. Επίσης συγγενικό δικαίωμα αναγνωρίζεται στους παραγωγούς φωνογραφημάτων και οπτικοακουστικών υλικών φορέων για τους υλικούς φορείς (CD, DVD κλπ.), στους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς για το πρόγραμμά τους, στους εκδότες και στους δημιουργούς βάσεων δεδομένων. Το συγγενικό δικαίωμα διαρκεί πενήντα χρόνια και η διάρκειά του δε συνδέεται με τη ζωή των κατόχων του (με εξαίρεση τους ερμηνευτές – εκτελεστές) αλλά με τη δημοσίευση του έργου. Το δικαίωμα αυτό παρέχει στους κατόχους του την εξουσία να απαγορεύουν (ή αντίστοιχα να απαιτούν αμοιβή) την αναπαραγωγή του προστατευόμενου αντικειμένου, τη διάθεσή του στο κοινό, τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση κλπ.

δικαιώματα που προστατεύουν την οικονομική επένδυση στη δημιουργία μπορούν να αποκτηθούν κατευθείαν και από νομικά πρόσωπα. Η διάρκειά τους είναι κατά κανόνα πενήντα χρόνια από τη δημοσίευση ή την παρουσίαση στο κοινό του προστατευόμενου έργου. Τα συγγενικά δικαιώματα αφήνουν ακέραια και δεν επηρεάζουν κατά κανένα τρόπο την προστασία των περιουσιακών και ηθικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, με τα οποία μπορεί και να συνυπάρχουν.

2.3. Τεχνολογικά μέτρα προστασίας

2.3.1. Το πρόβλημα

Η πρόοδος και διάδοση της ψηφιακής τεχνολογίας διευκόλυνε την αναπαραγωγή υλικών φορέων ήχου και εικόνας (πλέον κυρίως CD και DVD, αρχείων πολυμέσων κ.ά.). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθούν και οι προσβολές των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων μέσω της ανεξέλεγκτης αντιγραφής και της διάδοσης από δίκτυα P2P, αφού η αναπαραγωγή και του μεγαλύτερου αρχείου δε διαρκεί πάνω από λίγα λεπτά και το κόστος είναι αμελητέο.

2.3.2. Η λύση

Επικαλούμενοι αυτές τις μεγάλης έκτασης προσβολές οι παραγωγοί κατέφυγαν στη χρήση "τεχνολογικών μέτρων προστασίας" (*technical protection measures*). Τα τεχνολογικά αυτά μέτρα εμποδίζουν κατά κύριο λόγο την αναπαραγωγή ενός αρχείου ή ενός υλικού φορέα. Γενικότερα επιτρέπουν την "ψηφιακή διαχείριση δικαιωμάτων" (*DRM-Digital Rights Management*). Κατόπιν πιέσεων κυρίως των μουσικών παραγωγών τα τεχνολογικά μέσα προστασίας κατοχυρώθηκαν και με διεθνείς συνθήκες (με τη Διεθνή Συνθήκη του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας του 1996 για την πνευματική ιδιοκτησία, World Copyright Treaty). Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα εξέδωσε την Οδηγία 2001/29/EK για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας (*infosoc directive*), με την οποία επίσης υποχρέωνε όλα τα κράτη-μέλη της να προστατεύσουν νομοθετικά τα τεχνολογικά μέτρα. Ο Έλληνας νομοθέτης θέσπισε τα άρθρα 66Α και 66Β στο ν. 2121/1993, τα οποία απαγορεύουν την εξουδετέρωση χωρίς την άδεια του δικαιούχου κάθε αποτελεσματικού τεχνολογικού μέτρου, την οποία πραγματοποιεί κάποιος εν γνώσει του ή έχοντας βάσιμους λόγους που του επιτρέπουν να γνωρίζει ότι επιδιώκει αυτόν το σκοπό και την αφαίρεση ή αλλοίωση οποιασδήποτε πληροφορίας με ηλεκτρονική μορφή σχετικά με τη διαχείριση των δικαιωμάτων. Στις ΗΠΑ ψηφίστηκε ο *Digital Millennium Copyright Act (DMCA)*, ο οποίος προβλέπει αντίστοιχες ρυθμίσεις.

2.3.3. Το νέο πρόβλημα

Η εφαρμογή των τεχνολογικών μέτρων προστασίας προκάλεσε και μια σειρά προβλημάτων, τα οποία έδωσαν την εντύπωση ότι η νομική τους κατοχύρωση και προστασία ήταν λίγο βιαστική χωρίς να έχουν αναλογιστεί τα κράτη τις

συνέπειες αυτής της προστασίας. Τα προβλήματα που ανακύπτουν από τα τεχνολογικά μέτρα είναι κυρίως δύο:

∅ **το απεριόριστο των πνευματικών δικαιωμάτων:** η πνευματική ιδιοκτησία έχει νόμιμους περιορισμούς είτε με τη μορφή της εύλογης χρήσης (*copyright*) είτε με τη μορφή της ιδιωτικής χρήσης (*droit d'auteur*), οι οποίοι προσπαθούν να συμβιβάσουν το δικαίωμα του δημιουργού με την ελευθερία του χρήστη. Τα τεχνολογικά μέτρα καθιστούν αυτούς τους περιορισμούς ανενεργούς, αφού μπορούν να εμποδίζουν την αναπαραγωγή ακόμη και για ιδιωτική χρήση. Η εξουδετέρωσή τους απαγορεύεται άσχετα από το σκοπό της (αν γίνεται δηλαδή για κατά τα άλλα επιτρεπόμενη ιδιωτική χρήση ή για απαγορευμένη αναπαραγωγή), με αποτέλεσμα ως τώρα νόμιμες και θεμιτές πράξεις του χρήστη να γίνονται παράνομες λόγω ύπαρξης των τεχνολογικών μέτρων. Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας γίνεται έτσι στην πράξη απεριόριστο.

∅ **η διατήρηση του τέλους στα μηχανήματα αναπαραγωγής:** ο νόμος επιβάλλει στην Ελλάδα (και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη) ένα τέλος 4 ή 6% σε μηχανήματα, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή έργων πνευματικής ιδιοκτησίας (φωτοτυπικά, scanner, αντιγραφικά CD κλπ.). Το τέλος αυτό διανέμεται στους δημιουργούς και στους ερμηνευτές καλλιτέχνες μέσω των Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης και θεωρείται εύλογη αμοιβή για την (επιτρεπόμενη) αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση που γίνεται μέσω των μηχανημάτων αυτών. Ο ιδιώτης επιτρέπεται δηλαδή να αναπαράγει ένα έργο για ιδιωτική χρήση, μέσω του τέλους όμως ο δημιουργός αποζημιώνεται γι' αυτό. Με την εφαρμογή των τεχνολογικών μέτρων η αναπαραγωγή δεν είναι πλέον δυνατή (τουλάχιστον η νόμιμη). Οι δημιουργοί και καλλιτέχνες των προστατευμένων με τεχνολογικά μέτρα έργων εξακολουθούν όμως να εισπράττουν το μερίδιό τους από το ειδικό τέλος των μηχανημάτων, παρ' όλο που τα μηχανήματα αυτά δε χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή των δικών τους έργων. Έτσι δημιουργείται το παράδοξο ο χρήστης (αγοραστής του μηχανήματος) να καταβάλλει τέλος για τη δυνατότητα αναπαραγωγής, την οποία όμως από την άλλη του στερεί ο νόμος όταν υπάρχουν τεχνολογικά μέτρα προστασίας.

2.3.4. Συλλογική διαχείριση

Η άυλη φύση της πνευματικής ιδιοκτησίας καθιστά πολλές φορές αδύνατο τον έλεγχο των προσβολών της: ένα τραγούδι μπορεί να εκτελείται χωρίς άδεια του δημιουργού ταυτόχρονα σε πολλά μέρη, αντίτυπα ενός κινηματογραφικού έργου να προβάλλονται ταυτόχρονα δημόσια χωρίς άδεια. Οι δυσκολίες αυτές οδήγησαν στη μορφή της συλλογικής διαχείρισης. Οι δημιουργοί αναθέτουν τη διαχείριση των δικαιωμάτων τους σε αντίστοιχους οργανισμούς (οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης, *collecting societies*), οι οποίοι ασχολούνται αποκλειστικά με αυτό το αντικείμενο. Οι οργανισμοί αυτοί ελέγχουν αν γίνονται αναπαραγωγές, δημόσιες εκτελέσεις, αναμεταδόσεις κλπ. χωρίς άδεια, διαπραγματεύονται και συνάπτουν συμβάσεις για τα έργα με επίδοξους χρήστες, εισπράττουν την αμοιβή των δημιουργών και τους την αποδίδουν. Από τη συλλογική διαχείριση επωφελούνται τόσο οι δημιουργοί, οι οποίοι δε χρειάζεται να ασχολούνται με όλες τις λεπτομέρειες και να συνάπτουν ξεχωριστά σύμβαση με τον κάθε χρήστη, όσο και οι χρήστες, οι οποίοι γνωρίζουν πού να αποταθούν για να λάβουν άδεια χρήσης ενός έργου και δε χρειάζεται να συναλλάσσονται με όλους τους δημιουργούς ξεχωριστά. Εμφανής είναι η χρησιμότητα της συλλογικής διαχείρισης στην περίπτωση ενός μπαρ: αν ο ιδιοκτήτης θέλει να παίζει μουσική στο μαγαζί του (δημόσια εκτέλεση), χωρίς τη συλλογική διαχείριση θα έπρεπε να αποταθεί στον κάθε συνθέτη, στον κάθε στιχουργό, στον κάθε τραγουδιστή και στην κάθε δισκογραφική εταιρία ξεχωριστά, ενώ τώρα μπορεί να αγοράσει ένα "πακέτο" τραγουδιών από την αντίστοιχη εταιρία συλλογικής διαχείρισης. Αντίστοιχα και ο κάθε συνθέτης θα έπρεπε να γυρίζει κάθε νύχτα όλα τα μπαρ για να εξακριβώνει αν κανείς παίζει τα τραγούδια του χωρίς άδεια, ενώ τώρα τον έλεγχο αυτόν τον αναλαμβάνει οργανωμένα για όλους τους συμβεβλημένους δημιουργούς η εταιρία. Η συλλογική διαχείριση είναι πλην ελαχίστων εξαιρέσεων προαιρετική τόσο στην ύπαρξη όσο και στην έκτασή της για τους δημιουργούς (αν και ποιες εξουσίες θα αναθέσουν στον αντίστοιχο οργανισμό).

2.3.5. Ελληνικοί Οργανισμοί Συλλογικής Διαχείρισης

- Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Έργων Λόγου
- ΑΕΠΙ-Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Πνευματικής Ιδιοκτησίας (Πνευματικά δικαιώματα συνθετών και στιχουργών και διαχείριση)
- ΔΙΟΝΥΣΟΣ (Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Δικαιωμάτων Ελλήνων Ηθοποιών)

- International Federation of Phonographic Industry (IFPI) (Παράρτημα Ελλάδα)
- Grammo (Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης & Προστασίας των Δικαιωμάτων των Παραγωγών Υλικών Φορέων Ήχου ή Εικόνας και Ήχου)
- Ερατώ (Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Δικαιωμάτων Τραγουδιστών - Ερμηνευτών Συν.Π.Ε.)
- Απόλλων (Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Δικαιωμάτων Ελλήνων Μουσικών Συν.Π.Ε.)

2.3.6. Νομοθεσία

2.3.6.1. Διεθνείς συνθήκες

- Διεθνής Σύμβαση Βέρνης-Παρισίου 1971 για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων (Ν.100/1975 ΦΕΚ Α 162/1-8-1975)
- Παγκόσμια Σύμβαση-Γενεύης 1952 (ΝΔ 4254/1962 ΦΕΚ Α 166/17-10-1962)
- Διεθνής Σύμβαση Ρώμης-1961 για την προστασία των ερμηνευτών ή εκτελεστών καλλιτεχνών ,των παραγωγών φωνογραφημάτων και των οργανισμών ραδιοτηλεόρασης (Ν. 2054/1992 ΦΕΚ Α 104/30-6-1992)
- Διεθνής Σύμβαση Γενεύης-1971 για την προστασία των παραγωγών φωνογραφημάτων εναντίον της μη επιτρεπόμενης αναπαραγωγής των φωνογραφημάτων τους (Ν. 2148/1993 ΦΕΚ Α 96/16-6-1993)
- Διεθνής Σύμβαση που αφορά τη διανομή σημάτων φορέων προγραμμάτων μεταδιδόμενων δια δορυφόρου-Βρυξέλλες 1974 (Ν. 1944/1991 ΦΕΚ Α 56/22-4-1991)
- Κύρωση της Τελικής Πράξης που περιλαμβάνει τα αποτελέσματα των πολυμερών εμπορικών διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο του Γύρου της Ουρουγουάης-Συμφωνία για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου- Μαράκες 1994 (Ν. 2290/1995 ΦΕΚ Α 28/9-2-1995)
- Συνθήκη του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας για τις εκτελέσεις και τα φωνογραφήματα - Γενεύη 1996 (Ν. 3183/2003 ΦΕΚ Α 228/26-9-2003)

2.3.6.2. Οδηγίες της Ε.Ε.

- Διορθωτικό στην Οδηγία 2004/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με την Επιβολή των Δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας (ΕΕ L 157 της 30.4.2004) Επίσημη Εφημερίδα αριθμ. L 195 της 02/06/2004
- Οδηγία 2004/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με την Επιβολή των Δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας.
- Οδηγία 2001/29/ΕΚ για την Εναρμόνιση Ορισμένων Πτυχών του Δικαιώματος του Δημιουργού και Συγγενικών Δικαιωμάτων στην Κοινωνία της Πληροφορίας.
- Οδηγία 96/9/ΕΟΚ σχετικά με τη Νομική Προστασία των Βάσεων Δεδομένων.
- Οδηγία 93/98/ΕΟΚ σχετικά με την εναρμόνιση της διάρκειας προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και ορισμένων συγγενών δικαιωμάτων.
- Οδηγία 92/100/ΕΟΚ σχετικά με το Δικαίωμα Εκμίσθωσης, το Δικαίωμα Δανεισμού και Ορισμένα Δικαιώματα Συγγενικά προς την Πνευματική Ιδιοκτησία στον Τομέα των Προϊόντων της Διανοσίας.
- 91/250 ενοποιημένη
- Οδηγία 91/250/ΕΟΚ για τη Νομική Προστασία των Προγραμμάτων Ηλεκτρονικών Υπολογιστών

2.3.6.3. Η Ελληνική Νομοθεσία

- Υ.Α. 8300/2003, Κανονισμός Λειτουργίας Δημοσίων Βιβλιοθηκών
- Ν. 3184/2003, Κύρωση της Συνθήκης του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας για την Πνευματική Ιδιοκτησία
- Ν.3183/2003 - Κύρωση της Συνθήκης του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας για τις εκτελέσεις και τα φωνογραφήματα
- Ν. 3057/2002, Εναρμόνιση Ορισμένων Πτυχών του Δικαιώματος του Δημιουργού και των Συγγενικών Δικαιωμάτων στην Κοινωνία της Πληροφορίας και Άλλες Διατάξεις, Άρθρο 81 (Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2001/29)
- Ν. 2819/2000, Νομική Προστασία των Βάσεων Δεδομένων και Άλλες Διατάξεις, Άρθρο 7 (Εναρμόνιση με την Οδηγία 96/9/ΕΟΚ)

- ο Ν. 2557/1997, Θεσμοί Μέτρα και Δράσεις Πολιτιστικής Ανάπτυξης, Άρθρο 8 (Τροποποίηση του Ν. 2121/1993)
- ο Ν. 2435/1996 Άρθρο 3, (Τροποποίηση του Ν. 2121/1993)
- ο Ν.2121/1993, Η Πνευματική Ιδιοκτησία, τα Συγγενικά Δικαιώματα και Πολιτιστικά Θέματα

3. Φαξ

Το φαξ είναι η συντόμευση της λατινικής φράσης «*fac simile*» που στα αγγλικά σημαίνει «make similar» δηλαδή «φτιάχνω παρόμοια», ανήκει δηλαδή σε μία τεχνολογία τηλεπικοινωνίας που χρησιμοποιείται για την μεταβίβαση αντιγράφων των εγγράφων (ραδιοηλεκτρογραφίες) , κυρίως με οικονομικά προσιτές συσκευές που λειτουργούν μέσω του τηλεφωνικού δικτύου. Η λέξη φαξ, και εν συντομία τέλεφαξ (telefax) σημαίνει η δημιουργία εντός αντιγράφου σε απόσταση και είναι μια συνώνυμη έκφραση. Παρότι η λέξη φαξ (fax) δεν είναι αρκτικόλεξο, συχνά γράφεται εσφαλμένα ως τέτοια ("FAX"). Η συσκευή είναι επίσης γνωστή ως τηλεομοιοτυπία σε ορισμένες βιομηχανίες.

Κατά την αποστολή εγγράφων μέσω φαξ προς ανθρώπους σε μεγάλες αποστάσεις, τα φαξ έχουν σαφέστατα πλεονεκτήματα σε σχέση με τις φυσικές ταχυδρομικές υπηρεσίες, ιδιαίτερα σε ό,τι έχει να κάνει με το γεγονός ότι η παράδοση είναι σχεδόν στιγμιαία, αλλά τα μειονεκτήματα όσον αφορά την ποιότητα παραλαβής του εγγράφου, το έχουν υποβαθμίσει κάτω από την ευκολία της αποστολής ενός e-mail , δηλαδή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Ένα φαξ συνήθως αποτελείται από έναν σαρωτή εικόνας, ένα μόντεμ και πολλές φορές σαν επιπλέον δυνατότητες για μεγάλο φόρτο εργασίας παρέχονται στην ίδια συσκευή εκτυπωτές και φωτοτυπικά.

Αν και υπήρχαν συσκευές για τη ηλεκτρονική διαβίβαση εντύπων, μέσα από διάφορες μορφές, από τον 19ο αιώνα , οι σύγχρονες συσκευές φαξ δόθηκαν στην αγορά μόνο στα μέσα της δεκαετίας του 1970 γιατί μόνο τότε αυξήθηκε η πολυπλοκότητα των συσκευών και μειώθηκε πάρα πολύ κόστος των βασικών τεχνολογιών από τις οποίες απαρτίζεται μια συσκευή. Αυτές οι ψηφιακές συσκευές έγιναν πάρα πολύ γρήγορα γνωστές στην Ιαπωνία, όπου υπήρχε σαφές πλεονέκτημα έναντι ανταγωνιστικών τεχνολογιών, όπως ο τηλετύπος, από τη στιγμή που ήταν πιο εύκολο να σταλούν τα ιδιογράμματα με φαξ (η

γλώσσα κάντζι -Kanji) παρά να ξαναπερνιούνται δακτυλογραφικά στον τηλέτυπο.

Αν και πολλές επιχειρήσεις διατηρούν ακόμη τα μηχανήματα του φαξ τους, αυτή η τεχνολογία αντιμετωπίζει αυξανόμενο ανταγωνισμό από το διαδίκτυο.

Ωστόσο, συσκευές φαξ εξακολουθούν να διατηρούν κάποια πλεονεκτήματα, ιδιαίτερα για τη μετάδοση ευαίσθητων εγγράφων τα οποία, απαγορεύονται να στέλνονται μέσω Internet χωρίς κρυπτογράφηση. Επειδή σε ορισμένες χώρες, οι ηλεκτρονικές υπογραφές σε ότι αφορά συμβόλαια και συμβάσεις, δεν αναγνωρίζονται από το νόμο, ενώ υπογραφές σε αντίγραφα των συμβάσεων μέσω συσκευών φαξ είναι έγκυρες, οι συσκευές φαξ εξακολουθούν να διαθέτουν δημοτικότητα στις επιχειρήσεις. Σε πολλά εταιρικά περιβάλλοντα, οι μεμονωμένες συσκευές φαξ έχουν αντικατασταθεί από τους διακομιστές φαξ και άλλα μηχανογραφημένα συστήματα που μπορούν να δεχθούν τα φαξ, να τα αποθηκεύουν σαν εισερχόμενη αλληλογραφία και, στη συνέχεια, να τα δρομολογούν στους παραλήπτες σε έντυπη μορφή ή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε απλή ή κρυπτογραφημένη μορφή. Τα συστήματα αυτά έχουν το πλεονέκτημα της μείωσης του κόστους με την εξάλειψη περιπτώσεων εκτυπώσεων και τη μείωση του αριθμού των τηλεφωνικών γραμμών σε ένα γραφείο.

Η Ιστορία του φαξ

Ο Σκωτσέζος εφευρέτης Alexander Bain πιστώνεται με το πρώτο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας φαξ στο 1843. Χρησιμοποίησε τις γνώσεις του πάνω σε ηλεκτρικά εκκρεμή προκειμένου να παράξει έναν μηχανισμό σάρωσης που κινείται εμπρός και πίσω.

Ο Frederick Bakewell έκανε αρκετές βελτιώσεις στο σχεδιασμό του Bain και έδειξε τη χρήση της συσκευής το 1851 στη Μεγάλη Έκθεση του Λονδίνου. Το 1861, η πρώτη συσκευή φαξ, το «Pantelegraph» ή ο «Παντηλέγραφος», εφευρέθηκε και άρχισε η πώλησή του από τον Ιταλό φυσικό Giovanni Caselli, ακόμη και πριν από την εφεύρεση του τηλεφώνου. Μια φωτογραφία του Προέδρου Κάλβιν Κούλιτζ εστάλη από τη Νέα Υόρκη στο Λονδίνο στις 29 Νοεμβρίου 1924 και ήταν η πρώτη φωτογραφική εικόνα που αναπαράχθηκε από αυτό το μηχάνημα.

Η εμπορική χρήση του προϊόντος ξεκίνησε δύο χρόνια αργότερα. Επίσης, ο Herbert E. Ives που εργαζόταν στην AT&T μετέδωσε το 1924 την πρώτη έγχρωμη σάρωση φαξ, χρησιμοποιώντας διαχωριστές χρωμάτων.

3.1. Δυνατότητες

Υπάρχουν αρκετοί διαφορετικοί δείκτες των ικανοτήτων ενός φαξ: η κατηγορία στην οποία ανήκει, το ποσοστό μετάδοσης δεδομένων, καθώς και η συμμόρφωση με τις συστάσεις της ITU-T (πρώην CCITT¹⁶).

Οι συσκευές φαξ χρησιμοποιούν πρότυπο PSTN¹⁷ και χρησιμοποιούν τις γραμμές των σταθερών τηλεφώνων.

Υπάρχουν δύο κατηγορίες φαξ οι οποίες στέλνουν το σήμα στην αντίστοιχη συσκευή, με τον ίδιο τρόπο όπως η αναλογική τηλεόραση, δηλαδή με ηλεκτρονική σάρωση κάθε γραμμής κειμένου η οποία μεταδίδεται ως ένα συνεχές αναλογικό σήμα.

οριζόντια σάρωση εξαρτάται από την ποιότητα του σαρωτή, της γραμμής μεταφοράς, και των δυνατοτήτων του εκτυπωτή. Οι αναλογικές συσκευές φαξ είναι πλέον παρωχημένες και δεν κατασκευάζονται πλέον.

Σύμφωνα με τις συστάσεις της ITU-T αποσύρθηκαν ως άνευ αντικειμένου, τον Ιούλιο του 1996.

- Η ομάδα 1 αυτών των φαξ απαιτούσε έξι λεπτά για να μεταδώσει μία μόνο σελίδα, με μια κάθετη σάρωση 98 γραμμών ανά ίντσα. Αυτές είναι παρωχημένες και δεν κατασκευάζονται πλέον.
- Η ομάδα 2 αυτών των φαξ χρειαζόταν τρία λεπτά για να μεταδώσει μία μόνο σελίδα, με μια κάθετη σάρωση 100 γραμμών ανά ίντσα. Ούτε αυτές οι συσκευές κατασκευάζονται πλέον.

Οι Ομάδες 3 και 4 φαξ είναι ψηφιακής μορφής, και επωφελούνται από τις μεθόδους της ψηφιακής συμπίεσης προκειμένου να μειώσουν σημαντικά τη ποιότητα και τον χρόνο της διαβίβασης.

¹⁶ Η Επιτροπή (International Telecommunications Union) είναι ένας οργανισμός Τηλεπικοινωνιακής Τυποποίησης, αντιπροσωπεύει την Διεθνή Ένωση Τηλεπικοινωνιών (ITU) και έχει τη βάση της στη Γενεύη της Ελβετίας. Οι εργασίες τυποποίησης της ITU χρονολογούνται από το 1865, με την ίδρυση Διεθνούς Ένωσης Τηλεγραφητών. Αυτή ιδρύθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη σαν εξειδικευμένη υπηρεσία το 1947, όπως και η Διεθνής Συμβουλευτική Επιτροπή Τηλεγραφίας και Τηλεφωνίας (CCITT), η οποία δημιουργήθηκε το 1956. Μετονομάστηκε σε ITU-T το 1993. Η ITU έχει μια διακυβερνητική σύμπραξη δημόσιου-ιδιωτικού τομέα από την έναρξή του και τώρα αποτελείται από 191 χώρες (κράτη μέλη) και πάνω από 700 δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σ' αυτόν τον τομέα, καθώς και διεθνείς και περιφερειακούς φορείς τηλεπικοινωνιών.

¹⁷ Το δημόσιο τηλεφωνικό δίκτυο μεταγωγής (PSTN) είναι το δίκτυο των παγκόσμιων δημόσιων κυκλωμάτων-τηλεφωνικών δικτύων. Αρχικά ήταν ένα δίκτυο σταθερής γραμμής αναλογικών τηλεφώνων, το PSTN είναι πλέον σχεδόν εξ ολοκλήρου ψηφιακό και πλέον περιλαμβάνει τα κινητά καθώς και όλη τη σταθερή τηλεφωνία. Το PSTN είναι διέπεται σε μεγάλο βαθμό από τις τεχνικές προδιαγραφές που δημιουργήθηκαν από την ITU-T, και χρησιμοποιεί διευθύνσεις E.163 / E.164 (αριθμούς τηλεφώνων, δηλαδή).

- Η Ομάδα 3 φαξ είναι σύμφωνη με τις συστάσεις ITU-T T.30 και T.4. Η ομάδα 3 φαξ χρειάζεται μεταξύ έξι και δεκαπέντε δευτερολέπτων για να μεταδώσει μία μόνο σελίδα (μη συμπεριλαμβανομένου του αρχικού χρόνου συγχρονισμού των δύο συσκευών- αποστολής και λήψης).
- Η ομάδα 4 των σύγχρονων φαξ είναι σύμφωνη με τις συστάσεις της ITU-T T.563, T.503, T.521, T.6, T.62, T.70, T.72, T.411 και T.417. Είναι σχεδιασμένες να λειτουργούν άνω των 64 kbit / s ISDN κυκλωμάτων.

Αυτά τα φαξ μπορούν να μεταδώσουν ψηφιοποιημένα έγγραφα, σε ταχύτητες κοντά στον πραγματικό χρόνο.

3.2. Κώδικας Modified Huffman

Το Modified Huffman (MH) είναι μία κωδικοποίηση που σκοπό έχει να συμπιέσει τον λευκό χώρο. Επειδή τα περισσότερα φαξ αποτελούνται κυρίως από λευκό χώρο, αυτή η μέθοδος ελαχιστοποιεί το χρόνο μετάδοσης. Κάθε γραμμή σαρώνεται και συμπιέζεται ανεξάρτητα από όσες προηγούνται ή έπονται.

Η μέθοδος Modified Read (MR) κωδικοποιεί την πρώτη γραμμή χρησιμοποιώντας την κωδικοποίηση «Modified Huffman» (MH) για να τη σαρώσει. Η επόμενη γραμμή συγκρίνεται με την πρώτη, καθορίζονται οι διαφορές και μετά οι διαφορές προσδιορίζονται, κωδικοποιούνται και μεταδίδονται. Αυτός ο τρόπος είναι πιο αποτελεσματικός, επειδή οι περισσότερες γραμμές διαφέρουν ελάχιστα από την προηγούμενη.

Αυτό δεν συνεχίζεται μέχρι το τέλος της μετάδοσης του φαξ, αλλά μόνο για περιορισμένο αριθμό γραμμών, μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας, μέχρι η διαδικασία να επαναφέρει μια νέα «πρώτη γραμμή» κωδικοποιημένη με «MH». Αυτός ο μικρός αριθμός γραμμών σκοπό έχει να αποφευχθούν λάθη σε ολόκληρο το φαξ.

Ο τύπος Modified Read (MR) είναι μια προαιρετική εγκατάσταση, και ορισμένες συσκευές φαξ δεν τον χρησιμοποιούν, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί ο όγκος των υπολογισμών που απαιτούνται από το μηχάνημα. Ο περιορισμένος αριθμός των γραμμών είναι δύο για «Χαμηλής ποιότητας» σάρωση φαξ, και τέσσερις για «Εξαιρετικής ποιότητας» σάρωση φαξ.

3.3. Τυπικά χαρακτηριστικά

Η Ομάδα 3 συσκευών φαξ μεταφοράς ενός ή λίγων χειρόγραφων ή έντυπων σελίδων ανά λεπτό σε ασπρόμαυρη εκτύπωση (bitonal) σαρώνει σε 100x200 ή

200x200 κουκίδες ανά ίντσα. Η ταχύτητα μεταφοράς είναι 14,4 κιλομπάιτ ανά δευτερόλεπτο (kbit / s) και άνω για μόντεμ και ορισμένες συσκευές φαξ, αλλά οι συσκευές φαξ υποστηρίζουν ταχύτητες που αρχίζουν με 2400 bit / s και συνήθως λειτουργούν σε 9600 bit / s. Η πιο βασική λειτουργία φαξ είναι μαυρόασπρες. Η αρχική σελίδα σαρώνεται σε αναλυση 1728 κουκίδων/γραμμή και 1145 γραμμών/σελίδα για A4. Τα αποτελέσματα αυτών των δεδομένων συμπιέζονται χρησιμοποιώντας έναν κώδικα Huffman. Συνήθως, μία σελίδα χρειάζεται 10 s για την μεταφορά της, αντί για περίπου 3 λεπτά που θα χρειαζόταν εάν δεν συμπιέζονταν τα δεδομένα της.

Οι συσκευές φαξ από τη δεκαετία του 1970 έως τη δεκαετία του 1990 χρησιμοποιούσαν θερμικούς εκτυπωτές ως τεχνολογία εκτύπωσης, αλλά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 υπήρξε μια μετάβαση προς την κατεύθυνση της των εκτυπωτών θερμικής μεταφοράς, των εκτυπωτών ψεκασμού και των laser εκτυπωτών. Ένα από τα πλεονεκτήματα αυτών των εκτυπωτών, και ιδιαίτερα των ψεκασμού είναι ότι μπορούν να εκτυπώσουν και έγχρωμες σαρώσεις χωρίς ιδιαίτερο κόστος.

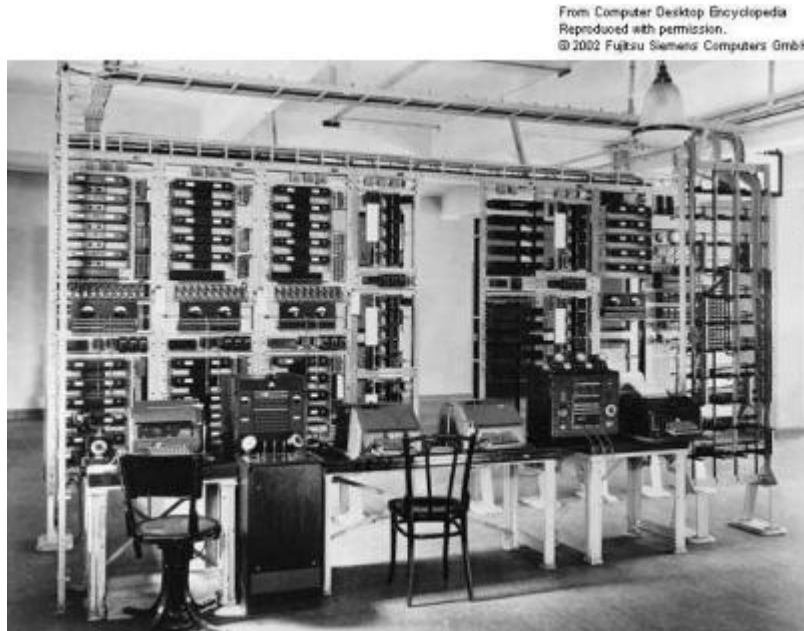
3.4. Το χαρτί του φαξ

Ως μέσον προφύλαξης, το θερμικό χαρτί φαξ δεν γίνεται τυπικά δεκτό ως αποδεικτικό στοιχείο στο Δικαστήριο αν δεν φωτοτυπηθεί. Αυτό οφείλεται στο ότι η μελάνη που χρησιμοποιείται για αυτά τα έγγραφα φαξ μετά από λίγο καιρό εξατμίζεται αφήνοντας πίσω μια κενή σελίδα.

4. Telex

Telex= **TE**letypewriter **E**xchange

Πρόκειται για μία διεθνή υπηρεσία που λειτουργεί με dial-up σύνδεση και που διαχειρίζεται στις ΗΠΑ από την AT&T, την MCI και άλλων παρόχων. Αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες τη δεκαετία του 1930 και ήταν η πρώτη υπηρεσία επικοινωνίας και μετάδοσης δεδομένων όπου χρησιμοποιούνται τα τερματικά σαν γραφομηχανή (teletypewriters). Πριν από τέλεξ τα τηλεγραφήματα και ο τηλετύπος ήταν η κύρια μέθοδος για την αποστολή ενός μηνύματος κειμένου. Μέχρι τη δεκαετία του 1960, το Τέλεξ έγινε παγκοσμίως γνωστό γιατί, σε πραγματικό χρόνο, απέστειλε δεδομένα μέσω ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Αν και η χρήση του μειώνεται χρόνο με το χρόνο, το Τέλεξ εξακολουθεί να χρησιμοποιείται για το εμπόριο σε περισσότερες από 200 χώρες. Το τέλεξ μετέδιδε τον κώδικα Baudot code στα 50 bps. Παρότι αναβαθμίστηκε με τον καιρό, θεωρείται πλέον ένας ξεπερασμένος τρόπος ηλεκτρονικής επικοινωνίας.

Φωτογραφία από ένα παλαιότερο κέντρο αποστολής Τέλεξ
Αυτό το κέντρο στο Βερολίνο επικοινωνούσε με ένα ανάλογο του στο Αμβούργο από το 1933. Τα μηχανήματα τα είχε φτιάξει η Siemens. (Η φωτογραφία είναι από το αρχείο της Fujitsu Siemens Computers GmbH.)

Σύμφωνα με την εγκυκλοπαίδεια Britannica, τέλεξ είναι: Μία διεθνής τηλεγραφική υπηρεσία μεταφοράς μηνυμάτων, που αποτελείται από ένα δίκτυο τηλε-εκτυπωτών (teleprinters). Οι συνδρομητές των υπηρεσιών τέλεξ μπορούν να ανταλλάσσουν δεδομένα κειμένου και απευθείας μεταξύ τους. Η χρήση του άρχισε από τις αρχές τις δεκαετίας του 1930 και επικράτησε στην Ευρώπη για πολλές δεκαετίες.

Η ικανότητα να πραγματοποιεί μεγάλης ταχύτητας ψηφιακή επικοινωνία μέσω σταθερών τηλεφωνικών γραμμών οδήγησε στη μείωση της χρήσης των τέλεξ, αλλά εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως υπηρεσία μετάδοσης δεδομένων για εφαρμογές όπου οι υψηλές ταχύτητες μετάδοσης δεν είναι αναγκαίες ή σε περιοχές όπου δεν υπάρχει σύγχρονος εξοπλισμός.

4.1. Η χρησιμοποίηση μιας μεθόδου επικοινωνίας από απόσταση

Η σημαντικότερη προϋπόθεση για την υπαγωγή μιας συμβατικής σχέσης στο πεδίο του άρθρου 4 του ν. 2251/1994 είναι αυτή της χρησιμοποίησης, προκειμένου για την ανταλλαγή των δηλώσεων βουλήσεως των συμβαλλόμενων μερών, κάποιας μεθόδου για την επικοινωνία τους από απόσταση. Η προϋπόθεση αυτή είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την προηγουμένως εξετασθείσα, με την έλλειψη δηλαδή προσωπικής επαφής μεταξύ του προμηθευτή και του καταναλωτή.¹⁸ Η χρησιμοποιούμενη μέθοδος τηλεπικοινωνίας καλείται να γεφυρώσει αυτό ακριβώς το έλλειμμα προσωπικής επαφής και να επιτρέψει στα μέρη την ανταλλαγή των δηλώσεων βουλήσεώς τους από απόσταση.

Ως «τεχνική επικοινωνίας από απόσταση» με την έννοια του άρθρου 4 § 1 του ν. 2251/1994¹⁹ νοείται κάθε μέθοδος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την σύναψη συμβάσεως μεταξύ του προμηθευτή και του καταναλωτή

¹⁸ Πρβλ. και τη νομοτεχνική επιλογή του κοινοτικού νομοθέτη, ο οποίος περιλαμβάνει την έλλειψη ταυτόχρονης φυσικής παρουσίας των μερών στον νομοθετικό ορισμό του «μέσου επικοινωνίας από απόσταση» (άρθρ. 2 § 4 της οδηγίας 97/7/EK) και όχι στα στοιχεία του ορισμού της «σύμβασης από απόσταση» (άρθρ.2§ 1).

¹⁹ Η διατύπωση του νόμου, ο οποίος κάνει λόγο για «χρησιμοποίηση τεχνικής επικοινωνίας από απόσταση» και για «μέσα τεχνικής επικοινωνίας από απόσταση» δεν μπορεί να χαρακτηριστεί επιτυχής, καθώς ενδέχεται να προκαλέσει ερμηνευτικές δυσχέρειες. Προφανώς εδώ ο νομοθέτης χρησιμοποιεί τον όρο «τεχνική» ως ουσιαστικό, με την έννοια της «μεθόδου» και όχι ως επίθετο προσδιοριστικό της «επικοινωνίας». Στη δεύτερη περίπτωση θα ετίθετο θέμα περιορισμού του πεδίου εφαρμογής του άρθρο 4 του ν. 2251/1994, καθώς η επιστολική αλληλογραφία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «τεχνική επικοινωνία». Κατά της ερμηνείας αυτής συνηγορεί βέβαια και η ρητή περίληψη της έντυπης αλληλογραφίας στην ενδεικτική απαρίθμηση του εδ. β' του άρθρο 4 § 1 του ν. 2251/1994.

αυτοπροσώπως, χωρίς να είναι αμφότεροι ταυτοχρόνως παρόντες στον ίδιο χώρο.²⁰ Το ποιο ακριβώς μέσο θα επιλέξουν τα μέρη για τη μεταξύ τους επικοινωνία είναι καταρχήν αδιάφορο: Οι δυνατότητες εκτείνονται από την απλή αλληλογραφία μέχρι και τα πλέον σύγχρονα ηλεκτρονικά τηλεπικοινωνιακά συστήματα. Ο νομοθέτης παραθέτει μια ενδεικτική απαρίθμηση των μέσων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τα μέρη (άρθρο 4 § 1 εδ. β' του ν. 2251/1994). Σε αυτά συγκαταλέγονται *«τα έντυπα χωρίς παραλήπτη, τα έντυπα με παραλήπτη, οι τυποποιημένες επιστολές, τα διαφημιστικά έντυπα με στέλεχος παραγγελίας, οι κατάλογοι, το τηλέφωνο με ή χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση, το ραδιόφωνο, το εικονοτηλέφωνο, το βιντεοτέξτ (μικροϋπολογιστής και τηλεοπτική οθόνη) με πληκτρολόγιο ή οθόνη αμφίδρομης επικοινωνίας, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, η τηλεμοιοτυπία και η τηλεόραση»*. Η απαρίθμηση αυτή αντιστοιχεί πλήρως στον σχετικό κατάλογο του Παραρτήματος Ι της οδηγίας 97/17 /ΕΚ .

Η παραπάνω απαρίθμηση ανταποκρίνεται στην εμπειρία και στη στάθμη της τεχνολογίας των τηλεπικοινωνιών κατά την εποχή των διαβουλεύσεων για τη σύνταξη της οδηγίας, δηλαδή τις αρχές έως και τα μέσα της δεκαετίας του '90. Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά περιλαμβάνει ορισμένα μέσα επικοινωνίας τα οποία είτε δεν χρησιμοποιούνται ακόμη ευρέως για τη σύναψη συμβάσεων από απόσταση (όπως το εικονοτηλέφωνο), είτε έχουν τεχνολογικά ξεπεραστεί (όπως το βιντεοτέξτ), από την άλλη παραλείπει το σημαντικότερο μέσο για τη διενέργεια συναλλαγών από απόσταση σήμερα, τον Η/Υ που είναι συνδεδεμένος με τον Παγκόσμιο Ιστό. Η παράλειψη βεβαίως της ρητής αυτής αναφοράς στερείται οποιασδήποτε σημασίας, αφού η απαρίθμηση του νόμου είναι ενδεικτική' εξάλλου περιλαμβάνονται σ' αυτήν συναφή μέσα, όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (η δεύτερη σημαντικότερη υπηρεσία που εξυπηρετείται από το Διαδίκτυο) και το βιντεοτέξτ, το οποίο αποτελεί τον προπομπό του Παγκόσμιου Ιστού. Κατά συνέπεια η σύμβαση που συνάπτεται μέσω του Διαδικτύου, είτε με την ανταλλαγή μηνυμάτων ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (e-mail) είτε μέσω του Παγκόσμιου Ιστού (συναλλαγές on-line), μπορεί καταρχήν να αποτελέσει σύμβαση που συνάπτεται από απόσταση με την έννοια του άρθρου 4 § 1 του ν. 2251/1994.

²⁰ Πρβλ. και τον ορισμό του «μέσου επικοινωνίας από απόσταση» στο άρθρο 2 § 4 της οδηγίας 97/7 /ΕΚ.

Σημαντική είναι τέλος η ρητή απαίτηση του νόμου, να γίνεται χρήση ενός τηλεπικοινωνιακού μέσου τόσο για τη διαβίβαση της πρότασης για την κατάρτιση της σύμβασης όσο και για την διαβίβαση της αποδοχής της. Με τον τρόπο αυτόν οριοθετείται επακριβώς η έννοια της σύμβασης από απόσταση και αποτρέπεται η επέκταση της εφαρμογής των σχετικών διατάξεων σε περιπτώσεις, όπου το τηλεπικοινωνιακό μέσο χρησιμοποιήθηκε κατά την προσυμβατική και μόνο επαφή των μερών (π.χ. διενέργεια διαφήμισης ή προκαταρκτικών διαπραγματεύσεων μέσω του Διαδικτύου).²¹ Η πρόταση και η αποδοχή της δεν είναι απαραίτητο να διαβιβασθούν με το ίδιο τηλεπικοινωνιακό μέσο. Συνεπώς εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής του νόμου και οι συμβάσεις, οι οποίες για παράδειγμα συνάπτονται με τη σύμπτωση μιας πρότασης που διαβιβάστηκε μέσω του Διαδικτύου και της τηλεφωνικής ή έγγραφης αποδοχής της.²²

4.2. Όσον αφορά το παραδεκτό της (απλής) ηλεκτρονικής υπογραφής

Εφόσον με την εισαγωγή των δικαστικών τεκμηρίων ο νομοθέτης εξέφρασε κατ' ουσίαν τη βούλησή του να συνεκτιμάται κάθε δυνατή πηγή δικαστικής γνώσης, το παραδεκτό του ηλεκτρονικού εγγράφου, έστω και «πλημμελώς» υπογεγραμμένου ορθά επισημαίνεται ότι δεν μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση.²³ Ερωτάται όμως, ποια θα είναι η αποδεικτική αξία του' θα έχει και αυτό την αυξημένη αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 445 ή θα πρέπει να αρκестεί στην αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 448 § 2, που έχουν και οι λοιπές μηχανικές απεικονίσεις.²⁴;

Κατά της τελευταίας λύσης μπορεί να επικαλεσθεί κανείς τη διαφοροποίηση που παρουσιάζει μετά την θέσπιση του Π.Δ. 150/2001 το ηλεκτρονικά υπογεγραμμένο έγγραφο (δηλαδή σύμφωνα με τον ορισμό του άρθρου 2§1 του Π.Δ. 150/2001 το ηλεκτρονικό έγγραφο που είναι συνημμένο ή λογικά συσχετιζόμενο με κάποια ηλεκτρονικά δεδομένα που χρησιμεύουν ως μέθοδος

²¹ Για τις περιπτώσεις αυτές θα τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις των ΑΚ 197 επ. για την προσυμβατική ευθύνη και η ειδική νομοθεσία για τη διαφήμιση (άρθρ. 9 του ν. 2251/1994, ν. 2328/1995 και π.δ. 236/1992, ενδεχομένως και ο Κώδικας Δεοντολογίας Ραδιοτηλεοπτικών Διαφημίσεων, βλ. αναλυτικά Χιωτέλλη, Κοινοτικό Αστικό, σ. 201 επ.).

²² Βλ. ιδιαίτερα, Δημαράς Ν., Εμπορικές Συμβάσεις μέσω διαδικτύου, «Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών», τ. 145, 2008, σελ. 164 επ.

²³ Κουσουλής, σ. 139.

²⁴ Κ. Χριστοδούλου (ό.π., σ. 190 επ.), ο οποίος υποστηρίζει ότι μόνο κατ' εξαίρεση δύναται ένα ηλεκτρονικό έγγραφο, η υπογραφή του οποίου δεν πληροί τις προϋποθέσεις του Π.δ. 150/2001, να χαρακτηρισθεί ως μηχανική απεικόνιση.

απόδειξης της γνησιότητας) με τις λοιπές μορφές μηχανικής απεικόνισης, όπως είναι η φωτογραφία, η φωνοληψία και η κινηματογραφική απεικόνιση: Σε σχέση με τις τελευταίες το ηλεκτρονικά υπογεγραμμένο έγγραφο - π.χ. ένα μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας - διαφέρει ως προς το ότι έχει *εκδότη*. Κατά την ορθότερη άποψη, οι μηχανικές απεικονίσεις δεν έχουν εκδότη²⁵. Περιέχουν αντικειμενική αποτύπωση γεγονότων ή πραγμάτων και ως εκ τούτου δεν εξαρτούν την αποδεικτική τους αξία από την προέλευσή τους από συγκεκριμένο πρόσωπο.²⁶

Το ηλεκτρονικό έγγραφο όμως, πετυχαίνοντας δια της ηλεκτρονικής υπογραφής να συσχετίσει τις μηχανικές εγγραφές που αποτελούν το περιεχόμενό του με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, τον υπογράφοντα²⁷, αναδεικνύει το πρόσωπο αυτό σε εκδότη του ηλεκτρονικού εγγράφου. Η διάταξη δηλαδή του άρθρου 2 § 1 του Π.Δ. 150/2001, θεσπίζοντας τον ορισμό της ηλεκτρονικής υπογραφής, δημιουργεί και τη νομική βάση για τη νομική αναγνώριση του υπογράφοντος τα ηλεκτρονικά δεδομένα ως εκδότη του σχετικού ηλεκτρονικού εγγράφου.

Με την παραπάνω διαπίστωση καταρρίπτεται ένα μάλλον τυπικό εμπόδιο που υπήρχε για την αναγνώριση στο ηλεκτρονικό έγγραφο της αυξημένης αποδεικτικής ισχύος των ιδιοχείρως υπογεγραμμένων εγγράφων.²⁸ Παραμένει όμως το ουσιαστικό ερώτημα, κατά πόσο οι λοιπές μορφές ηλεκτρονικής υπογραφής, οι λοιπές δηλαδή μέθοδοι τεκμηρίωσης της γνησιότητας ενός εγγράφου, παρέχουν τις ίδιες εγγυήσεις γνησιότητας του εγγράφου με αυτές που παρέχει η ιδιόχειρη υπογραφή. Το ερώτημα αυτό, που έχει απασχολήσει την ελληνική και τη διεθνή θεωρία πολλαπλώς μέχρι σήμερα²⁹, θα πρέπει να επανεξεταστεί πλέον υπό το φως της νέας ρύθμισης για τις ηλεκτρονικές υπογραφές. Γιατί ο νομοθέτης, έχοντας υπόψη του αφενός τα υποστηριχθέντα περί του «υψηλότερου βαθμού πιθανολογικής ασφάλειας» των επιμέρους μεθόδων ηλεκτρονικής υπογραφής σε σχέση με την ιδιόχειρη και τη συνακόλουθη πρόταση, για «λειτουργική υποκατάσταση» της δεύτερης από την πρώτη³⁰ και αφετέρου τις επιφυλάξεις εκπροσώπων της θεωρίας για την

²⁵ Μητσόπουλος/Κεραμεύς, ΝοΒ 31, 333.

²⁶ Μητσόπουλος/Κεραμεύς, ό.π.

²⁷ Με την έννοια του άρθρου 2 § 3 του π.δ. 150/2001.

²⁸ Το οποίο εμπόδιο όμως ούτως ή άλλως - και ορθά - δεν φαίνεται να προβληματίζε ιδιαίτερα τους υποστηρικτές της «λειτουργικής υποκατάστασης» της ιδιόχειρης με την ηλεκτρονική υπογραφή (βλ. π.χ. Κουσουύλη, ό.π., σ. 143 επ.)

²⁹ Κουσουύλη, ό.π., σ. 138 επ.· Μανιώτη, ό.π., σ. 98 επ.

³⁰ Κουσουύλη, ό.π., σ. 145.

ασφάλεια των επιμέρους μεθόδων ηλεκτρονικής υπογραφής και τη δυνατότητα εν τέλει εξομοίωσής της με την ιδιόχειρη³¹ έταμε το ζήτημα ως εξής: Δημιούργησε ένα αυστηρό πλαίσιο με υψηλότερες προδιαγραφές ασφαλείας, όσον αφορά την υποδομή, για τη λειτουργία κατ' ουσίαν ενός συγκεκριμένου είδους ηλεκτρονικής υπογραφής και στη συνέχεια εξομοίωσε την υπογραφή αυτή, από την άποψη των έννομων συνεπειών, με την ιδιόχειρη.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο νομοθέτης επιχείρησε να συγκεράσει τις προοδευτικές και τις συντηρητικές απόψεις που είχαν διατυπωθεί στο παρελθόν ως εξής: Αύξησε με συγκεκριμένα νομοθετικά μέτρα τα εγγύα ασφαλείας, που μπορεί να προσφέρει η ηλεκτρονική υπογραφή αναφορικά με τη γνησιότητα ενός εγγράφου, και υιοθέτησε νομοθετικά πλέον για τις μεθόδους υπογραφής, οι οποίες πληρούν τις αυξημένες αυτές προδιαγραφές, την προτεινόμενη «λειτουργική υποκατάσταση» της ιδιόχειρης υπογραφής. Εάν η υπόθεση αυτή ευσταθεί, τότε μπορεί να συναχθεί εξ αντιδιαστολής ότι για την ηλεκτρονική υπογραφή, που δεν πληροί τις αυστηρές αυτές προδιαγραφές ασφαλείας, ο νομοθέτης δεν επιφύλαξε την ίδια νομική αντιμετώπιση. Στο πεδίο του δικαίου της απόδειξης αυτό σημαίνει ότι ο νομοθέτης δεν εξόπλισε τα έγγραφα που φέρουν μη ασφαλή ηλεκτρονική υπογραφή με την αυξημένη αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 445.

Εάν και μετά τη ρύθμιση του νομικού πλαισίου για την ηλεκτρονική υπογραφή η απλή αλλά και η προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή διατηρούσαν, με βάση τη θεωρία της λειτουργικής υποκατάστασης, την ίδια αποδεικτική ισχύ με την ασφαλή προηγμένη υπογραφή, τότε το Π.Δ. 150/2001 θα λάμβανε τον χαρακτήρα μιας ατελούς ρύθμισης που σκοπό έχει απλώς να δημιουργήσει μερική ασφάλεια δικαίου, βγάζοντας από τη «γκρίζα ζώνη» την ασφαλή ψηφιακή υπογραφή. Ασφαλώς δεν ήταν αυτός ο σκοπός του νομοθέτη' αντιθέτως επιδίωξή του ήταν να ρυθμίσει το σύνολο του φαινομένου που ονομάζεται «ηλεκτρονική υπογραφή».

Ιδωμένη υπό αυτήν την οπτική θα πρέπει λοιπόν να εφαρμοσθεί η διάταξη του άρθρου 3 § 2 του Π.δ. 150/2001. Το νόημα της διάταξης αυτής δεν είναι ότι ο δικαστής θα πρέπει, εφόσον η ηλεκτρονική υπογραφή δεν πληροί τις προϋποθέσεις της § 1 του ίδιου άρθρου, να προβεί σε ad hoc αξιολόγηση των εχεγγύων γνησιότητας που προσφέρει το συγκεκριμένο είδος υπογραφής και να αποφανθεί εάν το προσκομιζόμενο έγγραφο θα έχει την αυξημένη αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 445 ή όχι. Σκοπός αντιθέτως της διάταξης αυτής είναι να

³¹ Μανιώτη, ό.π., σ. 118 επ.

αποκλείσει το εξ αντιδιαστολής επιχείρημα ότι το έγγραφο αυτό, επειδή η ηλεκτρονική υπογραφή που φέρει δεν πληροί τις προδιαγραφές του νόμου, δεν επιτρέπεται να προσαχθεί παραδεκτώς ως αποδεικτικό μέσο ή ότι στερείται οποιασδήποτε αποδεικτικής ισχύος³².

Το έγγραφο αυτό λοιπόν, το οποίο αποτελεί μηχανική απεικόνιση με την έννοια της ΚΠολΔ 444 § 3, θα έχει την αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 448 § 2: Θα αποτελεί πλήρη απόδειξη για τα γεγονότα ή πράγματα που αναγράφει, επιτρεπομένης όμως της ανταπόδειξης³³. Σε περίπτωση αμφισβήτησης της γνησιότητας του ηλεκτρονικού εγγράφου, αυτός που το επικαλείται και το προσάγει θα φέρει το βάρος της απόδειξής της (ΚΠολΔ 457 § 4)³⁴.

Υπό το πρίσμα των παραπάνω εκτεθέντων πρέπει να επανέλθουμε στην απόφαση του ΜΠρΑθ με αριθμό 1327/2001 και να σημειώσουμε τα εξής: Το δικαστήριο στην εν λόγω υπόθεση τελούσε, όπως επισημαίνεται³⁵, σε πλήρη επίγνωση της διαφοράς ανάμεσα στην αποδεικτική ισχύ κατά την ΚΠολΔ 445 και αυτήν κατά ΚΠολΔ 448 § 2. Προβαίνοντας σε μια αξιολόγηση με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας του τρόπου λειτουργίας του συστήματος της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, κατέληξε στο συμπέρασμα της λειτουργικής ισοδυναμίας της διεύθυνσης ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και της ιδιόχειρης υπογραφής, «έστω κι αν δεν έχει την παραδοσιακή μορφή της τελευταίας».³⁶ Κατά συνέπεια, το δικαστήριο αναγνώρισε στη διεύθυνση ηλεκτρονικής αλληλογραφίας τις ιδιότητες της ιδιόχειρης υπογραφής και προσέδωσε στο μήνυμα της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας την αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 445.

Η θέση αυτή του δικαστηρίου, ανεξαρτήτως του εάν την εποχή που διατυπώθηκε ήταν ορθή ή εσφαλμένη³⁷, υπό το ισχύον νομικό καθεστώς, μετά δηλαδή την θέση σε ισχύ του Π.δ. 15012001, δεν μπορεί πλέον να τύχει επιδοκιμασίας. Η διεύθυνση ηλεκτρονικής αλληλογραφίας αποτελεί πράγματι μια μορφή ηλεκτρονικής υπογραφής με την έννοια του άρθρου 2 § 1 του

³² Λιναρίτη, ΔΕΕ 2002, 262.

³³ Αντίθ. ο Κ. Χριστοδούλου, *ό.π.*, σ. 200 *επ.*, κατά τον οποίο το έγγραφο, το οποίο φέρει ηλεκτρονική υπογραφή που δεν πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 3 § 1 του π.δ. 150/2001, αποτελεί ατελές έγγραφο και ως τέτοιο δικαστικό τεκμήριο. Κατά συνέπεια η αποδεικτική του αξία περιορίζεται καταρχήν στις περιπτώσεις που επιτρέπεται η εμμέτρηση απόδειξη (ΚΠολΔ 395).

³⁴ Η απόδειξη αυτή μπορεί να γίνει με κάθε μέσο (ΚΠολΔ 458), κατά κανόνα θα ακολουθείται έμμεση δια τεκμηρίων απόδειξη. Βλ. αναλυτικά Μανιώτη, *ό.π.*, σ. 133 *επ.*: Κ. Χριστοδούλου, *ό.π.*, σ. 207 *επ.* Πρβλ. Καράκωστα, *Δίκαιο & Internet*, σ. 201 *επ.*

³⁵ Κουσουλής, ΔΕΕ 2001, 381

³⁶ ΜΠρΑθ 1327/2001 ΔΕΕ 2001,378.

³⁷ Υπέρ της ορθότητας της απόφασης είχαν ταχθεί οι Μπέης (Δ 32, 466 *επ.*) και Κουσουλής (ΔΕΕ 2001, 379 *επ.*). Αντίθετη γνώμη υποστήριξε ο Κ. Χριστοδούλου (Δ 32, 462 *επ.* και ο ίδιος, *Ηλεκτρονικά έγγραφα*, σ. 58).

Π.Δ.150/2001³⁸. Η υπογραφή αυτή ωστόσο δεν πληροί τις προδιαγραφές του άρθρου 3 § 1 του ίδιου διατάγματος, με αποτέλεσμα το έγγραφο με το οποίο συσχετίζεται να αποτελεί απόδειξη μόνο για τα γεγονότα ή πράγματα που αναγράφει, επιτρεπομένης της ανταπόδειξης (άρθρο 3 § 2 του Π.Δ. 150/2001 σε συνδ. με ΚΠολΔ 444 § 3 και 448 § 2).³⁹.

Τα εκτεθέντα παραπάνω ισχύουν ασφαλώς και για τα ηλεκτρονικά έγγραφα, τα οποία δεν φέρουν κανενός είδους ηλεκτρονική υπογραφή και συνεπώς δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Π.Δ. 150/2001. Τα ηλεκτρονικά αυτά δεδομένα δεν παύουν να αποτελούν μηχανικές απεικονίσεις και ως τέτοιες αναπτύσσουν την αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 448 §2.⁴⁰ Η νομοθετική δηλαδή εξομοίωση των ηλεκτρονικά υπογεγραμμένων εγγράφων (υπό κάποιες πρόσθετες προϋποθέσεις) με τα ιδιοχείρως υπογεγραμμένα δεν συνεπάγεται εξ αντιδιαστολής ότι ελλείπει υπογραφής το ηλεκτρονικό έγγραφο θα στερείται όπως το ατελές έγγραφο αποδεικτικής ισχύος, αποτελώντας απλά δικαστικό τεκμήριο.⁴¹

Από την άποψη του ουσιαστικού δικαίου θα σημαίνει ότι, όπως γινόταν δεκτό και πριν από τη θέση σε ισχύ του Π.Δ. 150/2001, η ηλεκτρονική υπογραφή που δεν πληροί τις απαιτούμενες προδιαγραφές δεν καλύπτει, σε σχέση με τα δεδομένα σε ηλεκτρονική μορφή με τα οποία συνδέεται, τις απαιτήσεις που θέτει η ΑΚ 160. Η ανάλογη εφαρμογή της διάταξης (ή η διασταλτική ερμηνεία της) αποκρουόταν, όπως είδαμε, από την κρατούσα άποψη ήδη υπό το προϊσχύσαν καθεστώς. Οι διατάξεις του άρθρου 3 του Π.Δ. 150/2001 επιβεβαιώνουν τη θέση αυτή. Κατά συνέπεια η χρήση της μη ασφαλούς υπογραφής σε ηλεκτρονικά έγγραφα που αφορούν δικαιопραξίες για τις οποίες απαιτείται από τον νόμο ως συστατικός τύπος αυτός του ιδιωτικού εγγράφου θα ισοδυναμεί με έλλειψη κύρους του εγγράφου και συνεπώς έλλειψη κύρους της δικαιопραξίας, η οποία θα κρίνεται άκυρη με βάση τις ΑΚ 160 § 1 σε

³⁸ Ως προς τούτο είναι απόλυτα επιτυχής η (τεχνική) αξιολόγηση της διεύθυνσης ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ως ηλεκτρονικής υπογραφής, στην οποία προέβη το δικαστήριο (ΜΠρΑθ 1327/2001 ΔΕΕ 2001, 377).

³⁹ Λιναρίτης, ΔΕΕ 2002, 263. Αντίθ. ο Κ. Χριστοδούλου, ό.π., σ. 190 επ.

⁴⁰ Κουσουλής (Σύγχρονες μορφές, σ. 142 επ.) που σημειώνει ότι η προβλεπόμενη πλήρης αποδεικτική δύναμη θα καλύπτει μόνο την ακρίβεια της απεικόνισης καθ' εαυτή, δηλαδή την πιστότητα του μετασχηματισμού των μαγνητικών πεδίων του δίσκου και γενικά του αποθηκευτικού μέσου σε κατανοητά για τον άνθρωπο σημεία.

⁴¹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σ. 200 επ. Πάντως, ειδικά για τα ηλεκτρονικά δεδομένα που δεν φέρουν κανενός είδους ηλεκτρονική υπογραφή, θα μπο ρούσε ίσως να υποστηριχθεί τελολογικά η υπαγωγή τους στα δικαστικά τεκμήρια, ενόψει και του ιδιαίτερα ευρέως ορισμού της ηλεκτρονικής υπογραφής που υιοθετήθηκε. Εμπόδιο όμως φαίνεται να αποτελεί καταρχήν το γράμμα της ΚΠολΔ 444 § 3.

συνδ. με ΑΚ 159 § 1⁴². Κατά τα λοιπά, στο πλαίσιο της γενικής αρχής του ατύπου των δικαιοπραξιών (ΑΚ 158), θα είναι δυνατή η κατάρτιση εκείνων των δικαιοπραξιών για τις οποίες ο νόμος δεν αξιώνει την τήρηση συστατικού τύπου.⁴³

⁴² Χριστοδούλου, Ηλεκτρονικά έγγραφα, σ. 178 και ο ίδιος, Δ 31, 1018, Λιναρίτης, ΔΕΕ 2002, 263, Μανιώτης, Η ψηφιακή, σ. 121, Φιλιπποπούλου ΔΕΕ 2000, 1088, Καράκωστας, ό.π., σ. 201, Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 33 αρ. 62. Βλ. και την παράθεση από τον Κ. Χριστοδούλου (ό.π., σ. 180 επ.) επιμέρους ειδικών περιπτώσεων εξαίρεσης από την ακυρότητα με βάση τα γενικώς ισχύοντα.

⁴³ Ζήτημα ωστόσο γεννάται όσον αφορά τον περιορισμό της αρχής του ατύπου των δικαιοπραξιών από διατάξεις τεθείσες για την προστασία του καταναλωτή (π.χ. το άρθρο 4 § 9 του ν. 2251/1994), βλ. Κ. Χριστοδούλου, Δ 31, 1008 και Λιναρίτη, ΔΕΕ 2002, 263 σημ. 30. Για την αντιμετώπισή του ζητήματος αυτού βλ. αναλυτικά παρακάτω υπό § 23.

5. ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

1. Το δίκτυο

Με τον όρο *Διαδίκτυο* (ή Ίντερνετ) εννοείται ένα παγκόσμιο δίκτυο, μέσω του οποίου συνδέονται υπολογιστές και δίκτυα υπολογιστών που είναι εγκατεστημένα σε πανεπιστήμια, βιβλιοθήκες, επιχειρήσεις, ιδρύματα και οργανισμούς και με το οποίο επιτυγχάνεται η μεταξύ τους επικοινωνία, καθώς και η παροχή στον χρήστη διάφορων υπηρεσιών.⁴⁴

Εύστοχα το Διαδίκτυο παραλληλίζεται, όσον αφορά στον τρόπο λειτουργίας του, με το τηλέφωνο: Για να κάνει κανείς χρήση των υπηρεσιών του, θα πρέπει να διαθέτει αφενός κατάλληλη συσκευή και αφετέρου σύνδεση.

1. Η συσκευή

Η συσκευή για την πρόσβαση στο Διαδίκτυο δεν είναι άλλη από τον Ηλεκτρονικό Υπολογιστή (Η/Υ). Κατά κανόνα θα πρόκειται για έναν συνήθη προσωπικό Η/Υ (Personal Computer - PC). Η εξέλιξη της τεχνολογίας ωστόσο στον τομέα της κατασκευής των Η/Υ προσφέρει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης των απαραίτητων για την πρόσβαση στο Διαδίκτυο λειτουργιών σε ολοένα και περισσότερες συσκευές. Έτσι, πέρα από τη χρήση φορητών Η/Υ (Laptop), καθημερινά διευρύνεται ο κύκλος των ηλεκτρονικών συσκευών, οι οποίες προσφέρουν τη δυνατότητα χρησιμοποίησης υπηρεσιών του Διαδικτύου.⁴⁵ Ως παράδειγμα μπορούν να αναφερθούν συσκευές τηλεόρασης που επιτρέπουν την πρόσβαση στο Διαδίκτυο μέσω της «μικρής οθόνης» (TV - Box), συσκευές κινητής τηλεφωνίας με ενσωματωμένο λογισμικό πλοήγησης στο Διαδίκτυο (παλαιότερα με χρήση του πρωτοκόλλου WAP και τώρα πλέον του πρωτοκόλλου TCP/IP), μέχρι και εκτυπωτές Η/Υ ή φωτοτυπικά μηχανήματα, τα οποία μπορούν να τύχουν τηλεχειρισμού μέσω του Διαδικτύου.

Όλες αυτές οι συσκευές και πολλές άλλες, που βρίσκονται ακόμη υπό δοκιμή, έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: Με τη χρήση ενός μικροϋπολογιστή ενσωματώνουν στην εκάστοτε συσκευή τις υπολογιστικές λειτουργίες που είναι

⁴⁴ Ορισμός από Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής, 2η έκδ. 2002.

⁴⁵ Για την έννοια και τη λειτουργία του Ηλεκτρονικού Υπολογιστή βλ. αναλυτικά Ψούνη-Ζορμπά, σ. 4 επ.

απαραίτητες, προκειμένου ένας Η/Υ να επικοινωνήσει με το Διαδίκτυο. Σχηματικά δηλαδή αποτελούν συνδυασμό ενός απογυμνωμένου από «περιπτώσεις» λειτουργίες Η/Υ με την εκάστοτε συσκευή, όπως π.χ. τηλεόραση, κινητό τηλέφωνο, φωτοτυπικό μηχάνημα κ.ο.κ.⁴⁶ Κατά συνέπεια, όπου γίνεται λόγος εφεξής για Η/Υ σε σχέση με την πρόσβαση στο Διαδίκτυο, θα εννοείται κάθε συσκευή ή μηχάνημα που ενσωματώνει τις κρίσιμες υπολογιστικές λειτουργίες για την πρόσβαση αυτή.

2. Η σύνδεση

Η σύνδεση με το Διαδίκτυο παρέχεται από τους λεγόμενους **Παροχείς Υπηρεσιών Πρόσβασης Διαδικτύου** (εφεξής **ΠΥΔ**)⁴⁶. Όπως οι τηλεπικοινωνιακές εταιρείες σταθερής ή κινητής τηλεφωνίας, έτσι και οι ΠΥΔ διατηρούν ανάλογα με το μέγεθός τους - μικρότερα ή μεγαλύτερα δίκτυα Η/Υ. Τα επιμέρους αυτά δίκτυα των ΠΥΔ είναι διαδικτυωμένα μεταξύ τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργείται το λεγόμενο δίκτυο των δικτύων, δηλαδή το Διαδίκτυο. Συνεπώς το Διαδίκτυο δεν αποτελεί ένα μοναδικό μεγάλο δίκτυο Η/Υ, όπως πολλές φορές λέγεται, αλλά είναι ένας παγκόσμιος και καθημερινά αναπτυσσόμενος σύνδεσμος αμέτρητων μικρότερων και μεγαλύτερων δικτύων Η/Υ .

Κάθε καινούργιος ΠΥΔ χρειάζεται μια σταθερή σύνδεση με κάποιον ήδη υπάρχοντα ΠΥΔ για τη μεταφορά δεδομένων. Έτσι πολλοί ΠΥΔ είναι με τη σειρά τους πελάτες άλλων μεγαλύτερων ΠΥΔ, έχοντας μια σχέση χονδρεμπόρου και λιανοπωλητή. Οι πολύ μεγάλοι διεθνείς ΠΥΔ, που βρίσκονται στην κορυφή της πυραμίδας αυτής, συντηρούν τις διεθνείς λεωφόρους του Διαδικτύου, τα ονομαζόμενα *Backbones*. Τα Backbones αποτελούν σχηματικά τη σπονδυλική στήλη του Διαδικτύου και είναι σταθερές τηλεπικοινωνιακές συνδέσεις μεγάλου εύρους, οι οποίες συνδέουν διεθνώς τα επιμέρους δίκτυα μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, το Διαδίκτυο είναι το σύνολο όλων των μεταξύ τους συνδεδεμένων επιμέρους δικτύων των ΠΥΔ και των πελατών τους. Οποιοσδήποτε συνδέεται μέσω του Η/Υ του με το δίκτυο ενός ΠΥΔ (π.χ. Otenet, Forthnet, HOL κ.ο.κ.) γίνεται, έστω και προσωρινά, ένα κομμάτι του Διαδικτύου⁴⁷.

⁴⁶ Για την έννοια και τη λειτουργία των ΠΥΔ καθώς και για τη νομοθεσία που τους διέπει βλ. αναλυτικά Καράκωστα, Δίκαιο & Internet, σ. 17 επ.

⁴⁷ Πρβλ. Καράκωστα, ό.π., σ. 3.

3. Ο τρόπος λειτουργίας του δικτύου

Το Διαδίκτυο δεν ελέγχεται ή διοικείται κεντρικά. Η σύλληψη και η λειτουργία του βασίζονται σε μια πλήρως αποκεντρωμένη δομή. Το συνδετικό στοιχείο του συστήματος είναι μια σειρά από μάλλον απαρχαιωμένα πλέον πρότυπα (standards) για την ανταλλαγή πληροφοριών (δεδομένων) μεταξύ Η/Υ. Τα δύο σημαντικότερα τέτοια πρωτόκολλα επικοινωνίας για το Διαδίκτυο είναι το *Internet Protocol (IP)* και το βασιζόμενο σε αυτό *Transmission Control Protocol / Internet Protocol (TCP/IP)*, τα οποία (και τα δύο) ρυθμίζουν - σε διαφορετικό επίπεδο το καθένα - τη μεταφορά δεδομένων από ένα σημείο του δικτύου σε κάποιο άλλο.

Άλλα πρωτόκολλα επικοινωνίας χρησιμοποιούνται π.χ. για τη διαβίβαση της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, για τη λειτουργία των ηλεκτρονικών διευθύνσεων (domain names) κλπ. Η ύπαρξη των παραπάνω προτύπων επικοινωνίας διασφαλίζει ότι τα εκατομμύρια Η/Υ (και λοιπών συσκευών) που απαρτίζουν το Διαδίκτυο, παρά τη διαφορετική προέλευση, λειτουργία και παλαιότητά τους, μπορούν να επικοινωνούν μεταξύ τους.

Η αποκεντρωμένη αυτή δομή ωστόσο δεν σημαίνει παράλληλα και αναρχία. Για παράδειγμα, είναι λάθος αυτό που λέγεται ότι τα δεδομένα βρίσκουν «μόνα τους» τον δρόμο προς τον εκάστοτε παραλήπτη. Για την αποκεντρωμένη δομή και την έλλειψη κεντρικής εποπτείας και ευθύνης που η δομή αυτή συνεπάγεται, το Διαδίκτυο από τεχνικής απόψεως ακολουθεί αυστηρότατους κανόνες και εν μέρει παρουσιάζει ιεραρχική δομή.

Έτσι κάθε Η/Υ αλλά και κάθε άλλη συσκευή (π.χ. δρομολογητής - router), που είναι συνδεδεμένοι σταθερά με το Διαδίκτυο, διαθέτουν έναν μοναδικό αριθμό αναγνώρισης, την ονομαζόμενη διεύθυνση IP, που αποτελείται από τέσσερα τμήματα χωριζόμενα μεταξύ τους με τελεία (π.χ. 205.555.3.100). Κάθε ΠΥΔ διαθέτει ένα πλήθος τέτοιων διευθύνσεων IP, τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιεί ο ίδιος ή να παραχωρεί στους συνδρομητές του. Οι διευθύνσεις IP είναι καταχωρημένες σε μεγάλες βάσεις δεδομένων στο Διαδίκτυο υπό το όνομα του κατόχου τους. Οι συνδρομητές που συνδέονται με σταθερή σύνδεση με το δίκτυο του ΠΥΔ, λαμβάνουν από αυτόν μια ή περισσότερες μόνιμες διευθύνσεις IP, οι οποίες και καταχωρούνται στις παραπάνω βάσεις δεδομένων υπό το όνομα του πελάτη. Οι συνδρομητές που συνδέονται με το δίκτυο του ΠΥΔ μέσω του τηλεφωνικού δικτύου (πρόκειται για τις ονομαζόμενες dial-up ή ISDN συνδέσεις) λαμβάνουν συγχρόνως με τη σύνδεσή τους αυτόματα από τον ΠΥΔ

μια διαφορετική κάθε φορά - διεύθυνση IP, από αυτές που ο ίδιος διαθέτει για τον σκοπό αυτό.

Οι διευθύνσεις IP χρησιμοποιούνται από τους δρομολογητές των δεδομένων (routers) που υπάρχουν σε κάθε κόμβο του Διαδικτύου, προκειμένου να δρομολογήσουν τα δεδομένα κατά τον δυνατόν καλύτερο τρόπο με κατεύθυνση τον αποδέκτη τους. Αυτό μπορεί, για παράδειγμα, να επιτυγχάνεται μέσω του δικτύου κάποιου τρίτου ΠΥΔ, ο οποίος διατηρεί σύνδεση με το δίκτυο όπου τηρείται η διεύθυνση IP του αποδέκτη.

Με αυτό τον τρόπο τα «πακέτα δεδομένων» διαβιβάζονται από ΠΥΔ σε ΠΥΔ στον τελικό προορισμό τους, όπου επανασυντίθενται και λαμβάνουν ξανά την αρχική τους μορφή. Κάθε επιμέρους πακέτο δεδομένων περιέχει τη διεύθυνση του αποστολέα και φέρει έναν αριθμό, έτσι είναι δυνατό κατά την επανασύνθεση του ηλεκτρονικού αρχείου να αναζητηθούν τυχόν ελλείποντα πακέτα.

Η παραπάνω διαδικασία δεν υποπίπτει στην αντίληψη του χρήστη του Διαδικτύου. Ο τελευταίος απλώς δίνει τη διεύθυνση του αποδέκτη των δεδομένων και συνδέεται με το Διαδίκτυο. Ο Η/Υ βρίσκει τη σωστή διεύθυνση IP (ανατρέχοντας στις σχετικές βάσεις δεδομένων και αντιστοιχώντας την περιγραφή του αποδέκτη, π.χ. την ηλεκτρονική διεύθυνσή του δηλ. το domain name - ή τη διεύθυνση ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, με την κατάλληλη διεύθυνση IP), επικοινωνεί με τον Η/Υ του αποδέκτη, του αποστέλλει τα δεδομένα (δαιρεμένα σε μικρά «πακέτα») και λαμβάνει τελικά την απάντηση-επιβεβαίωση του αποδέκτη.

Όπως και στην τηλεφωνική επικοινωνία, ο χρήστης δεν αντιλαμβάνεται ότι η σύνδεση επιτυγχάνεται μέσα από το δίκτυο μιας ολόκληρης σειράς τηλεπικοινωνιακών επιχειρήσεων. Μάλιστα πολλοί από τους μεγάλους ΠΥΔ είναι οι ίδιοι τηλεπικοινωνιακοί οργανισμοί που λειτουργούν τη σταθερή τηλεφωνία και οι οποίοι επιχειρούν τη βελτιστοποίηση της εκμετάλλευσης των τηλεφωνικών τους δικτύων με τη διαβίβαση δεδομένων του Διαδικτύου.

Το γεγονός ότι στο Διαδίκτυο τα δεδομένα διαβιβάζονται κατακερματισμένα σε μικρά πακέτα έχει να κάνει με τη λειτουργικότητα του δικτύου: Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατό η ίδια γραμμή να χρησιμοποιείται ταυτοχρόνως για περισσότερες διαβιβάσεις δεδομένων, χωρίς η μία διαβίβαση να παρεμποδίζει ή να επηρεάζει την άλλη. Είναι δηλαδή σαν να μιλάνε ταυτοχρόνως περισσότεροι άνθρωποι από την ίδια τηλεφωνική γραμμή με τους συνομιλητές τους στην άλλη άκρη της γραμμής, χωρίς όμως να τους ακούν οι

υπόλοιποι Για τον λόγο αυτό είναι το Διαδίκτυο τόσο οικονομικό στη λειτουργία του: Τα έξοδα μπορούν να επιμερίζονται ευρύτατα

II. Το περιεχόμενο

Το Διαδίκτυο είναι εξίσου άχρηστο όπως το τηλέφωνο, εάν δεν υπάρχει κάποιος να σηκώσει το ακουστικό στην άλλη άκρη της γραμμής. Αποτελεί απλώς ένα μέσο επικοινωνίας δεν είναι ούτε βιβλιοθήκη, ούτε εφημερίδα, ούτε κάποιος «εικονικός» τόπος. Το Διαδίκτυο επιτρέπει την επικοινωνία με άλλους Η/Υ και ακριβώς σε αυτούς τους Η/Υ εντοπίζεται η «ζωή» στο Διαδίκτυο εκεί βρίσκεται το περιεχόμενο του Διαδικτύου.

Στη γλώσσα των τεχνικών ο Η/Υ του χρήστη του Διαδικτύου ονομάζεται *client* (δηλαδή πελάτης) και ο Η/Υ του προσφέροντος ονομάζεται *server* (δηλαδή εξυπηρετητής). Η διάκριση ανάμεσα σε *client* και *server* αναφέρεται τόσο στους ίδιους τους υπολογιστές όσο και στο λογισμικό που αυτοί χρησιμοποιούν. Υπάρχει δηλαδή ειδικό λογισμικό για τη συλλογή πληροφοριών από το Διαδίκτυο και ειδικό λογισμικό για την προσφορά πληροφοριών σε αυτό.

Κάθε εξυπηρετητής⁴⁸ δύναται να προσφέρει στους χρήστες του Διαδικτύου μια σειρά από υπηρεσίες. Οι *εξυπηρετητές αλληλογραφίας* (*mail servers*) παρέχουν υπηρεσίες ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Σε αντιστοιχία με τα συνήθη ταχυδρομικά γραφεία, οι εξυπηρετητές αλληλογραφίας «αναλαμβάνουν» τη διεκπεραίωση της ανταλλαγής μηνυμάτων ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ανάμεσα σε χρήστες του Διαδικτύου. Έτσι κάθε εξυπηρετητής ηλεκτρονικής αλληλογραφίας διεκπεραιώνει για λογαριασμό των εγγεγραμμένων σε αυτόν χρηστών την αποστολή των μηνυμάτων τους στη σχετική διεύθυνση του παραλήπτη αλλά και την παραλαβή αντίστοιχων μηνυμάτων που απευθύνονται σε αυτούς. Τα μηνύματα αυτά φυλάσσονται σε μια ηλεκτρονική ταχυδρομική θυρίδα, από την οποία μπορεί να τα αναζητήσει ο παραλήπτης - μέσω του Διαδικτύου - χρησιμοποιώντας έναν συνθηματικό κωδικό.

Μια άλλη, εξίσου σημαντική αν όχι σημαντικότερη, υπηρεσία που προσφέρεται μέσω του Διαδικτύου είναι ο ονομαζόμενος *Παγκόσμιος Ιστός* (*world wide web* ή απλά *web* ή συντετμημένα *WWW*). Ο Παγκόσμιος Ιστός αποτελεί μια από τις νεότερες υπηρεσίες που παρέχονται μέσω του Διαδικτύου, αφού η λειτουργία του ξεκίνησε για πρώτη φορά το 1991. Ωστόσο αποτέλεσε το κλειδί για την ευρεία διάδοση και αποδοχή αλλά και για την εμπορική αξιοποίηση

⁴⁸ Κατά τον Μπαμπινιώτη (ό.π.), εξυπηρετητής δικτύου είναι ο «υπολογιστής στον οποίο είναι συνδεδεμένοι οι υπόλοιποι υπολογιστές και ο οποίος εκτελεί τα διαχειριστικά προγράμματα του δικτύου».

του ελάχιστα γνωστού μέχρι τότε Διαδικτύου. Ο Παγκόσμιος Ιστός αποτελεί την υπηρεσία, η οποία επιτρέπει αυτό που σήμερα αντιλαμβάνεται ο μέσος χρήστης ως «πλοήγηση στο Διαδίκτυο». Πρόκειται για τη δυνατότητα προβολής στην οθόνη του προσωπικού Η/Υ ιστοσελίδων, οι οποίες μπορεί να περιέχουν κείμενα, γραφικά, φωτογραφίες αλλά και παραπομπές σε περαιτέρω ιστοσελίδες.

Η ανεύρεση των ιστοσελίδων αυτών είναι δυνατή χάρη στην αντιστοίχησή τους με μια μοναδική ηλεκτρονική διεύθυνση. Η διεύθυνση αυτή, γνωστή ως URL (Uniform Resource Locator), δίνει την πληροφορία, σε ποιον Η/Υ από τα εκατομμύρια που συναπαρτίζουν το Διαδίκτυο είναι αποθηκευμένο το περιεχόμενο μιας συγκεκριμένης ιστοσελίδας. Η εισαγωγή της διεύθυνσης αυτής στο λογισμικό πλοήγησης (web browser⁴⁹) έχει ως αποτέλεσμα την αναζήτηση και αναπαραγωγή των σχετικών δεδομένων στον Η/Υ του χρήστη και την προβολή τους στην οθόνη του τελευταίου. Παραστατικά, ο Παγκόσμιος Ιστός παρομοιάζεται με μια τεράστια δεξαμενή πληροφοριών που περιλαμβάνει εκατοντάδες εκατομμύρια τέτοιων ιστοσελίδων, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό συνδέονται μεταξύ τους με τους ονομαζόμενους *υπερσυνδέσμους* (hyperlinks), παραπομπές δηλαδή που ενεργοποιούνται με την επιλογή τους με τον δείκτη του Η/Υ (π. χ. με το ποντίκι). Με την επιλογή ενός τέτοιου υπερσυνδέσμου το λογισμικό προβάλλει αυτομάτως τα νέα δεδομένα, στα οποία αυτός παραπέμπει, ανεξαρτήτως του εάν αυτά βρίσκονται αποθηκευμένα στον ίδιο εξυπηρετητή ή σε κάποιον άλλο Η/Υ που είναι συνδεδεμένος με το Διαδίκτυο.

Η παραπάνω λειτουργία είναι αυτή που γοητεύει τους περισσότερους από τους σημερινούς χρήστες του Διαδικτύου: Για τον χρήστη δεν έχει καμία απολύτως σημασία σε ποιο γεωγραφικό σημείο βρίσκεται ο Η/Υ που περιέχει τις πληροφορίες που τον ενδιαφέρει. Για παράδειγμα, η πρόσβαση σε έναν Η/Υ στη μακρινή Ιαπωνία γίνεται για τον έλληνα χρήστη εξίσου εύκολα και με το ίδιο κόστος, όπως η πρόσβαση σε έναν Η/Υ στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη.

Οι εν λόγω πληροφορίες, τα δεδομένα, ενσωματώνονται στις ονομαζόμενες *ιστοσελίδες* (webpages). Οι ιστοσελίδες μπορεί να περιλαμβάνουν μόνο κείμενο ή συνηθέστερα και γραφικά, εικόνες, φωτογραφίες κλπ. Μια νοηματική ενότητα ιστοσελίδων που τίθενται στη διάθεση των χρηστών του Διαδικτύου από κάποιο πρόσωπο (π.χ. το σύνολο των ιστοσελίδων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών) είθισται να ονομάζεται *δικτυακός*

⁴⁹ Μπαμπινιώτης, ό.π., Ο όρος αποδίδεται στα ελληνικά ως «φυλλομετρητής».

τόπος, κατ' απόδοση του αγγλικού όρου website⁵⁰. Το πρόσωπο που παρέχει τις πληροφορίες αυτές - και συνεπώς φέρει και την ευθύνη για το περιεχόμενό τους - ονομάζεται *παροχέας περιεχομένου* (content provider). Ο Η/Υ, στον οποίο βρίσκονται αποθηκευμένα τα σχετικά δεδομένα, ονομάζεται *εξυπηρετητής του Παγκόσμιου Ιστού*. Ο υπολογιστής αυτός μπορεί είτε να βρίσκεται στην άμεση και αποκλειστική εξουσία του παροχέα περιεχομένου (π.χ. σε δικό του χώρο) είτε - συνηθέστερα - να συντηρείται από τρίτον, ο οποίος εκμισθώνει αποθηκευτικό χώρο σε περισσότερους παροχείς περιεχομένου⁵¹.

Άλλες υπηρεσίες που παρέχονται μέσω του Διαδικτύου αφορούν τη μεταφορά μεγάλου όγκου δεδομένων (FTP - file transfer protocol) ή τη δημιουργία forum ανταλλαγής απόψεων (IRC - internet relay chat) ή παροχής ειδήσεων (Newsgroups). Οι υπηρεσίες αυτές που προσφέρονται από κατάλληλα εξοπλισμένους εξυπηρετητές (FTP-server, IRC-server, Newsserver κ.ο.κ.) απευθύνονται σε ειδικό κοινό και η διάδοσή τους είναι σαφώς περιορισμένη' ως μέσα δε δικαιοπρακτικού αυτοκαθορισμού στερούνται

III. Η εξέλιξη του Διαδικτύου

Οι ρίζες του Διαδικτύου ξεκινούν από τον στρατιωτικό τομέα. Περί τα τέλη της δεκαετίας του '60 μια ομάδα εργασίας του Υπουργείου Αμύνης των ΗΠΑ ανέπτυξε ένα πρόγραμμα με την κωδική ονομασία ARPAnet (Advanced Research Project, Agency). Σκοπός του ήταν να αναπτύξει ένα δίκτυο επικοινωνίας, το οποίο ακόμη και σε περίπτωση καταστροφής ενός μέρους του να μπορεί να διατηρεί την επικοινωνία μεταξύ των υπόλοιπων κόμβων του. Επειδή ωστόσο η πρόσβαση στο ARPAnet ήταν δυνατή αποκλειστικά μέσω Η/Υ των ενόπλων δυνάμεων, κάποια αμερικανικά πανεπιστήμια δημιούργησαν ένα παράλληλο δίκτυο, το CSNET (Computer Science Research Network), με σκοπό να επεκτείνουν τις δυνατότητές τους για έρευνα αξιοποιώντας την υπολογιστική ισχύ των Η/Υ. Το 1972 συστάθηκε μια ομάδα που ονομάστηκε InterNetwork Working Group, με σκοπό την ενοποίηση των δύο αυτών αυτόνομων δικτύων. Με την ενσωμάτωση και ενός τρίτου δικτύου, του NSFNET του Εθνικού Ιδρύματος Επιστημών των ΗΠΑ (National Science Foundation),

⁵⁰ Ο όρος website, ως το σύνολο των ιστοσελίδων ενός παροχέα περιεχομένου, πρέπει να αντιδιαστέλλεται από τον όρο homepage, που αναφέρεται στην εισαγωγική και μόνο σελίδα του δικτυακού τόπου. Οι όροι αυτοί συχνά χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση.

⁵¹ Πρόκειται για την ονομαζόμενη σύμβαση φιλοξενίας (σύμβαση hosting), ζητήματα της οποίας ρυθμίζονται πλέον στο άρθρο 13 του Π.Δ. 131/2003 (άρθρο 14 της οδηγίας 2000/131/ΕΚ).

δημιουργήθηκε το σημερινό Διαδίκτυο, το Internet, που αποτελεί σύντμηση του όρου «Interconnected Networks» (διασυνδεδεμένα δίκτυα).

Το Διαδίκτυο ωστόσο δεν παρέμεινε πιστό στον αρχικό προσανατολισμό του, δηλαδή στην εξυπηρέτηση των ερευνητικών αναγκών της επιστημονικής κοινότητας. Αφ' ης το «ανακάλυψε» ο επιχειρηματικός κόσμος στις αρχές της δεκαετίας του '90, άρχισε η χρήση του μέσου αυτού να εξαπλώνεται όλο και περισσότερο για σκοπούς που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την εμπορική δραστηριότητα. Σήμερα επικρατεί σαφώς η εμπορική χρήση του Διαδικτύου, αφού οι εμπορικές επιχειρήσεις είδαν σε αυτό ένα πρόσφορο πεδίο για την ανάπτυξη νέων στρατηγικών μάρκετινγκ, κυρίως μέσω του Παγκόσμιου Ιστού αλλά και της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας.

IV. Η σημασία του Διαδικτύου

1. Η οικονομική σημασία

Παρά την άναρχη δομή του και την έλλειψη κεντρικής διοίκησης, το ονομαζόμενο «δίκτυο των δικτύων» ως μέσο επικοινωνίας γνώρισε τεράστια απήχηση και αποδοχή τα τελευταία δέκα χρόνια. Οι ολοένα αυξανόμενοι χρήστες του δημιούργησαν μια νέα αγορά, στην οποία έστρεψαν το ενδιαφέρον τους τόσο οι ήδη υφιστάμενες εμπορικές επιχειρήσεις όσο και οι νεοεμφανιζόμενες «επιχειρήσεις της νέας οικονομίας», δηλαδή επιχειρήσεις που παρέχουν προϊόντα ή υπηρεσίες αποκλειστικά μέσω του Διαδικτύου. Τον Σεπτέμβριο του 2002 υπολογιζόταν ότι 385 εκατομμύρια άνθρωποι είχαν τη δυνατότητα πρόσβασης από το σπίτι τους στο Διαδίκτυο, ενώ 220 εκατομμύρια από αυτούς αποτελούσαν ενεργούς χρήστες του μέσου⁵². Αντίστοιχα ο τζίρος των συναλλαγών μέσω του Διαδικτύου εκτιμάτο ότι θα ξεπερνούσε για το έτος 2002 τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια⁵³. Είναι προφανές ότι η συνεχώς διογκούμενη αυτή αγορά προσφέρει στις επιχειρήσεις νέο έδαφος για την ανάπτυξη των εμπορικών δραστηριοτήτων τους, τη διενέργεια επενδύσεων και την αύξηση των μεγεθών τους. Παράλληλα, και για την εθνική οικονομία η εν

⁵² Σύμφωνα με έρευνα της έγκυρης εταιρείας Nielsen/Netratings (υπό http://www.nielsen-netratings.com/hot_off_the_neU.jsp).

⁵³ Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Foaester Research (υπό http://www.verisign.com/corporate/news/2003/pr_20030114a.html). Κατά τις εκτιμήσεις της ίδιας εταιρείας ο τζίρος των συναλλαγών μέσω του Διαδικτύου στην Ελλάδα θα ανέλθει για το έτος 2003 σε 125 εκατομμύρια ευρώ (πηγή: Ναυτεμπορική, 20.2.2002). Πάντως για τις δυσκολίες ανεύρεσης ενός κοινά αποδεκτού συστήματος μετρήσεων των μεγεθών της «νέας οικονομίας» βλ τη σχετική έκθεση του Αμερικανικού Κογκρέσου, υπό <http://usinfo.state.gov/usa/infousa/tech/reports/crsstats.pdf>.

λόγω ανάπτυξη συνεπάγεται αύξηση τόσο των φορολογικών εσόδων όσο και της απασχόλησης. Οι καταναλωτές απολαμβάνουν βεβαίως επίσης πλεονεκτήματα, όπως την ευκολία της μη μετάβασης στο κατάστημα του προμηθευτή προκειμένου να αποκτήσουν ένα αγαθό ή μια υπηρεσία, τη δυνατότητα της εύκολης έρευνας της αγοράς καθώς και τη μείωση των τιμών λόγω του περιορισμού του κόστους των προϊόντων και της τόνωσης της ανταγωνιστικότητας.⁵⁴

Ειδικότερα για τις επιχειρήσεις, το ηλεκτρονικό εμπόριο παρέχει ποικίλα πλεονεκτήματα: Η χρήση των Η/Υ στην παραγωγική ή μεταπρατική διαδικασία οδηγεί κυρίως στον εξορθολογισμό των πρακτικών της επιχείρησης και στην εξοικονόμηση χρόνου. Άμεση συνέπεια των παραπάνω είναι η αύξηση της παραγωγικότητας αλλά και ο περιορισμός του κόστους τόσο της παραγωγής όσο και της λειτουργίας της επιχείρησης. Στο πλαίσιο του γνωστικού αντικείμενου της διοίκησης των επιχειρήσεων έχουν αναπτυχθεί πολλές νεότερες θεωρίες, οι οποίες βασίζονται ειδικά στην αξιοποίηση της υποδομής του Διαδικτύου στη διοίκηση της επιχείρησης. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει η επίδραση του νέου μέσου στις τακτικές μάρκετινγκ και γενικότερα στο σκέλος της διάθεσης των προϊόντων ή υπηρεσιών στον αποδέκτη τους. Κι' αυτό γιατί το κόστος προώθησης, διαφήμισης αλλά και διάθεσης των προϊόντων ή υπηρεσιών μέσω του Διαδικτύου είναι σημαντικά χαμηλότερο από το κόστος των μέχρι τώρα γνωστών μεθόδων. Το κόστος διατήρησης ενός δικτυακού τόπου, από τον οποίο διαφημίζονται ή πωλούνται κιόλας τα προϊόντα ενός προμηθευτή (ηλεκτρονικό κατάστημα), είναι υποπολλαπλάσιο του κόστους διαφήμισης στα συνήθη μέσα μαζικής επικοινωνίας, όπως είναι η τηλεόραση και το ραδιόφωνο, ή του κόστους διατήρησης ενός εμπορικού καταστήματος. Περαιτέρω το ηλεκτρονικό κατάστημα δεν υπόκειται σε δεσμεύσεις αναφορικά με το ωράριο λειτουργίας μπορεί δηλαδή να αποδίδει έσοδα στον επιχειρηματία εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο.

Από τα παραπάνω εκτεθέντα προκύπτει ότι το Διαδίκτυο είναι ένα μέσο, το οποίο δύναται να επιφέρει μεγάλες αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας των εμπορικών επιχειρήσεων μειώνοντας σημαντικά το κόστος λειτουργίας και φτάνοντας μέχρι και την κατάργηση κάποιων κρίκων της παραγωγικής ή μεταπρατικής αλυσίδας.⁵⁵ Από την άλλη πλευρά όμως, η νέα αυτή διάσταση

⁵⁴ Ιγγλεζάκη, ΕΕμπΔ 2000, 822.

⁵⁵ Γκορτσοπούλου, ΔΕΕ 2002, 250, 251 .

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι αερομεταφορείς, οι οποίοι παρέχοντας στους επιβάτες τη δυνατότητα να προβαίνουν οι ίδιοι σε on-line κρατήσεις των εισιτηρίων τους

που δίνει στην οικονομία το ηλεκτρονικό εμπόριο δεν θα πρέπει να υπερεκτιμάται και να προκαλεί αδικαιολόγητη υπεραισιοδοξία. Το ηλεκτρονικό εμπόριο δεν μπορεί να υποκαταστήσει πλήρως τις δομές του παραδοσιακού εμπορίου, ούτε αρκεί μόνο ένας Η/Υ και η πρόσβαση στο Διαδίκτυο για τη δημιουργία νέων επιχειρηματικών κολοσσών.

2. Δικαιοπολιτικά ζητήματα

Κατά τα πρώτα χρόνια της «εισόδου» του Διαδικτύου στην καθημερινή ζωή μας, η άναρχη δομή και η έλλειψη κάποιου είδους κεντρικής διοίκησής του οδήγησε ορισμένους συγγραφείς σε βιαστικά συμπεράσματα:

Υποστηρίχθηκε από μερικούς ότι το Διαδίκτυο αποτελεί χώρο που δεν καταλαμβάνεται από το Δίκαιο ή ότι ρυθμίζεται αποκλειστικά από μια σειρά κανόνων συμπεριφοράς δεοντολογικού χαρακτήρα, η οποία έχει διαμορφωθεί εθιμικά από τους χρήστες του⁵⁶. Μεμονωμένα μάλιστα υποστηρίχθηκε και η ιδέα του Διαδικτύου ως αυτοτελούς έννομης τάξης.

Με την πάροδο του χρόνου ωστόσο το ζήτημα της νομικής αντιμετώπισης του Διαδικτύου τέθηκε στις σωστές του διαστάσεις. Το Διαδίκτυο δεν αποτελεί παρά ένα ακόμη μέσο επικοινωνίας, συναφές καταρχήν με τα λοιπά μέσα, όπως είναι η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και ο έντυπος τύπος. Ασφαλώς το μέσον αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία σε κάποιον βαθμό δημιουργούν την ανάγκη θέσπισης ειδικών κανόνων.

Τέτοιοι κανόνες είναι, για παράδειγμα, απολύτως αναγκαίοι προκειμένου για τη ρύθμιση των ζητημάτων τυχόν ευθύνης από πληροφορίες που δημοσιεύονται μέσω του Διαδικτύου. Επίσης το πλέγμα προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την έλευση του νέου μέσου, γεγονός που καθιστά επιτακτική την ανάγκη αναθεώρησής του⁵⁷. Αλλά και το δίκαιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων βρέθηκε ενώπιον νέων προκλήσεων με την έλευση του Διαδικτύου⁵⁸. Τέλος, και κατά τη θέσπιση κανόνων του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου θα πρέπει ενδεχομένως να ληφθεί υπόψη η πρωτόγνωρη εγγύτητα, στην οποία έρχονται

εξοβέλισαν σε μεγάλο βαθμό τους ταξιδιωτικούς πράκτορες από την αγορά.

⁵⁶ Πρόκειται για την ονομαζόμενη «Netiquette», τους άτυπους κανόνες συμπεριφοράς κατά τη χρήση του Διαδικτύου

⁵⁷ Οδηγία 2001/29/ΕΚ «για την πνευματική ιδιοκτησία στην κοινωνία της πληροφορίας» και το άρθρο 81 του ν. 3057/2002 με το οποίο έγινε η μεταφορά των σχετικών ρυθμίσεων στο εθνικό δίκαιο' βλ. την αναλυτική παρουσίαση της Καλλινίκου, Χρ1Δ 2003, 385 επ. και της ίδιας, Πνευματική ιδιοκτησία, σ. 22 επ. Πρβλ. επίσης Μήτρου, σ. 35 επ.

⁵⁸ οδηγία 58/2002/ΕΚ «για την προστασία της προσωπικότητας στην κοινωνία της πληροφορίας». Πρβλ. Μήτρου, σ. 37 επ.

πλέον οι κοινωνικοί διαφορετικών έννομων τάξεων κατά την «περιπλάνησή» τους στο Διαδίκτυο⁵⁹. Όλα τα παραπάνω είναι κάποια ειδικά ζητήματα που γεννώνται για τον νομικό και τα οποία θα πρέπει αυτός να λάβει υπόψη του κατά τη θέσπιση νέων ή την εφαρμογή των υφιστάμενων κανόνων δικαίου. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν μπορεί να γίνει λόγος για ανατροπή του δικαίου μας συστήματος ή για δημιουργία νέας έννομης τάξης.

5.1. Η ΣΥΝΑΨΗ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΜΕΣΩ ΚΛΕΙΣΤΩΝ (ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ) ΚΑΙ ΑΝΟΙΚΤΩΝ (ΔΗΜΟΣΙΩΝ) ΔΙΚΤΥΩΝ

I. Το σύστημα ανταλλαγής δεδομένων EDI

Η χρησιμοποίηση δικτύων Η/Υ για την επικοινωνία των μερών στο πλαίσιο διενέργειας νομικά σημαντικών συναλλαγών δεν αποτελεί καινούργιο φαινόμενο. Πολύ πριν από την αξιοποίηση του Διαδικτύου, ως μέσου συναλλακτικής επαφής, τη νομική κοινότητα είχαν ήδη απασχολήσει ζητήματα σχετικά με το σύστημα EDI⁶⁰. Με τον όρο EDI (Electronic Data Interchange) εννοείται η ηλεκτρονική ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ δύο συνήθως μερών, στο πλαίσιο άσκησης της επιχειρηματικής και ειδικότερα εμπορικής δραστηριότητάς τους. Κατά τον επίσημο ορισμό της οικονομικής επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη (UNECE) EDI είναι «η διαβίβαση δεδομένων δομημένων με προσυμφωνημένο τύπο μηνύματος μεταξύ συστημάτων πληροφόρησης με τη βοήθεια ηλεκτρονικών μέσων»⁶¹.

Η τεχνολογική υποδομή στα μέσα της δεκαετίας '80, οπότε και ξεκίνησε η ανάπτυξη του συστήματος EDI, επέτρεπε τη διαβίβαση μέσω Η/Υ εξαιρετικά περιορισμένου «φορτίου» πληροφοριών. Το σύστημα EDI φιλοδοξούσε την εποχή εκείνη να αποτελέσει, μέσω μίας αυστηρής τυποποίησης, διεθνή γλώσσα στην υπηρεσία της ηλεκτρονικής ανταλλαγής δεδομένων. Ο σκοπός αυτός μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσω της δημιουργίας αυστηρότατων κανόνων τυποποίησης, προς τον σκοπό της κατά το δυνατό σμίκρυνσης των

⁵⁹ Καράκωστας, Δίκαιο & Internet, σ. 1. Οι κανόνες αυτοί θεσπίστηκαν με την οδηγία 2000/31/ΕΚ «για το ηλεκτρονικό εμπόριο» και ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο με τα άρθρα 11 επ. του Π.Δ. 131/2003.

⁶⁰ Γεωργιάδη, Γεν. Αρχές, 2η έκδ. 1997, § 33 αρ. 52 επ. Ιγγλεζάκη, ΕΕμπΔ 48, 238, Χρυσάνθης, Η ηλεκτρονική εξυπηρέτηση των σύγχρονων τραπεζικών συναλλαγών, 1997, Ψούνη-Ζορμπά, Η δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ, 1987.

⁶¹ Άρθρο 1 του Ευρωπαϊκού Προτύπου Σύμβασης EDI (European Model EDI Agreement), ΕπΕφ αρ. L 338/98 της 28.12.1994

προς μεταφορά δεδομένων⁶². Για τον λόγο αυτό η διαδικασία διαβίβασης δεδομένων μέσω του συστήματος EDI απαιτεί μέγιστη προσοχή, καθώς η παρείσφρηση του παραμικρού λάθους στη σύνταξη κατά την εισαγωγή των δεδομένων στον υπολογιστή μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην επικοινωνία των μερών. Τούτο διότι οι προς ανταλλαγή πληροφορίες χωρίζονται σε κατηγορίες, π.χ. ανάλογα με την επιχειρηματική διαδικασία (παραγγελία, αποδοχή παραγγελίας, έκδοση λογαριασμού) και καθορίζουν βάσει μιας προσυμφωνημένης τυποποίησης τη μορφή του μηνύματος που πρόκειται να διαβιβασθεί.

Για παράδειγμα, συμφωνείται ότι το μήνυμα που θα παραλαμβάνει ο πωλητής από τον αγοραστή θα αποτελείται μόνο από μία σειρά αριθμών. Από τους αριθμούς αυτούς, ο πρώτος θα υποδηλώνει το είδος του επιθυμητού προϊόντος. Στη σύμβαση που τα δύο μέρη έχουν υπογράψει, προκειμένου να υπαχθούν στο σύστημα EDI, μπορεί να έχουν συμφωνήσει ότι το ψηφίο 1 υποδηλώνει το Α προϊόν του προμηθευτή, το ψηφίο 2 το Β προϊόν κ.ο.κ. Αντίστοιχα για τον δεύτερο σε σειρά αριθμό του μηνύματος μπορεί να έχουν συμφωνήσει τα μέρη ότι το ψηφίο 1 υποδηλώνει ως τόπο παράδοσης το κεντρικό κατάστημα του αγοραστή, το ψηφίο 2 το υποκατάστημά του κ.ο.κ.. Με βάση τους προσυμφωνημένους αυτούς κωδικούς αριθμούς δημιουργείται μία σειρά δεδομένων που διαβιβάζεται ηλεκτρονικά στο άλλο μέρος, το οποίο με βάση την υφιστάμενη μεταξύ τους σύμβαση προβαίνει σε αποκρυπτογράφηση και αξιοποίησή της⁶³.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών επιχείρησε να τυποποιήσει τη διαδικασία της ηλεκτρονικής ανταλλαγής δηλώσεων κατά το παραπάνω πρότυπο δημιουργώντας το πρότυπο UN/EDIF Act.⁶⁴ Με τον καθορισμό συγκεκριμένων τύπων μηνυμάτων και των μερών που τα απαρτίζουν (δεδομένα, στοιχεία δεδομένων, κλάσματα, κωδικοί) επιχειρήθηκε να αποτελέσει το EDI μία πραγματικά παγκόσμια γλώσσα επιχειρηματικής επικοινωνίας.

Παράλληλα καταβλήθηκε προσπάθεια να ρυθμιστούν κατά τα δυνατόν ενιαία τυχόν ζητήματα, τα οποία μπορεί να ανακύψουν κατά την ανταλλαγή των τυποποιημένων αυτών μηνυμάτων. Τα ζητήματα αυτά, όπως είναι το ζήτημα του Καθορισμού του χρόνου περιέλευσης ενός μηνύματος στον αποδέκτη αλλά και του χρόνου σύναψης της σύμβασης, καθώς και ζητήματα απόδειξης της

⁶² Γεωργιάδη, Γεν. Αρχές, § 33 αρ. 70, Καράκωστα, Δίκαιο & Internet, σ. 187

⁶³ Γεωργιάδη, Γεν. Αρχές, § 33 αρ. 76.

⁶⁴ Ανταλλαγή στοιχείων για τη Διοίκηση, το Εμπόριο και τις Μεταφορές των Ηνωμένων Εθνών Electronic (United Nations Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport). Για το UN/EDIFACT βλ. και Καράκωστα, Δίκαιο & Internet, σ. 180.

συναλλαγής, ακύρωσής της σε περίπτωση παρείσφρησης λαθών κ.ο.κ. ρυθμίζονται καταρχήν με τρόπο δεσμευτικό στην ονομαζόμενη «σύμβαση ηλεκτρονικής επικοινωνίας» που συνάπτεται μεταξύ των μερών⁶⁵. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επεξεργάστηκε ένα πρότυπο τέτοιας σύμβασης (European Model EDI Agreement), το οποίο τα μέρη θα μπορούσαν ελεύθερα να υιοθετήσουν ως σύμβαση-πλαίσιο για τη μεταξύ τους επικοινωνία. Αντίστοιχα και η Επιτροπή Διεθνούς Εμπορικού Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών (UNCITRAL) παρουσίασε το 1996 τον πρότυπο νόμο για το ηλεκτρονικό εμπόριο (UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce)⁶⁶.

II. Το Διαδίκτυο ως ανοιχτό δίκτυο

Η έλευση του νέου μέσου, η εκρηκτική δηλαδή διάδοση της χρήσης του Διαδικτύου, αναπότρεπτα έθεσε το σύστημα EDI στο περιθώριο. Κι αυτό γιατί, όπως εκτέθηκε παραπάνω, το σύστημα EDI δομείται βάσει αυστηρών κανόνων τυποποίησης, τους οποίους πρέπει να τηρεί ο χρήστης. Για το λόγο αυτό απαιτείται και μεγάλη προσοχή κατά την εφαρμογή του, καθώς το παραμικρό ανθρώπινο λάθος οδηγεί σε παραμόρφωση του μηνύματος (π.χ. αρκεί η εκ παραδρομής αναγραφή του ψηφίου 1 στη δεύτερη θέση του αριθμού του παραπάνω παραδείγματος για να μεταβληθεί ο τόπος εκπλήρωσης της σύμβασης). Ακόμη πιο καθοριστικό είναι όμως το γεγονός ότι η λειτουργία ενός τέτοιου συστήματος ανταλλαγής δεδομένων απαιτεί προηγούμενη συμφωνία των συμμετεχόντων (κλειστό δίκτυο). Η προϋπόθεση αυτή καθιστά τη μεταφορά δεδομένων με το σύστημα EDI έναν τρόπο επικοινωνίας όχι καθολικό.

Αντίθετα το Διαδίκτυο είναι προσιτό στον καθένα και η αξιοποίησή του, ως μέσου επικοινωνίας και ειδικότερα ανταλλαγής δηλώσεων βούλησης, δεν προϋποθέτει την προηγούμενη συμφωνία, ούτε καν την προσωπική γνωριμία των μερών. Ο καθένας που έχει πρόσβαση στο δίκτυο αυτό των Η/Υ μπορεί αυθόρμητα να συναλλαχθεί με οποιονδήποτε άλλο συμμετέχοντα και η συναλλαγή τους μπορεί να προσλάβει οποιαδήποτε μορφή και οποιοδήποτε περιεχόμενο. Πρόκειται δηλαδή για ένα ανοιχτό δίκτυο, για ένα καθολικό μέσο επικοινωνίας. Γι' αυτό και το Διαδίκτυο αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο για την κατάρτιση συμβάσεων με καταναλωτές μπορεί όμως να αξιοποιηθεί και για την οικονομικότερη, απλούστερη και - κατά συνέπεια - πιο ασφαλή (από την άποψη της δυνατότητας παρείσφρησης λαθών) ανταλλαγή δηλώσεων βουλήσεως

⁶⁵ Χρυσάνθη, σ. 400 επ.· Γεωργιάδη, ό.π., § 33 αρ. 70 επ.· Ν. Ρόκα, ΕΕμπΔ 1998, 12.

⁶⁶ Καράκωστα, Δίκαιο & Internet, σ. 180, Κουσουλή, σ. 31 επ., Ν. Ρόκα, ΕΕμπΔ 1998, 13.

μεταξύ μερών που βρίσκονται σε διαρκή συμβατική σχέση (π.χ. προμηθευτές-λιανοπωλητές). Αυτά τα χαρακτηριστικά του Διαδικτύου είναι που συνέβαλαν στην εκρηκτική διάδοση του μέσου αυτού και που οδήγησαν στην ενίσχυσή του έναντι των άλλων μορφών ηλεκτρονικής επικοινωνίας.

Τα ίδια όμως αυτά χαρακτηριστικά - και κυρίως η έλλειψη μιας σύμβασης-πλασίου μεταξύ των επικοινωνούντων - είναι που επιβάλλουν την ιδιαίτερη αντιμετώπιση του νέου αυτού τύπου συναλλακτικής επαφής. Τα διδασκόμενα δηλαδή στο πλαίσιο της συναλλαγής με το σύστημα EDI δεν μπορούν να μεταφερθούν δίχως άλλο και στο νέο μέσο συναλλαγής. Η έλλειψη της πρότερης συμφωνίας μεταξύ των μερών είναι για το θέμα αυτό καθοριστική. Χρήσιμες ωστόσο μπορούν να φανούν ορισμένες γενικότερες αξιολογήσεις και συμπεράσματα, στα οποία κατέληξαν μετά από κοπιώδη προσπάθεια η θεωρία αλλά και τα ασχοληθέντα με το EDI διεθνή όργανα και οργανισμοί.

5.2. ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Υπό τον όρο «ηλεκτρονικό εμπόριο» έχει επικρατήσει να περιλαμβάνονται δύο διαφορετικά μεταξύ τους είδη συναλλαγών: Πρόκειται για τις συναλλαγές σε μη απευθείας σύνδεση (συναλλαγές off-line) και για τις συναλλαγές σε απευθείας σύνδεση (συναλλαγές on-line)⁶⁷.

⁶⁷ Ο Καράκωστας (Δίκαιο & Internet, σ. 165) διακρίνει αντίστοιχα σε έμμεσο και άμεσο ηλεκτρονικό εμπόριο.

I. Οι συναλλαγές σε μη απευθείας σύνδεση (off-line)

Οι ονομαζόμενες συναλλαγές σε μη απευθείας σύνδεση (off-line) παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με όλες τις άλλες μορφές συναλλαγής από απόσταση, τις συναλλαγές δηλαδή κατά τις οποίες η παραγγελία ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας γίνεται μέσω ταχυδρομικής επιστολής, τηλεφώνου ή τηλεομοιοτυπίας. Η παραγγελία, καθώς συνήθως και η ολοκλήρωση της *σύναψης* της σύμβασης γίνονται με χρήση της υποδομής του Διαδικτύου, είτε μέσω της υπηρεσίας του Παγκόσμιου Ιστού (www) είτε σπανιότερα μέσω της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (e-mail). Η *εκπλήρωση* ωστόσο της σύμβασης και κυρίως η εκπλήρωση της χαρακτηριστικής παροχής, της παροχής δηλαδή του προμηθευτή, γίνεται με «συμβατικές μεθόδους», όπως είναι η αποστολή των προϊόντων με το ταχυδρομείο ή η αυτοπρόσωπη παροχή κάποιας υπηρεσίας. Παράδειγμα τέτοιων συναλλαγών off-line αποτελούν οι πωλήσεις ενσώματων-υλικών αγαθών όπως βιβλίων και δίσκων μουσικής είτε από επιχειρήσεις με αποκλειστική παρουσία στο Διαδίκτυο είτε από κοινές επιχειρήσεις που προσφέρουν τα προϊόντα τους και μέσω του νέου αυτού μέσου επικοινωνίας.

II. Οι συναλλαγές σε απευθείας σύνδεση (on-line)

Οι συμβάσεις σε απευθείας σύνδεση (συμβάσεις on-line) αντίθετα όχι μόνο καταρτίζονται αλλά και εκτελούνται on-line. Αυτό σημαίνει ότι και η εκπλήρωση τουλάχιστον της χαρακτηριστικής παροχής γίνεται μέσω του Διαδικτύου. Αντικείμενο της χαρακτηριστικής παροχής θα αποτελούν στις περιπτώσεις αυτές κυρίως οι ονομαζόμενες «υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών».⁶⁸ . Ειδικότερα προκειμένου για αγαθά, θα πρέπει οπωσδήποτε τα αγαθά που αποτελούν αντικείμενο της χαρακτηριστικής παροχής να έχουν ή να μπορούν να αποκτήσουν ψηφιακή μορφή. Τέτοια αγαθά αποτελούν κυρίως τα προϊόντα λογισμικού (software), οι ηλεκτρονικές εκδόσεις (ηλεκτρονικά βιβλία), τίτλοι μουσικής ή άλλα οπτικοακουστικά έργα. Προκειμένου για υπηρεσίες, υπάρχει ένα πλήθος τέτοιων που μπορούν να προσφερθούν on-line. Ενδεικτικά αναφέρονται η παραχώρηση χρήσης βάσεων δεδομένων, η τηλεφωνία μέσω του Διαδικτύου, η κράτηση ή και πώληση εισιτηρίων για μεταφορές ή θεάματα, η

⁶⁸ Ο ορισμός του άρθρου 2 στοιχ. α' της οδηγίας 2000/31/EK «για το ηλεκτρονικό εμπόριο» (και πλέον του άρθρο 1 του π.δ. 131/2003)

παροχή τραπεζικών υπηρεσιών (web banking) όπως και η αγοραπωλησία αξιογράφων κ.ο.κ.

III Η σημασία της διάκρισης

Η διάκριση σε αυτά τα δυο είδη συναλλαγών δεν αποτελεί αυτοσκοπό ούτε συνέχεται με τη δογματική θεμελίωση των συναλλακτικών μορφωμάτων' μάλλον οφείλεται στην εμπειρική παρατήρηση κάποιων ιδιομορφιών που παρουσιάζει η αποκλειστικά ψηφιακή επικοινωνία των μερών που μετέχουν σε μια συμβατική σχέση. Η σημασία δηλαδή της διάκρισης προκύπτει από τη φύση του πράγματος κατά την αντιμετώπιση επιμέρους ζητημάτων που άπτονται της κατάρτισης της σχετικής κάθε φορά σύμβασης αλλά και της εκπλήρωσης των εκατέρωθεν παροχών. Όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω στις οικείες θέσεις, η διάκριση αποκτά σημασία αναφορικά με τη δυνατότητα έγγραφης ανταλλαγής των πληροφοριών που αφορούν τη σύμβαση, τη δυνατότητα εκπλήρωσης των εκατέρωθεν παροχών χέρι με χέρι, αλλά και τη δυνατότητα ή σκοπιμότητα άσκησης του δικαιώματος υπαναχώρησης του καταναλωτή.

5.3. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΔΗΛΩΣΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ

Εκτέθηκε παραπάνω ότι οι ρίζες του δικτύου Η/Υ που ονομάζουμε «Διαδίκτυο» ξεκινούν από στρατιωτικά ερευνητικά προγράμματα. Από νωρίς ωστόσο τη σκυτάλη ανάπτυξης του δικτύου ανέλαβαν πανεπιστημιακά ιδρύματα στο πλαίσιο της ανάπτυξης του ερευνητικού και εκπαιδευτικού τους έργου. Επί μια εικοσιπενταετία το Διαδίκτυο αποτελούσε μέσον ελεύθερης επικοινωνίας και έκφρασης των μελών της παγκόσμιας πανεπιστημιακής κοινότητας. Το μέσον αυτό δηλαδή απευθυνόταν σε μια μάλλον κλειστή ομάδα χρηστών (πανεπιστημιακών, φοιτητών, ερευνητών κ.α.), οι οποίοι το χρησιμοποιούσαν για την ανταλλαγή απόψεων επί επιστημονικών και άλλων θεμάτων, κατά κανόνα μάλιστα εξόδοις των σχετικών ιδρυμάτων. Η φύση βέβαια του Διαδικτύου άλλαξε άρδην αφ' ής το «ανακάλυψε» η επιχειρηματική κοινότητα στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας, οπότε και μετετράπη σε ένα καθολικό μέσον επικοινωνίας.

Η θεώρηση ωστόσο του φαινομένου της επικοινωνίας μέσω του Διαδικτύου από την οπτική της Κοινωνιολογίας του Δικαίου καταδεικνύει ότι η «ερασιτεχνική» προέλευση του μέσου αυτού έχει χαράξει βαθιά τα σημάδια της

στη συνείδηση των χρηστών του. Έτσι παρατηρείται ότι ο μέσος μη νομικός - χρήστης του Διαδικτύου πολλές φορές δεν έχει επίγνωση ότι, «περιδιαβαίνοντας» το Διαδίκτυο, ενδέχεται να προβαίνει σε νομικά σημαντικές πράξεις. Και όσο και αν η έλλειψη αυτή επίγνωσης ενδέχεται να είναι δικαιολογημένη για τις περιπτώσεις που ο χρήστης προβαίνει σε χαρακτηριστικές για την αντίληψη του μέσου κοινωνού του δικαίου νομικές πράξεις, όπως για παράδειγμα η «συγκατάθεση» για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που τον αφορούν⁶⁹ παρατηρείται το φαινόμενο ορισμένοι χρήστες του Διαδικτύου, ακόμη και όταν προβαίνουν π.χ. στην παραγγελία ενός βιβλίου μέσω του Διαδικτύου, να διατηρούν αμφιβολίες για τη δέσμευσή τους από την ενέργειά τους αυτή. Η αντίληψη αυτή, η οποία βεβαίως βαίνει φθίνουσα με την πάροδο του χρόνου γεννά την ανάγκη της διερεύνησης του ζητήματος κατά πόσον είναι δυνατή, η διενέργεια νομικά σημαντικών πράξεων μέσω του Η/Υ και του Διαδικτύου.

Αφετηρία της έρευνας δεν μπορεί να είναι άλλη από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, μια από τις θεμελιώδεις αρχές του ιδιωτικού δικαίου. Σύμφωνα με αυτή το πρόσωπο είναι κατ' αρχήν ελεύθερο, μέσα στο οποίο που διαγράφουν το Σύνταγμα και οι νόμοι, να διαμορφώνει τις προσωπικές και περιουσιακές του σχέσεις κατά βούληση.⁷⁰ Το βασικό εργαλείο το οποίο το πρόσωπο διαμορφώνει τις έννομες σχέσεις του, είναι η δικαιοπραξία. Ουσιώδες στοιχείο της δικαιοπραξίας, χωρίς το οποίο αυτή δεν υπάρχει, είναι η **δήλωση βουλήσεως**.⁷¹ Στο παρόν κεφάλαιο θα ερευνήσουμε κατά πόσο η παρεμβολή της χρήσης του Η/Υ στη δικαιοπρακτική διαδικασία είναι σύμφωνη με την αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης και υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να

⁶⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 2 στοιχ. ια του ν. 2472/1997 «συγκατάθεση» του υποκειμένου των δεδομένων είναι «κάθε ελεύθερη, ρητή και ειδική δήλωση βουλήσεως, που εκφράζεται με τρόπο σαφή, και εν πλήρη επιγνώσει, και με την οποία, το υποκείμενο των δεδομένων [...] δέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν». Η διάθεση αυτή εκ μέρους του χρήστη του Διαδικτύου αποτελεί την συνηθέστερη ίσως παροχή εκ μέρους του προς τον αντισυμβαλλόμενο του προμηθευτή υπηρεσιών, μετά βεβαίως από την περίπτωση της καταβολής κάποιου χρηματικού ανταλλάγματος. Γι' αυτό και δεν είναι ορθή εντύπωση του μέσου χρήστη ότι σε μεγάλο βαθμό οι ονομαζόμενες «υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας» παρέχονται σε αυτόν χωρίς αντάλλαγμα. Η συγκατάθεσή του στην επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων που κατά κανόνα του ζητείται αποτελεί το αντάλλαγμα περιπτώσεις αυτές και παρέχεται με τη σχετική δήλωση βουλήσεώς του. Η παροχή δηλαδή του «δωρεάν» περιεχομένου στο Διαδίκτυο βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε ένα ιδίωμα «εμπόριο» των προσωπικών δεδομένων των χρηστών. Τα δεδομένα αυτά χρησιμεύουν στους χρήστες διαφημιστικών μηνυμάτων ή συγκεκριμένων προσφορών (για το επιτρεπτό ή μη των πρακτικών αυτών βλ. παρακ. υπό § 16 Π 2). Βλ. Δημαράς Ν., Εμπορικές Συμβάσεις μέσω διαδικτύου, άρθρο, «Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών», τ. 145, 2008, σελ. 164 επ.

⁷⁰ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, §28 αρ.1.

⁷¹ Σπυριδάκης, Γεν. Αρχές αριθ. 144^α, ο οποίος χαρακτηρίζει τη δήλωση βουλήσεως ως το ελάχιστο δυνατό ειδικό πραγματικό της δικαιοπραξίας.

οδηγήσει στην δικαιοπρακτική δέσμευση του δηλούντος. Με άλλα λόγια, θα ασχοληθούμε με τη νομική αξιολόγηση μιας δήλωσης βουλήσεως που εξωτερικεύεται με τη βοήθεια του Η/Υ.

5.4. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΑΥΤΟΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΔΙΑΒΙΒΑΖΟΜΕΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ

Ειπώθηκε και παραπάνω ότι η ιδιαιτερότητα των ονομαζόμενων «ηλεκτρονικών δικαιοπραξιών», και ειδικότερα των συμβάσεων που συνάπτονται με ηλεκτρονικά μέσα, συνίσταται στο ότι τα μέρη παρεμβάλλουν στη δικαιοπρακτική διαδικασία τη χρήση Η/Υ. Ο ρόλος όμως του Η/Υ στη διαδικασία κατάρτισης μιας δικαιοπραξίας δεν είναι πάντοτε ο ίδιος. Άλλοτε ο Η/Υ χρησιμοποιείται ως μέσο για τη διαβίβαση μιας δήλωσης βουλήσεως που αναμφισβήτητα έχει διαμορφωθεί από τον δηλούντα, οπότε ο Η/Υ επιτελεί αποκλειστικά τη λειτουργία ενός μέσου διαβίβασης της δήλωσης βουλήσεως, όπως είναι **το τηλέφωνο, η τηλεομοιοτυπία, το ταχυδρομείο** κλπ. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις, στις οποίες ο Η/Υ διαδραματίζει ενεργό ρόλο και στη διαμόρφωση της δήλωσης βουλήσεως, την οποία μάλιστα ενδέχεται να διαβιβάζει στη συνέχεια στον αποδέκτη της χωρίς καμία ανθρώπινη παρεμβολή ή έλεγχο. Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις γίνεται πλέον σχεδόν ομόφωνα δεκτό ότι η παρεμβολή της χρήσης Η/Υ δεν αλλοιώνει τη φύση της δήλωσης ως γνήσιας (δικαιοπρακτικής) δήλωσης βουλήσεως. Λόγοι συστηματικής κατάταξης ωστόσο επιβάλλουν τη διάκριση σύμφωνα με τα ανωτέρω ανάμεσα σε ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενες δηλώσεις και αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως.

I. Η ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενη δήλωση βουλήσεως

Στην περίπτωση της ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενης δήλωσης βουλήσεως η υποκατάσταση του ανθρώπου από τον Η/Υ δεν αφορά τη δικαιοπρακτική πράξη της δήλωσης καθεαυτή, αλλά έπεται αυτής. Η λειτουργία δηλαδή του Η/Υ δεν αγγίζει τον πυρήνα της διαδικασίας διαμόρφωσης της δήλωσης βουλήσεως, ο οποίος παραμένει στον απόλυτο έλεγχο του δηλούντος, αλλά περιορίζεται στη διαβίβαση μιας δήλωσης βουλήσεως, της οποίας το περιεχόμενο καθόρισε αναμφισβήτητα ο δηλών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην δημιουργούνται

ιδιαίτερα προβλήματα όσον αφορά το χαρακτηρισμό της ως δικαιοπρακτικής δήλωσης βουλήσεως.

Παράδειγμα 1: Ο χρήστης του Η/Υ Α επιθυμεί να αγοράσει ένα βιβλίο που προσφέρει ο βιβλιοπώλης Π. Για το σκοπό αυτό συμπληρώνει τα σχετικά πεδία μιας «ηλεκτρονικής φόρμας παραγγελίας» που θέτει στη διάθεσή του στο Διαδίκτυο ο Π δίνοντας την περιγραφή του προϊόντος, την επιθυμητή ποσότητα καθώς και τα προσωπικά του στοιχεία. Στη συνέχεια επιλέγει το πεδίο «αποστολή» προκειμένου τα δεδομένα αυτά να διαβιβασθούν μέσω του Παγκόσμιου Ιστού (world wide web) στον Π.

Εναλλακτικά ο Α θα μπορούσε, αντί για τη συμπλήρωση της σχετικής φόρμας, να στείλει στον Π ένα μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (e-mail), στο οποίο θα του γνωστοποιούσε την βούλησή του να αγοράσει το συγκεκριμένο βιβλίο.

Και στα δύο παραπάνω παραδείγματα η ύπαρξη μιας δήλωσης βουλήσεως του χρήστη του Η/Υ είναι αναντίρρητη, καθώς υφίσταται αναμφισβήτητα τόσο το εξωτερικό στοιχείο της δήλωσης όσο και το εσωτερικό της βούλησης. Μάλιστα, με την επιλογή της εντολής για την αποστολή των δεδομένων έχει ήδη ολοκληρωθεί το πραγματικό της δήλωσης βουλήσεως η ακολουθούσα ηλεκτρονική διαβίβασή της στον αποδέκτη επιδρά μόνο στην απόκτηση ενέργειας της δήλωσης, που κατά κανόνα γίνεται με την περιέλευση.⁷²

Η χρήση του Η/Υ από τον άνθρωπο ως μέσου για την *αποτύπωση* ή τη *διαβίβαση* δηλώσεων βουλήσεως δεν γεννά ιδιαίτερα νομικά ζητήματα, πλην αυτών που σχετίζονται αμιγώς με τις τεχνικές ιδιαιτερότητες του Η/Υ ως τέτοιου μέσου (αποτύπωσης και διαβίβασης). Τέτοια ζητήματα είναι π.χ. η αλλοίωση του περιεχομένου μιας δήλωσης κατά τη διαβίβαση λόγω διακοπής της επικοινωνίας ή η κατά λάθος αποστολή ενός μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Ο χαρακτήρας αντίθετα της σχετικής δήλωσης ως δικαιοπρακτικής δήλωσης βουλήσεως ορθά δεν αμφισβητείται από κανέναν.⁷³

⁷² Αντίστοιχα βεβαίως δεν γεννώνται ιδιαίτερα ζητήματα στις περιπτώσεις που η χρήση του Η/Υ δεν έπεται αλλά προηγείται της διαμόρφωσης της δήλωσης βουλήσεως. Έτσι π.χ. όταν ο δηλών χρησιμοποιεί τον Η/Υ ως γραφομηχανή, επεξεργαζόμενος το κείμενο της δηλώσεώς του, το οποίο στη συνέχεια εκτυπώνει, υπογράφει ιδιοχείρως και αποστέλλει στον αποδέκτη του.

⁷³ Καράκωστα, Δίκαιο & Internet, σ. 180 επ: Γεωργιάδη, Γεν. Αρχές, § 33 αρ. 61, Σταθόπουλος, Modern Techniques, σ. 27 επ. και 30, Φιλιππούλου, ΔΕΕ 2000, 1087, Παπαθωμά-Μπέτγκε, ΔΕΕ 1999, 1238. Μάλιστα η δυνατότητα δικαιοπρακτικής δέσμευσης με χρήση του Η/Υ ως μέσου επικοινωνίας αναγνωρίστηκε προσφάτως - εκ του περισσού - και νομοθετικά: Το άρθρο 8 § 1 του π.δ. 131/2003 «για το ηλεκτρονικό εμπόριο» προβλέπει ότι με την επιφύλαξη των

Η ομοφωνία σχετικά με το νομικό χαρακτηρισμό των εν λόγω δηλώσεων βουλήσεως δεν διατηρείται όμως και στο πεδίο της ορολογικής της απόδοσης. Ορισμένοι συγγραφείς κάνουν λόγο για *τηλεπικοινωνιακή* δήλωση βουλήσεως και άλλοι για *ψηφιακή* δήλωση βουλήσεως ή απλά *ηλεκτρονική* δήλωση βουλήσεως. Στην ελληνική θεωρία ειδικότερα ο όρος ηλεκτρονική ή ψηφιακή δήλωση βουλήσεως τείνει να επικρατήσει ως έννοια γένους ως προς τις εδώ πραγματευόμενες δηλώσεις⁷⁴, περιλαμβάνοντας τόσο αυτές που διαβιβάζονται όσο και αυτές που διαμορφώνονται με τη βοήθεια του Η/Υ. Προς αποφυγή λοιπόν συγχύσεων προτείνεται η χρήση του περιγραφικού όρου «*ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενη* δήλωση βουλήσεως».

II. Η αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως

Περισσότερο προβληματική είναι η περίπτωση της «*αυτοματοποιημένης* δήλωσης βουλήσεως» ή «*δήλωσης βουλήσεως μέσω Η/Υ*»⁷⁵. Στην περίπτωση αυτή η λειτουργία του Η/Υ υποκαθιστά την ανθρώπινη ενέργεια στον πυρήνα της διαδικασίας για τη δημιουργία της δήλωσης βουλήσεως. Σε αντίθεση με την προηγούμενη κατηγορία, κατά τη διαμόρφωση της δήλωσης βουλήσεως ο Η/Υ δεν τυγχάνει χειρισμού άμεσα από το δηλούντα ή από κάποιο βοηθητικό του πρόσωπο αλλά από το σε προηγούμενο στάδιο προγραμματισμένο λογισμικό.

Παράδειγμα 2: Στο ως άνω παράδειγμα 1 οι παραγγελίες βιβλίων, όπως αυτή του Α, θα καταλήγουν στον συνδεδεμένο με το Διαδίκτυο Η/Υ (εξυπηρετητή) του Π, ο οποίος υπολογιστής θα ελέγχει το ηλεκτρονικά παρακολουθούμενο απόθεμα προκειμένου να διαπιστώσει κατά πόσο το συγκεκριμένο βιβλίο υπάρχει στην αποθήκη του. Σε θετική περίπτωση ο Η/Υ θα αποδέχεται αυτόματα την πρόταση του Α, στέλνοντάς του π.χ. ένα μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ή επιβεβαιώνοντας την παραγγελία άμεσα στην οθόνη του υπολογιστή του Α (on-line). Εάν το βιβλίο δεν είναι διαθέσιμο, ο Η/Υ του Π θα αποκρούει την πρόταση του Α.

διατάξεων του Π.δ. 150/2001 «για τις ηλεκτρονικές υπογραφές» επιτρέπεται η κατάρτιση συμβάσεων με ηλεκτρονικά μέσα. Η διάταξη αυτή αποτελεί μεταφορά του άρθρου 9 § 1 της ομώνυμης οδηγίας 2000/31/ΕΚ στο εθνικό μας δίκαιο.

⁷⁴ Καράκωστα, ό.π., σ. 180 επ: Κ. Χριστοδούλου, *Ηλεκτρονικά έγγραφα*, σ. 234 επ: Παπαθωμά-Μπέτγκε, ΔΕΕ 1999, 1238.

⁷⁵ Χρυσάνθης, (σ. 363 επ., 365) προτείνει τη χρήση του όρου «ηλεκτρονική διαβίβαση της δήλωσης βουλήσεως» για κάθε δήλωση στην οποία παρεμβάλλεται η χρήση Η/Υ.

Στο ανωτέρω παράδειγμα ο Π προβαίνει σε μια δήλωση βουλήσεως (αποδοχή της πρότασης του Α) μέσω του Η/Υ του, χωρίς όμως ο ίδιος να μετέχει ενεργά και συνειδητά στη συγκεκριμένη συναλλαγή. Πολύ περισσότερο ο Π δεν γνωρίζει καν ότι προβαίνει στη συγκεκριμένη δήλωση βουλήσεως, αγνοώντας τόσο την ίδια τη δήλωση όσο και τα συγκεκριμένα περιστατικά που την προκάλεσαν (δηλαδή την πρόταση του Α). Το γεγονός αυτό εύλογα γεννά απορίες όσον αφορά τη σύνδεση και κυρίως τη δέσμευση του χρήστη του Η/Υ από το προϊόν αυτό της υπολογιστικής λειτουργίας.

Εξάλλου είναι δυνατό και σύνηθες μια συναλλαγή να διεξάγεται πλήρως αυτοματοποιημένα, δηλαδή μια σύμβαση να καταρτίζεται με τη σύμπτωση δύο - αντίθετων - αυτοματοποιημένων δηλώσεων βουλήσεως. Παράδειγμα τέτοιας αμφιμερώς αυτοματοποιημένης συναλλαγής είναι το παρακάτω:

Παράδειγμα 3: Στο παραπάνω παράδειγμα 2 ο Α θα μπορούσε να είναι ένας έμπορος-μεταπωλητής βιβλίων, ο οποίος προμηθεύεται χονδρικής τα εμπορεύματά του από τον Π. Στην περίπτωση αυτή, ο Α θα διατηρεί ένα αυτοματοποιημένο σύστημα παρακολούθησης των πωλήσεων και του αποθέματός του, το οποίο σύστημα θα είναι προγραμματισμένο ώστε, όταν στην αποθήκη του Α απομένουν μόνο 10 αντίτυπα ενός τίτλου, ο Η/Υ να παραγγέλνει αυτόματα από τον Π 100 νέα αντίτυπα. Η αυτοματοποιημένη αυτή παραγγελία του Α θα τυγχάνει επεξεργασίας επίσης αυτοματοποιημένα από τον υπολογιστή του Π, όπως καταδείχθηκε στο παράδειγμα 2. Στην περίπτωση αυτή λοιπόν θα πρόκειται για μια αμφιμερώς πλήρως αυτοματοποιημένη συναλλαγή, στην οποία ανταλλάσσονται δύο αντίθετες αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως.⁷⁶

Οι παραπάνω αμφιμερώς αυτοματοποιημένες συναλλαγές γίνονται κατά κανόνα στο πλαίσιο σταθερής συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και βασίζονται σε προηγούμενη σύμβαση-πλαίσιο μεταξύ των μερών, η οποία καθορίζει τεχνικά θέματα, όπως τους κανόνες τυποποίησης της επικοινωνίας, τις προδιαγραφές του χρησιμοποιούμενου λογισμικού αλλά και θέματα απόδειξης της συναλλαγής, κατανομής των κινδύνων κ.ο.κ. Οι συμβάσεις αυτές είναι γνωστές ως «συμβάσεις ηλεκτρονικής επικοινωνίας» (Electronic Data Interchange (EDI) Agreements) και αποτέλεσαν το θεμέλιο του συστήματος ηλεκτρονικής ανταλλαγής δηλώσεων βουλήσεως EDI που προϋπήρξε του

⁷⁶ Χρυσάνθης, σ. 365, Γεωργιάδη, Γεν. Αρχές, § 33 αρ. 76 επ.

Διαδικτύου, καθώς λειτουργούσε μέσω δαπανηρών ιδιωτικών δικτύων. Μετά την έναρξη της εμπορικής χρήσης του Διαδικτύου, το σύστημα EDI διατηρεί τη χρησιμότητά του στις συναλλαγές μεταξύ εμπόρων.⁷⁷ Εξάλλου, σε μια προσπάθεια μείωσης του κόστους λειτουργίας του επιχειρείται η καθιέρωση και νέων προτύπων επικοινωνίας (όπως το Web-EDI), τα οποία θα εφαρμόζουν τους κανόνες τυποποίησης EDI, η επικοινωνία όμως των μερών θα γίνεται διαμέσου του κατά πολύ οικονομικότερου στη χρήση διαδικτύου.⁷⁸

III. Η αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως ως δικαιοπρακτική δήλωση βουλήσεως

Όπως αναφέρθηκε αμέσως παραπάνω, ο χαρακτηρισμός της αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως ως γνήσιας δήλωσης βουλήσεως παρουσιάζει αρκετά προβλήματα. Από τη δεκαετία του '60, οπότε έκανε για πρώτη φορά αισθητή την παρουσία της η αυτοματοποίηση τόσο στις συναλλαγές του ιδιωτικού δικαίου όσο και κατά την έκδοση διοικητικών πράξεων, μέχρι σήμερα έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες ως προς τη νομική φύση της αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, όλες συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι είναι δυνατή η δικαιοπρακτική δέσμευση ενός προσώπου μέσω της χρήσης Η/Υ. Σήμερα μάλιστα είναι πλέον, τουλάχιστον κατ' αποτέλεσμα, αναμφισβήτητος ο χαρακτήρας της δήλωσης βουλήσεως μέσω Η/Υ ως γνήσιας δήλωσης βουλήσεως, πράγμα εύλογο αν αναλογισθεί κανείς την έκταση της δικαιοπρακτικής χρήσης των Η/Υ στις σύγχρονες συναλλαγές! Η θεμελίωση⁷⁹ ωστόσο του παραπάνω αποτελέσματος παρουσιάζει αρκετές διαφορές, οι οποίες έχουν σημασία κυρίως για την αντιμετώπιση μιας ελαττωματικής αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως.

IV. Η κρατούσα άποψη

⁷⁷ Η ανταλλαγή δηλώσεων βουλήσεως στο πλαίσιο προϋπάρχουσας σύμβασης ηλεκτρονικής επικοινωνίας (EDI) ευλόγως δεν εμφανίζει κατ' αρχήν τις ίδιες νομικές δυσχέρειες που αντιμετωπίζονται στην ad hoc αυθόρμητη συναλλαγή μέσω Η/Υ, καθώς πολλά από τα ανακύπτοντα ζητήματα θα ρυθμίζονται επαρκώς στη σύμβαση-πλαίσιο.

⁷⁸ Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η τριμερής διάκριση των ηλεκτρονικών δηλώσεων βουλήσεως με την προσθήκη της κατηγορίας της δήλωσης βουλήσεως που προετοιμάζεται μεν αυτοματοποιημένα από το λογισμικό του Η/Υ, αλλά δεν διαβιβάζεται αυτόματα και ηλεκτρονικά στον αποδέκτη της, αλλά μεσολαβεί μια ανθρώπινη ενέργεια που την θέτει σε κίνηση προς τον αποδέκτη και συνεπώς την «οικειοποιείται» κιάλας (π.χ. εκτύπωση, υπογραφή και ταχυδρομική αποστολή). Η τριμερής αυτή διάκριση δεν εξυπηρετεί κάποιον σκοπό, αφού στην περίπτωση αυτή η χρήση του Η/Υ αφορά αποκλειστικώς τα κατ' αρχήν αδιάφορα παραγωγικά αίτια της βουλήσεως του δηλούντος.

Υποστηρίζεται τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο ότι η νομική αντιμετώπιση της δηλώσεως βουλήσεως μέσω του Η/Υ δεν πρέπει να αναζητηθεί στην αναλογία προς κάποιο άλλο μόρφωμα του αστικού δικαίου ου αλλά να γίνει με την απευθείας υπαγωγή της στο πραγματικό της δηλώσεως βουλήσεως. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει μόνο να εξετασθεί κατά πόσο πληροί τα συστατικά στοιχεία μιας δηλώσεως βουλήσεως. Κατ' ουσίαν αυτό σημαίνει ότι η χρήση του Η/Υ από τον άνθρωπο θα πρέπει να αντιμετωπισθεί ως ένας επιπλέον τρόπος έκφρασης της βούλησής του.

Η δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ βέβαια θα μπορεί να αντιμετωπιστεί ως δικαιοπρακτική δήλωση βουλήσεως μόνο εφόσον συγκεντρώνει τα ουσιώδη στοιχεία της. Η δήλωση βουλήσεως αποτελεί πράξη (γενικότερα συμπεριφορά), με την οποία εξωτερικεύεται και τίθεται σε ισχύ η βούληση παραγωγής έννομου αποτελέσματος (δικαιοπρακτική βούληση)⁷⁹. Η δήλωση βουλήσεως αποτελείται από δύο στοιχεία: τη *βούληση*, που είναι το εσωτερικό στοιχείο της, και τη *δήλωση*, που είναι το εξωτερικό στοιχείο της. Το εξωτερικό στοιχείο της περιλαμβάνει κάθε εκδήλωση που εκφέρεται ρητά ή συμπερασματικά προς τα έξω με τέτοιο τρόπο, ώστε να συνάγεται άμεσα ή έμμεσα η βούληση του δηλούντος για την κατάρτιση ορισμένης δικαιοπραξίας⁸⁰. Το εσωτερικό στοιχείο από την άλλη, δηλαδή η βούληση, εννοείται υπό τρεις μορφές: τη βούληση της πράξης, τη βούληση της δήλωσης (ή δικαιοπρακτική συνείδηση) και τη δικαιοπρακτική βούληση. Το καθοριστικό σημείο λοιπόν του σχετικού προβληματισμού βρίσκεται στο ότι μια δήλωση βούλησης πρέπει να εμφανίζεται ως ανθρώπινη πράξη δήλωσης, συνεπώς πρέπει να οφείλεται σε ανθρώπινη βούληση.

Το ζητούμενο συνεπώς θα πρέπει να είναι το κατά πόσο μια αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως πληροί τις παραπάνω προϋποθέσεις.

1. Η αντικειμενική υπόσταση – πράξη δήλωσης

Ανεξάρτητα από τις επιμέρους υποστηριζόμενες θεωρίες στα αναγκαία για την ύπαρξη της δηλώσεως βουλήσεως στοιχεία (δηλαδή στο καλούμενο ελάχιστο δυνατό πραγματικό της) ανήκει μια πράξη, με την οποία εξωτερικεύεται και τίθεται σε ισχύ η δικαιοπρακτική βούληση, δηλαδή μια «πράξη δήλωσης». ⁸¹ Ως πράξη γενικά ορίζεται η ηθελημένη ανθρώπινη

⁷⁹ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 30 αρ. 2, Σπυριδάκης, ό.π., αρ. 148α, Πρβλ. Καράση, ό.π., αρ. Γ 130.

⁸⁰ Γεωργιάδη, ό.π., § 30 αρ. 10 και 11.

⁸¹ Καράση, Γεν. Αρχές, αρ. Γ 101 επ.

ενέργεια, η οποία επιφέρει μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο.⁸² Ως πράξη δήλωσης ειδικότερα λογίζεται π.χ. η εκφορά λόγου, η γραφή αλλά και η χρήση αναγνωρισμένης σημασίας νευμάτων, προσυμφωνημένου κρυπτογραφικού κώδικα επικοινωνίας κ.ο.κ.

Στη δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ δεν μπορεί κανείς εκ πρώτης όψεως να διακρίνει μια τέτοιου είδους ανθρώπινη ενέργεια, καθώς η δήλωση παράγεται πλήρως αυτοματοποιημένα από τον Η/Υ χωρίς κάποια άμεση ανθρώπινη μεσολάβηση. Ως προϊόν αυτής της αυτοματοποιημένης διαδικασίας εμφανίζεται μόνο το υπολογιστικό αποτέλεσμα σε ηλεκτρονική ή άλλη μορφή (ανάλογα με τον προγραμματισμό, τα ηλεκτρονικά δεδομένα που θα αποτελούν τη δήλωση βουλήσεως μπορούν είτε να διαβιβάζονται απευθείας ως τέτοια στον αποδέκτη, είτε να λαμβάνουν κάποια άλλη μορφή, όπως π.χ. να εκτυπώνονται σε χαρτί προκειμένου να αποσταλούν με το ταχυδρομείο). Στις περιπτώσεις αυτές η ανθρώπινη ενέργεια περιορίζεται στις προπαρασκευαστικές ενέργειες που προηγούνται της παραγωγής του υπολογιστικού αποτελέσματος, δηλαδή στον προγραμματισμό του Η/Υ, την εισαγωγή των δεδομένων, την έναρξη χρήσης του Η/Υ καθώς και στη διατήρηση σε λειτουργία ή την παράλειψη της επέμβασης στη λειτουργία του⁸³. Στις παραπάνω πράξεις (ενέργειες ή παραλείψεις) ωστόσο δεν αναγνωρίζεται κατά κανόνα δηλωτική λειτουργία, δεν θεωρούνται δηλαδή ότι είναι πρόσφορες να αποτελέσουν τη βάση κοινωνικής-γλωσσικής επικοινωνίας και συνεννόησης με κάποιο άλλο πρόσωπο⁸⁴. Ορθά λοιπόν υποστηρίζεται ότι ως νομικά σημαντική δήλωση κατανοείται στις συναλλαγές μόνο η αυτοματοποιημένη, χωρίς ανθρώπινη παρεμβολή δημιουργηθείσα, «εξωτερίκευση» του Η/Υ.

Αυτή η «δήλωση χωρίς πράξη» είναι το τελικό προϊόν μιας χρονικώς εκτεταμένα και ανάμεσα στον άνθρωπο και τη μηχανή λειτουργικώς επιμερισμένα εκτελεσθείσας διαδικασίας. Ο χρήστης του Η/Υ (μόνος του ή με τη συνδρομή βοηθητικών προσώπων, όπως προγραμματιστών, χειριστών Η/Υ κ.ά.⁸⁵) θέτει με την επιλογή του εξοπλισμού (hardware), τον προγραμματισμό του λογισμικού (software) και την εισαγωγή των δεδομένων (data) τις παραμέτρους και τους κανόνες, με βάση τους οποίους ο Η/Υ διαμορφώνει το περιεχόμενο των δηλώσεων και στη συνέχεια τις διαβιβάζει στον αποδέκτη τους

⁸² Γεωργιάδης, ό.π., § 28 αρ. 25. Βλ. και Ζέπο, EEN 1956, 8 και Ψούνη-Ζορμπά, σ. 50 επ. με παραπομπές και για την έννοια της πράξεως ως στοιχείου του εγκλήματος στο ποινικό δίκαιο.

⁸³ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 53 επ όπου και αναλυτική περιγραφή των επιμέρους αυτών πράξεων.

⁸⁴ Καράση, ό.π., αρ. Γ 103 επ. με περαιτέρω παραπομπές.

⁸⁵ Για τον ρόλο των προσώπων αυτών που χρησιμοποιούνται από τον δηλούντα χρήστη του Η/Υ ως «βοηθοί στη δήλωση» βλ. αναλυτικά Ψούνη-Ζορμπά, σ. 53 επ.

(ή τις εκτυπώνει προκειμένου να γίνει η συντέλεσή τους με άλλα μέσα, στο πλαίσιο λειτουργίας μιας επιχείρησης)⁸⁶. Επειδή οι προπαρασκευαστικές αυτές ενέργειες τελούνται σκόπιμα για την αυτοματοποιημένη παραγωγή της δήλωσης και τελούν σε αιτιώδη συνάφεια με αυτή, θα πρέπει οι ενέργειες αυτές του χρήστη του Η/Υ (και των τυχόν βοηθητικών προσώπων που ενήργησαν για λογαριασμό του) να αναγνωρισθούν και από νομική άποψη ως η ιθύνουσα ανθρώπινη συνεισφορά, ανθρώπινη ενέργεια, για τη συντέλεση της αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως.

Σύμφωνα με τα παραπάνω μία αυτοματοποιημένη πράξη δήλωσης πληροί την αντικειμενική υπόσταση της δήλωσης βουλήσεως, εφόσον εξωτερικεύει την μέσω του Η/Υ συγκεκριμενοποιηθείσα δικαιοπρακτική βούληση του χρήστη του και επιπλέον εφόσον στη δημιουργία της συνέτειναν οι προπαρασκευαστικές ενέργειές του. Το ίδιο θα ισχύει ενίοτε και για την «απραξία» του Η/Υ, εφόσον ο αποδέκτης της «αυτοματοποιημένης σιωπής» δύναται καλόπιστα, π.χ. κυρίως βάσει προηγούμενης συμφωνίας, να την εκλάβει ως δικαιοπρακτική δήλωση.

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε ότι, παρόλο που το κύριο κομμάτι της δημιουργίας της δήλωσης έχει παραχωρηθεί στο σύστημα του Η/Υ, η ανθρώπινη συνεισφορά στην εξωτερικευόμενη τελικώς από τον Η/Υ δήλωση βουλήσεως πρέπει να θεωρηθεί από νομική σκοπιά ως επαρκής. Εν τέλει περιέχει όλες τις βασικές προϋποθέσεις για τη γνωστοποίηση της δήλωσης, οι οποίες εσκεμμένα καταλήγουν στη δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ. Η πλήρως αυτοματοποιημένα δημιουργηθείσα δήλωση βουλήσεως δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς μια ανθρώπινη πράξη. Πάντα θα είναι απαραίτητη η διατήρηση σε λειτουργία του συστήματος του Η/Υ, καθώς και ο προγραμματισμός, η εισαγωγή των δεδομένων και η θέση αυτού σε λειτουργία. Με τον τρόπο αυτό εκδηλώνεται - με τη δήλωση που δημιούργησε ο Η/Υ - αντικειμενικά και προς τα έξω η βούληση του χρήστη του, να καταλογισθούν σε αυτόν οι έννομες συνέπειες της εκκινήθειας αυτόματης επεξεργασίας. Η δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ πρέπει συνεπώς να αντιμετωπίζεται ως μια ρητή πράξη δήλωσης του χρήστη του Η/Υ.

2. Η υποκειμενική υπόσταση της δήλωσης βουλήσεως

Τη βούληση, ως στοιχείο της δήλωσης βουλήσεως, εννοούμε κατά την

⁸⁶ Εύστοχα παρατηρείται (Γεωργιάδης Γ.Α., Η σύναψη συμβάσεως μέσω του διαδικτύου, 2003, Αντ. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 56) ότι η πλήρως αυτοματοποιημένα δημιουργηθείσα δήλωση βουλήσεως δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς μια ανθρώπινη πράξη.

κρατούσα γνώμη υπό τις εξής μορφές: βούληση της πράξης (ή βούληση ενέργειας), βούληση της δήλωσης (ή συνείδηση της δήλωσης) και δικαιοπρακτική βούληση⁸⁷. Αμφισβητούμενο παραμένει στη θεωρία το κατά πόσο για να υπάρξει μια δήλωση βουλήσεως απαιτείται να υπάρχουν και τα τρία αυτά στοιχεία ή αν αρκεί μόνο η ύπαρξη της βούλησης της πράξης. Υποστηρίζεται δηλαδή η άποψη ότι η βούληση της δήλωσης και η δικαιοπρακτική βούληση δεν αποτελούν απαραίτητα στοιχεία της βούλησης, ως στοιχείου της δήλωσης βουλήσεως, με αποτέλεσμα η έλλειψή τους να μΗ/Υ θίγει την υπόσταση της δήλωσης βουλήσεως⁸⁸.

A. Η βούληση της πράξης

Στην υποκειμενική υπόσταση της δηλώσεως βουλήσεως, το ελάχιστο αναμφισβήτητο συστατικό της στοιχείο είναι η βούληση της πράξης (βούληση ενέργειας). Με τον όρο «βούληση της πράξης» εννοούμε ότι το πρόσωπο προβαίνει εκούσια σε κάποια ενέργεια, με την οποία εξωτερικεύει τη βούλησή του⁸⁹. Θα πρέπει δηλαδή να πρόκειται για μια συνειδητή ενέργεια (ή παράλειψη ενέργειας), που να ελέγχεται και να κατευθύνεται από τη βούληση του ατόμου. Η βούληση ενέργειας ωστόσο καθαυτή αποσυνδέεται από το συγκεκριμένο περιεχόμενο της βουλήσεως αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, απλώς τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του εξωτερικού γεγονότος της δήλωσης βουλήσεως και του υποκειμένου, στο οποίο η δήλωση αυτή αποδίδεται⁹⁰.

Σχεδόν ομοφωνία επικρατεί ως προς το ότι η βούληση της πράξης αποτελεί απαραίτητο συστατικό στοιχείο της δηλώσεως βουλήσεως⁹¹. Κατά την κρατούσα γνώμη η έλλειψη της βούλησης της πράξης (π.χ. επί απόλυτης σωματικής βίας - *vis absoluta* - ή επί ενέργειας σε κατάσταση υπνώσεως) καθιστά τη δήλωση βουλήσεως ανύπαρκτη⁹².

Διαπιστώσαμε παραπάνω σχετικά με το αντικειμενικό στοιχείο της ύπαρξης μιας πράξης δηλώσεως ότι, επειδή λείπει μια ανθρώπινη ενέργεια

⁸⁷ Καράση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 123200 αρ. 10.

⁸⁸ Βλ. και τη συμβιβαστική άποψη του Σπυριδάκη, ο οποίος θεωρεί ότι οι δύο αυτές μορφές της βούλησης αποτελούν μεν συστατικά στοιχεία της δήλωσης βουλήσεως, η έλλειψή τους ωστόσο πρέπει να οδηγεί σε ακυρωσία και όχι σε ακυρότητα της δήλωσης βουλήσεως.

⁸⁹ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 30 αρ. 5.

⁹⁰ Σπυριδάκης, Γεν. Αρχές, αρ. 146α

⁹¹ Μιχελάκης, (ΕρμΑΚ Εισαγ. 127-200 αρ. 62) δεν την κατατάσσει ως ιδιαίτερο στοιχείο της δήλωσης βουλήσεως αλλά χαρακτηρίζει τη βούληση ως στοιχείο της πράξης εν γένει

⁹² Υποστηρίζεται ωστόσο και η άποψη (Σπυριδάκης, ό.π., αρ. 146α) ότι η έλλειψη της βούλησης της πράξης οδηγεί όχι σε ανυπαρξία αλλά σε ακυρότητα της δήλωσης βουλήσεως (επιχείρημα από την ΑΚ 131). Πρβλ. Σημαντήρα, Γεν. Αρχές, αρ. 691.

κατά τη συντέλεση της δήλωσης, θα πρέπει να αποβλέψουμε στις προπαρασκευαστικές ενέργειες του χρήστη του Η/Υ που συνδέονται αιτιωδώς με την αυτοματοποιημένη δήλωση. Αντίστοιχα και για το υποκειμενικό στοιχείο της βούλησης της πράξης πρέπει να αποβλέψουμε στις ίδιες αυτές προκαταρκτικές ενέργειες του χρήστη⁹³. Ο χρονικός επιμερισμός της διαδικασίας παραγωγής της αυτοματοποιημένης δήλωσης επιδρά και στην υποκειμενική της πλευρά με αποτέλεσμα, να πρέπει να αναζητήσουμε τη βούληση της πράξης στις επιμέρους αιτιώδεις προπαρασκευαστικές της πράξεις. Συνεπώς κρίσιμο θα είναι το κατά πόσο ο χρήστης του Η/Υ προέβη εκουσίως στον προγραμματισμό και τη θέση σε λειτουργία του Η/Υ σε περίπτωση που αυτό ισχύει, τότε αυτή η βούληση ενέργειάς του θα αφορά και όλες τις δηλώσεις βουλήσεως που θα παραγάγει ο Η/Υ αιτιωδώς στο μέλλον⁹⁴.

B. Η βούληση της δήλωσης (δικαιοπρακτική συνείδηση)

Η βούληση της δήλωσης είναι η περαιτέρω βούληση του δηλούντος, η συμπεριφορά του να αποτελεί νομικά σημαντική πράξη ή να έχει δικαιοπρακτική σημασία, να κατευθύνεται δηλαδή στην παραγωγή κάποιου έννομου αποτελέσματος⁹⁵. Ο δηλών δεν απαιτείται να έχει τη συνείδηση σχετικά με το συγκεκριμένο έννομο αποτέλεσμα που επέρχεται με τη δήλωσή του' αρκεί η γενική συνείδηση και επίγνωση ότι με τη συμπεριφορά του θα επέλθει κάποιο έννομο αποτέλεσμα, π.χ. ότι δεν πρόκειται για μια απλή ανακοίνωση πραγματικού γεγονότος.

Κατά την απολύτως κρατούσα άποψη, στο πρόσωπο του χρήστη του Η/Υ διαφαίνεται βούληση της δήλωσης⁹⁶. Ο τελευταίος έχει γενικά την επίγνωση ότι μέσω του Η/Υ θα δημιουργηθούν δηλώσεις βουλήσεως που θα τον δεσμεύουν δικαιοπρακτικά. Γνωρίζει δηλαδή ο χρήστης ότι θέτοντας τον Η/Υ σε λειτουργία και χρησιμοποιώντας τον στις συναλλαγές του θα προκύψει από τη λειτουργία του Η/Υ κάποιο εξωτερικό αποτέλεσμα, που επιφέρει έννομες συνέπειες στο πρόσωπό του⁹⁷. Κατά τούτο στο πρόσωπο του χρήστη του Η/Υ υπάρχει μια χαρακτηριζόμενη ως *γενική δικαιοπρακτική συνείδηση*.

Ομοφωνία επικρατεί ως προς το ότι η γενική αυτή δικαιοπρακτική συνείδηση αρκεί για την πλήρωση του αντίστοιχου στοιχείου της υποκειμενικής

⁹³ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 59 επ.

⁹⁴ Η Ψούνη-Ζορμπά (σ. 60) αντίστοιχα κάνει λόγο για *a priori* αποδοχή των αποτελεσμάτων του Η/Υ.

⁹⁵ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 30 αρ. 6.

⁹⁶ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 59 επ., Καράκωστας, Δίκαιο & Internet, σ. 181 επ.

⁹⁷ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 60.

υπόστασης μιας δήλωσης βουλήσεως. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι η γενική αυτή δικαιοπρακτική συνείδηση του εκμεταλλευόμενου τον Η/Υ δεν ταυτίζεται με την κλασική δικαιοπρακτική συνείδηση του δηλούντος, όπως τη συναντάμε στις συνήθεις δηλώσεις βουλήσεως. Η διαφορά συνίσταται στο ότι η γενική δικαιοπρακτική συνείδηση δεν αποβλέπει σε μια συγκεκριμένη δήλωση βουλήσεως. Γενικά η βούληση της δήλωσης αποσυνδέεται μεν από το συγκεκριμένο έννομο αποτέλεσμα (αρκεί δηλαδή ότι ο δηλών επιδίωκε κάποιο, οποιοδήποτε έννομο αποτέλεσμα), όμως η βούληση της δήλωσης - τουλάχιστον υπό την κλασική της έννοια - είναι συνδεδεμένη με μια *συγκεκριμένη* πράξη δήλωσης. Ωστόσο στην περίπτωση της αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως ο δηλών αναγκαία δεν γνωρίζει τις κατ' ιδίαν δηλώσεις βουλήσεως που θα προκύψουν από τη λειτουργία του Η/Υ. Σε αντίθεση με ό,τι εκτέθηκε παραπάνω για τη βούληση της πράξης, στην προκείμενη περίπτωση δεν φαίνεται ικανοποιητική η λύση να αποβλέψουμε στις προπαρασκευαστικές ενέργειες και μόνο. Η δικαιοπρακτική συνείδηση του χρήστη θα πρέπει να αναφέρεται και σε καθεμιά από τις αυτοματοποιημένες δηλώσεις που θα δημιουργήσει ο Η/Υ στο μέλλον. Πράγματι, ο χρήστης έχει την επίγνωση ότι η λειτουργία του Η/Υ δημιουργεί προς τα έξω δηλώσεις, οι οποίες τον δεσμεύουν δικαιοπρακτικά. Η γενική αυτή δικαιοπρακτική συνείδηση του χρήστη αφορά και καλύπτει καθεμιά από τις δηλώσεις που θα δημιουργηθούν στο μέλλον σύμφωνα με το ενταμιευμένο λογισμικό.⁹⁸

Κατά συνέπεια, σύμφωνα πάντα με την άποψη που επικρατεί, δεν θα υπάρχει δικαιοπρακτική συνείδηση στο πρόσωπο του χρήστη, όταν π.χ. αυτός θέλει να δοκιμάσει μόνο τη χρήση του ή όταν εσφαλμένα θεωρεί ότι με τον Η/Υ δεν προβαίνει σε νομικά δεσμευτικές για τον ίδιο συναλλαγές.

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε ότι ο χρήστης, παρόλο που δεν γνωρίζει την κατ' ιδίαν αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως και συνεπώς μοιραία δεν μπορεί να έχει δικαιοπρακτική συνείδηση αναφορικά με αυτήν, έχει ωστόσο γενικά την επίγνωση ότι η χρήση του Η/Υ και από την οπτική του αποδέκτη της δήλωσης έχει δικαιοπρακτική σημασία.⁹⁹ Αυτή η ονομαζόμενη γενική δικαιοπρακτική συνείδηση αφορά και καταλαμβάνει καθεμιά από τις δηλώσεις βουλήσεως που τελικώς θα συντελεσθούν μέσω του Η/Υ στο μέλλον.

⁹⁸ Στην περίπτωση της βούλησης της πράξης αποβλέψαμε στις προπαρασκευαστικές ενέργειες του χρήστη, γιατί το στοιχείο αυτό της βούλησης δεν μπορεί λογικά παρά να συνδέεται άμεσα με μια ανθρώπινη πράξη, μάλιστα ο δεσμός αυτός είναι τόσο στενός ώστε ο Μιχαλάκης (ΕρμΑΚ Εισαγ. 127-200 αρ. 62) υποστηρίζει ότι η βούληση της πράξης δεν αποτελεί ιδιαίτερο στοιχείο της δήλωσης βουλήσεως αλλά χαρακτηρίζει τη βούληση ως στοιχείο γενικά της πράξης.

⁹⁹ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 60

Γ. Η δικαιοπρακτική βούληση

Δικαιοπρακτική ονομάζουμε τη βούληση που κατευθύνεται στην παραγωγή συγκεκριμένων έννομων αποτελεσμάτων, τα οποία ο δηλών επιδιώκει να επιτύχει με τη δήλωσή του.¹⁰⁰

Αναφορικά με τις επιμέρους αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως δεν φαίνεται να υπάρχει μια συγκεκριμένη δικαιοπρακτική βούληση, τουλάχιστον υπό τη μορφή που ορίστηκε αμέσως παραπάνω. Διαπιστώσαμε βεβαίως ότι ο καθορισμός των επιμέρους παραμέτρων που οδηγούν στην αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως βασίζεται στη βούλησή του χρήστη του Η/Υ καθώς επιτυγχάνεται με ηθελημένες ενέργειές του. Σε καμία περίπτωση όμως δεν μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι κατά τη χρονική στιγμή του προγραμματισμού και της θέσης σε λειτουργία του Η/Υ ο χρήστης του έχει σαφή εικόνα για το ακριβές περιεχόμενο των δηλώσεων βουλήσεως που θα προκύψουν από τη λειτουργία του Η/Υ στο μέλλον. Η βούληση του χρήστη τη χρονική αυτή στιγμή δεν μπορεί παρά να περιορίζεται σε γενικές μόνο παραστάσεις σχετικά με τη διαδικασία δημιουργίας των δηλώσεων, ενώ το ακριβές περιεχόμενό της καθεμιάς από αυτές θα καθοριστεί κατ' εφαρμογή του προγραμματισμού από τον Η/Υ¹⁰¹. Πόσο μάλλον που το περιεχόμενο αυτό συνήθως θα αποτελεί συνάρτηση εξωγενών παραγόντων, οι οποίοι τη στιγμή του προγραμματισμού δεν είναι ακόμη γνωστοί στον χρήστη. Έτσι, για παράδειγμα, σε μια σύμβαση πώλησης μέσω του Διαδικτύου, το ακριβές περιεχόμενο μιας αυτοματοποιημένης δήλωσης αποδοχής της πρότασης που υποβάλλει ο αγοραστής συγκαθορίζεται από τον τελευταίο δια της επιλογής π.χ. του προϊόντος και της ζητούμενης ποσότητας. Συνεπώς είναι βέβαιο ότι τη στιγμή του προγραμματισμού ο χρήστης του Η/Υ αγνοεί τα συγκεκριμένα έννομα και οικονομικά αποτελέσματα που θα επιφέρει καθεμιά από τις αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως στο μέλλον' πολύ περισσότερο δεν γνωρίζει καν εάν από τις ενέργειές του θα προκύψουν πράγματι δηλώσεις βουλήσεως στο μέλλον και σε τι αριθμό θα ανέλθουν αυτές.

Ωστόσο, παρόλο που δεν φαίνεται να υφίσταται δικαιοπρακτική βούληση για καθεμιά από τις επιμέρους αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως, γίνεται δεκτό σήμερα ότι ο χρήστης του Η/Υ επιλέγοντας την αυτοματοποιημένη δημιουργία δηλώσεων βουλήσεως εξωτερικεύει τη *γενική του βούληση*, να

¹⁰⁰ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 30 αρ. 7.

¹⁰¹ Καρακώστας (Δίκαιο & Internet, σ. 182), κατά τον οποίο ο χρήστης του Η/Υ «φαντάζεται» πως η μηχανή θα καταλήξει σε ένα αποτέλεσμα που ανταποκρίνεται στο πρόγραμμα.

δεσμεύεται δικαιοπρακτικά από τις δηλώσεις που θα προκύψουν από την ομαλή λειτουργία του Η/Υ στο μέλλον.¹⁰² Ο χρήστης αγνοεί μεν την αυτοματοποιημένη δήλωση καθεαυτή, επιθυμεί όμως την ισχύ της με εκείνο το δικαιοπρακτικό περιεχόμενο, που θα συγκεκριμενοποιηθεί από την υπολογιστική λειτουργία του Η/Υ, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό θα είναι το αποτέλεσμα της ομαλής λειτουργίας του Η/Υ και της εφαρμογής των παραμέτρων που έχουν τεθεί χωρίς την παρείσφρηση σφαλμάτων κατά τον προγραμματισμό¹⁰³.

Κρίσιμη για τα παραπάνω είναι η διαπίστωση ότι η *διαμόρφωση* της δικαιοπρακτικής βούλησης του δηλούντος δεν αφήνεται στην υπολογιστική λειτουργία του Η/Υ. Η δικαιοπρακτική βούληση του χρήστη ενυπάρχει σε γενική μορφή στον προγραμματισμό και εν γένει την εγκατάσταση και θέση σε λειτουργία του συστήματος του Η/Υ. Με τη μεσολάβηση του Η/Υ η γενική αυτή δικαιοπρακτική βούληση του χρήστη εξειδικεύεται και συγκεκριμενοποιείται, ώστε να αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη πλέον δικαιοπραξία, που να ανταποκρίνεται στα δεδομένα που εισάγονται στο σύστημα κάθε φορά. Η *συγκεκριμενοποίηση* αυτή του περιεχομένου της δικαιοπρακτικής βούλησης πρέπει να διακρίνεται από τη *διαμόρφωσή* της, η οποία έχει προηγηθεί κατά το στάδιο του προγραμματισμού. Η μηχανική λειτουργία λοιπόν του Η/Υ δεν ανάγεται στη βούληση, δεν είναι βουλευτική λειτουργία αλλά νοητική, υπολογιστική. Ο Η/Υ εφαρμόζει με μαθηματική ακρίβεια τα εισαγόμενα δεδομένα στο ενταμιευμένο λογισμικό. Κατά τούτο το ενταμιευμένο στον Η/Υ πρόγραμμα δεν είναι παρά μια μαθηματική εξίσωση. Τα ίδια δεδομένα, εφόσον τυγχάνουν επεξεργασίας μέσω του ίδιου προγράμματος λογισμικού, θα επιφέρουν καταρχήν πάντα το ίδιο αποτέλεσμα. Η υπολογιστική αυτή λειτουργία του Η/Υ δεν αναπληρώνει λοιπόν αλλά συγκεκριμενοποιεί μόνο τη δικαιοπρακτική βούληση του χρήστη. Η βούληση του χρήστη ενυπάρχει σε γενικές γραμμές στον προγραμματισμό του Η/Υ. Ο τελευταίος συγκεκριμενοποιεί απλώς αυτή τη βούληση με αναφορά στα συγκεκριμένα δεδομένα που εισάγονται κάθε φορά (είτε από τον χρήστη είτε και απευθείας από τον αντισυμβαλλόμενο με τη συναίνεση του χρήστη).

Συνεπώς ήδη κατά το στάδιο του προγραμματισμού του Η/Υ, το περιεχόμενο καθεμιάς από τις δηλώσεις βουλήσεως που θα προκύψουν από τη λειτουργία του Η/Υ δεν είναι μεν επακριβώς καθορισμένο από τον χρήστη του,

¹⁰² Ψούνη-Ζορμπά, σ. 61

¹⁰³ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 60 επ., 64.

είναι όμως απόλυτα οριστό. Η ίδια αυτή δικαιοπρακτική βούληση του χρήστη που αναμφίβολα υπάρχει στο προκαταρκτικό αυτό στάδιο εξειδικεύεται και συγκεκριμενοποιείται κατά το στάδιο εκτέλεσης του προγραμματισμού από τον Η/Υ.

Δ. Συμπερασματικά

Η αναγνώριση μιας δηλωτικής ενέργειας (πράξης), η οποία βασίζεται σε μια γενική μόνο δικαιοπρακτική βούληση και μια γενική συνείδηση της δήλωσης, ως δικαιοπρακτικής δήλωσης βουλήσεως, ανταποκρίνεται αναμφισβήτητα στις επιταγές της *θεωρίας της δήλωσης*, η οποία κρίνει την ύπαρξη μιας δήλωσης βουλήσεως σχεδόν αποκλειστικά από την πλήρωση της αντικειμενικής της υπόστασης, από τη δήλωση δηλαδή του δηλούντος¹⁰⁴. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, που - με την εξαίρεση του ηθελημένου της ενέργειας - αποβλέπει μόνο στα στοιχεία της δήλωσης βουλήσεως που γίνονται αντιληπτά στους τρίτους, αρκεί το γεγονός ότι η δήλωση αυτή που δημιουργήθηκε αυτοματοποιημένα προκλήθηκε αιτιωδώς από τον χρήστη (δήλωση λόγω καταλογισμού)¹⁰⁵. Το γεγονός, αντίθετα, ότι η δήλωση αυτή αποτελεί εκδήλωση της δικαιοπρακτικής βουλήσεως του χρήστη, της οποίας όμως η συγκεκριμενοποίηση έγινε από τον Η/Υ, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί υπό το πρίσμα της θεωρίας αυτής αδιάφορο.

Απεναντίας, υπό το πρίσμα της αυστηρής *θεωρίας της βούλησης*, οι έννομες συνέπειες μιας δήλωσης βουλήσεως συνδέονται αποκλειστικά με τη βούληση του δηλούντος, με αποτέλεσμα η πιθανή έλλειψη *συγκεκριμένης* δικαιοπρακτικής βούλησης για τη δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ να μπορούσε να θεωρηθεί ως κρίσιμη. Καταδείχθηκε όμως παραπάνω ότι ο χρήστης του Η/Υ μπορεί να συμπεριλάβει σε αυτή τη γενική δικαιοπρακτική του βούληση τη δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ, ακόμη και χωρίς να γνωρίζει το ακριβές και συγκεκριμένο περιεχόμενό της, και συνεπώς να τη μετατρέψει σε περιεχόμενο αυτής (της δικαιοπρακτικής βούλησης) κατά συνέπεια και υπό το πρίσμα της θεωρίας της βουλήσεως φαίνεται επιβεβλημένο να αποδεχθούμε την εγκυρότητα της δήλωσης βουλήσεως μέσω η συμπεριφορά τόσο των βοηθών του όσο και η αυτοματοποιημένη λειτουργία του Η/Υ. Η δήλωση που προκύπτει

¹⁰⁴ Υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι η δήλωση ως ανθρώπινη συμπεριφορά είναι ηθελημένη, ότι υπάρχει δηλαδή και η βούληση ενέργειας ή βούληση της πράξης. Η βούληση της πράξης κατά μια γνώμη αποτελεί το ελάχιστο απαιτούμενο στοιχείο της υποκειμενικής υπόστασης της δήλωσης βουλήσεως, ενώ κατ' άλλη άποψη είναι τόσο στενά συνδεδεμένο με την πράξη της δήλωσης, ώστε αποτελεί στοιχείο της τελευταίας (έτσι ο Μιχελάκης, ό.π.).

¹⁰⁵ Καράση, ό.π., αρ. Γ 106 επ. και Γ 116, πρβλ. Ψούνη-Ζορμπά, σ. 96 επ.

από τα παραπάνω θα πρέπει να θεωρηθεί ως δήλωση βουλήσεως του ίδιου του χρήστη του Η/Υ. Εν τέλει η νομική δέσμευση βασίζεται στην ίδια τη δικαιοπρακτική βούληση του χρήστη, ο οποίος επιλέγει τον Η/Υ ως τεχνικό εργαλείο για την ολοκλήρωση της δήλωσης βουλήσεώς του, χωρίς να υιοθετεί κάποιον ειδικότερο έλεγχο.

Στα ίδια αποτελέσματα θα καταλήξουμε κι αν ακολουθήσουμε τα διδάγματα της ονομαζόμενης *θεωρίας της ισχύος*. Η τελευταία υποστηρίζει την επαγωγή των έννομων συνεπειών μιας δικαιοπρακτικής δήλωσης βουλήσεως απλώς και μόνο στην εξωτερικευθείσα βούληση ισχύος¹⁰⁶. Παρόλο που η θεωρία αυτή εκκινεί από τον τύπο μιας συγκεκριμένης, από τον δηλούντα τον ίδιο άμεσα εξωτερικευθείσας «δήλωσης ισχύος», ο χαρακτηρισμός της δήλωσης βουλήσεως ως δήλωσης ισχύος επιτρέπει την επέκταση και στη δήλωση ισχύος ενός χρήστη Η/Υ που την εξωτερίκευσε μηχανικά. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή ο δηλών επιλέγει έναν μηχανικό, αυτοματοποιημένο τρόπο για να θέτει σε ισχύ τη δήλωση βουλήσεώς του. Κατά τη θεωρία της ισχύος αρκεί, κατά την ενέργεια της δήλωσης ο δηλών να είχε βούληση της πράξης. Τα λοιπά υποκειμενικά στοιχεία της υπόστασης της δήλωσης βουλήσεως θα μπορούν κι εδώ, όπως και κατά τη θεωρία της δήλωσης, να λείπουν.

Κατ' αποτέλεσμα λοιπόν η δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ θα μπορεί κατά κανόνα να αναγνωρισθεί ως γνήσια δήλωση βουλήσεως στη βάση τόσο της θεωρίας της βούλησης όσο και της θεωρίας της δήλωσης αλλά και της θεωρίας της ισχύος συνεπώς το ζήτημα της νομικής αξιολόγησης της αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως είναι κατ' αρχήν ανεξάρτητο από την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης από τις τρεις αυτές θεωρίες.

5.5. ΤΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΔΗΛΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ.

I. Διάκριση και κατηγοριοποίηση των πηγών σφαλμάτων

Μια δήλωση βουλήσεως που συντελείται ή απλώς διαβιβάζεται με τη βοήθεια του Η/Υ μπορεί, όπως κάθε άλλη δήλωση βουλήσεως, να πάσχει από κάποιο ελάττωμα. Οι πηγές των πιθανών σφαλμάτων ποικίλλουν. Το σφάλμα μπορεί να παρεισφρήσει είτε κατά την εξωτερίκευση της βούλησης (πλάνη στη δήλωση) είτε κατά τη διαμόρφωσή της (πλάνη στη βούληση). Πιθανό είναι ωστόσο ο

¹⁰⁶ Σταθόπουλος, ΝΔίκ 25, 6 επ.· Παπαντωνίου, Γεν. Αρχές, σ. 290 επ. Πρβλ. τον Μπάιλας, ΕρμΑΚ Εισαγ. 195-196 αρ. 30 και σ. 69 επ., όπου μετατοπίζει το βάρος της δικαιοπραξίας από τη «δήλωση ισχύος» στη «γλωσσική συνεννόηση».

χρήστης του Η/Υ να μην ήθελε καν να προβεί σε κάποια δήλωση (αθέλητος χειρισμός). Τέλος, το σφάλμα είναι δυνατό να προκύψει κατά τη διαβίβαση της δήλωσης βουλήσεως στον αποδέκτη (εσφαλμένη διαβίβαση). Σύμφωνα με τις παραπάνω διακρίσεις αλλά και με τις πραγματικές συνθήκες, υπό τις οποίες παρεισφρύνουν τα σφάλματα αυτά, θα πρέπει να διακρίνουμε τις παρακάτω κατηγορίες

- Λάθος κατά τον χειρισμό του Η/Υ
- Χρήση εσφαλμένων δεδομένων από τον Η/Υ
- Σφάλμα στη μηχανική λειτουργία ή στον προγραμματισμό του Η/Υ
- Χωρίς δικαιοπρακτική συνείδηση χειρισμός του Η/Υ
- Εσφαλμένη διαβίβαση της δήλωσης βουλήσεως («σφάλμα στο τηλεπικοινωνιακό δίκτυο»)

II. Λάθος κατά τον χειρισμό του Η/Υ

Στατιστικά η πλειονότητα των ελαττωματικών δηλώσεων βουλήσεως, που συντελούνται με τη βοήθεια ενός Η/Υ, έχει ως αιτία κάποιο σφάλμα στον χειρισμό του Η/Υ από τον άνθρωπο. Με βάση τη σημερινή υψηλή στάθμη της εξέλιξης της τεχνολογίας των Η/Υ και των τηλεπικοινωνιών γενικότερα, ο ανθρώπινος παράγοντας παραμένει ο πιο αδύναμος κρίκος στην αλυσίδα της ηλεκτρονικής συναλλαγής και κατά συνέπεια αποτελεί και τη σημαντικότερη πηγή σφαλμάτων.¹⁰⁷ Ειδικότερα όταν γίνεται λόγος για σφάλμα κατά τον χειρισμό, εννοούμε κατά κανόνα το σφάλμα που παρεισφρύνει κατά την εισαγωγή των δεδομένων στον Η/Υ¹⁰⁸.

Χαρακτηριστική περίπτωση λάθους κατά την εισαγωγή των δεδομένων στον Η/Υ επί συμβάσεων που συνάπτονται μέσω του Διαδικτύου είναι η εσφαλμένη συμπλήρωση μιας ηλεκτρονικής φόρμας παραγγελίας. Για παράδειγμα, σε μια πώληση μέσω του Παγκοσμίου Ιστού ο αγοραστής πληκτρολογεί από παραδρομή την ποσότητα 100 αντί 10. Αντίστοιχο σφάλμα θα μπορούσε να παρεισφρήσει κατά τη σύνταξη ενός μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας που αποσκοπεί σε ανάλογη συναλλαγή.

¹⁰⁷ Η διαπίστωση αυτή αποτέλεσε προφανώς και την αιτία για την ad hoc επέμβαση του κοινοτικού νομοθέτη προς τον σκοπό της πρόληψης των σφαλμάτων αυτών· βλ. αναλυτικά υπό την § 16114.

¹⁰⁸ Το σφάλμα κατά τον χειρισμό, δηλαδή κατά την εισαγωγή των δεδομένων, πρέπει να αντιδιαστέλλεται από το σφάλμα κατά τον προγραμματισμό του Η/Υ, το οποίο επίσης οφείλεται στον ανθρώπινο παράγοντα, αλλά λαμβάνει χώρα στο προπαρασκευαστικό της δήλωσης στάδιο

Στην παραπάνω περίπτωση ο δηλών από πλάνη χρησιμοποιεί εσφαλμένως τα δηλωτικά της βούλησής του μέσα, με αποτέλεσμα η δήλωση να μην ανταποκρίνεται στη βούλησή του (ακούσια διάσταση ανάμεσα στην πράξη της δήλωσης και στη βούληση)¹⁰⁹. Θα πρόκειται δηλαδή για μια παραδρομή κατά την πληκτρολόγηση, η οποία θα μπορεί να τεθεί δίπλα στις λοιπές μορφές εσφαλμένης χρήσης των δηλωτικών της βούλησης μέσων, όπως είναι η παραδρομή κατά τη γραφή ή κατά την ομιλία, η εσφαλμένη χρήση νευμάτων κ.ο.κ. Η εσφαλμένη χρήση των δηλωτικών σημείων αποτελεί αναμφισβήτητα μια από τις περιπτώσεις της πλάνης στη δήλωση και ειδικότερα της πλάνης ως προς την πράξη της δήλωσης.¹¹⁰

Η πλάνη στη δήλωση κατά την κατάρτιση μιας δικαιοπραξίας μπορεί σύμφωνα με την ΑΚ 140 να οδηγήσει στην ακυρωσία της, υπό την προϋπόθεση ότι η πλάνη αυτή είναι ουσιώδης.¹¹¹ Το πότε θα συντρέχει το τελευταίο θα κριθεί με βάση τα γενικώς ισχύοντα, δηλαδή με το κριτήριο που θέτει η ΑΚ 141: Η πλάνη θα είναι ουσιώδης όταν αναφέρεται σε σημείο τόσο σπουδαίο για την όλη δικαιοπραξία ώστε, αν το πρόσωπο γνώριζε την πραγματική κατάσταση, δεν θα επιχειρούσε τη δικαιοπραξία. Όσον αφορά την εφαρμογή του θεσπιζόμενου από την ΑΚ 141 αντικειμενικού και υποκειμενικού κριτηρίου για τη διάγνωση του ουσιώδους ή μη ουσιώδους της πλάνης στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν υφίστανται κάποιες ιδιαιτερότητες ειδικά για τις ηλεκτρονικές δικαιοπραξίες: Θα πρέπει να αποβλέψουμε τόσο στις αντιλήψεις των συναλλαγών για το συγκεκριμένο είδος δικαιοπραξιών, όσο και σε τυχόν ιδιαίτερες παραστάσεις που είχαν τα μέρη κατά την κατάρτιση της συγκεκριμένης δικαιοπραξίας.

Τα παραπάνω θα ισχύουν υπό την προϋπόθεση ότι η παραδρομή λαμβάνει χώρα κατά τη χρήση του Η/Υ ως μέσου διατύπωσης και μόνο της βούλησης του δηλούντος. Με άλλα λόγια, η παραδρομή κατά την πληκτρολόγηση θα αποτελεί πλάνη στη δήλωση μόνο στην περίπτωση και στον βαθμό που η λειτουργία του Η/Υ περιορίζεται στη χρήση του ως δηλωτικού μέσου (π.χ. αντί για γραφομηχανή). Γιατί μια δήλωση βουλήσεως που πληκτρολογείται στον Η/Υ δεν μπορεί εξ αυτού και μόνο του λόγου να αντιμετωπισθεί διαφορετικά

¹⁰⁹ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 169, Σταθόπουλο, ΚριτΕ 1995, 106, Ξεπαπαδέα, ΚριτΕ 1999/2, 79, Κ. Χριστοδούλου, Ηλεκτρονικά έγγραφα, σ. 258 και Μανιώτη, Η σύναψη, σ. 60.

¹¹⁰ Καρακατσάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 140 αρ. 7, Σπυριδάκης, Γεν. Αρχές, αρ. 203β, Σημαντήρας, Γεν. Αρχές, αρ. 721, Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 40 αρ. 11, ΑΠ 485/1977 ΝοΒ 26, 902.

¹¹¹ Κατ' άλλη διατύπωση η πλάνη στη δήλωση είναι καταρχήν ουσιώδης και μπορεί να οδηγήσει στην ακύρωση της δικαιοπραξίας εφόσον και στη συγκεκριμένη υπό εξέταση περίπτωση υπήρξε ουσιώδης (πρβλ. Σταθόπουλο, ΚριτΕ 1995, 108 και 111), βλ. και τον Σημαντήρα (όπ., αρ. 721 επ.) που διακρίνει ανάμεσα σε πλάνη αφηρημένα και συγκεκριμένα ουσιώδη (in abstracto και in concreto).

από μια δήλωση που δακτυλογραφείται ή γράφεται χειρόγραφα. Κι αυτό ανεξάρτητα από το εάν η δήλωση που πληκτρολογήθηκε στον Η/Υ στη συνέχεια εκτυπώνεται, υπογράφεται και ταχυδρομείται από τον δηλούντα ή εάν ο δηλών επιλέγει στον Η/Υ την εντολή «αποστολή δεδομένων» και η δήλωση διαβιβάζεται τηλεπικοινωνιακά στον αποδέκτη της. Κρίσιμο δηλαδή θα είναι το κατά πόσο η εκ παραδρομής δήλωση διαβιβάζεται αυτούσια στον αποδέκτη, χωρίς να μεσολαβεί κάποια ουσιαστική (υπολογιστική) επεξεργασία της από τον Η/Υ.¹¹² Το σφάλμα εκ παραδρομής θα πρέπει δηλαδή να ενσωματώνεται απαραίλλαχτο στη δήλωση βουλήσεως που διαβιβάζεται στον αποδέκτη.

Για παράδειγμα, εάν το λάθος κατά την πληκτρολόγηση δεν εμφοχώρησε κατά τη διάρκεια της διατύπωσης της δήλωσης βουλήσεως καθεαυτής (π.χ. παραγγελία από τον χρήστη 100 κιβωτίων κρασιού αντί των ηθελημένων 10) αλλά κατά τον προγραμματισμό του λογισμικού (π.χ. καθορισμός από τον προμηθευτή της τιμής μονάδος για τον αυτόματο υπολογισμό της τιμής στα 20 αντί για 200 ευρώ ανά κιβώτιο), τότε δεν θα πρόκειται για σφάλμα κατά την εισαγωγή των δεδομένων αλλά για σφάλμα στον προγραμματισμό ή για χρήση εσφαλμένων δεδομένων, πράγμα που οδηγεί σε διαφορετική αντιμετώπιση, παρά το γεγονός ότι κατά βάση και στις δυο περιπτώσεις θα πρόκειται για «λάθος κατά την πληκτρολόγηση».

Συνεπώς δεν είναι ακριβές ότι οποιαδήποτε παραδρομή κατά την πληκτρολόγηση οδηγεί πάντοτε σε ακυρωσία της δήλωσης βουλήσεως. Ειδικά για τις συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου, η ακυρωσία θα είναι δυνατή μόνο στις περιπτώσεις της ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενης δήλωσης όταν δηλαδή η παραδρομή παρεισφρύει κατά το στάδιο της διατύπωσης μιας συγκεκριμένης δήλωσης από τον δηλούντα, η οποία διαβιβάζεται περαιτέρω χωρίς κάποια ιδιαίτερη επεξεργασία στον αποδέκτη. Αντιθέτως, η παραδρομή κατά την πληκτρολόγηση στην αυτοματοποιημένη δήλωση βουλήσεως (δήλωση βουλήσεως μέσω Η/Υ), επειδή εξ ορισμού δύναται να λάβει χώρα μόνο στο προπαρασκευαστικό της στάδιο, λογίζεται ως σφάλμα στον προγραμματισμό, το οποίο χαρακτηρίζεται ως πλάνη στα παραγωγικά αίτια της βούλησης.¹¹³

¹¹² Εξαιρούμενης φυσικά της επιβαλλόμενης για τον σκοπό της διαβίβασης επεξεργασίας, π.χ. μετατροπής των ψηφιακών σημάτων σε αναλογικά για τη διαβίβαση μέσω modem.

¹¹³ Υποστηρίζεται πάντως ότι είναι δυνατή και η παραδρομή κατά την πληκτρολόγηση μιας αυτοματοποιημένης δήλωσης να οδηγήσει σε ακυρωσία της δικαιοπραξίας, εφόσον το σφάλμα παρεισφρεί κατά τη διατύπωση «κομματιών» της δήλωσης που συμπεριλαμβάνονται αυτούσια στην τελική δήλωση.

Το βάρος της απόδειξης της παραδρομής φέρει αυτός που ζητά την ακύρωση της δικαιοπραξίας, δηλαδή ο πλανηθείς. Στην πράξη ενδέχεται ο τελευταίος να αντιμετωπίσει δυσκολίες στην απόδειξη, ότι πράγματι προέβη στη δήλωση εκ παραδρομής¹¹⁴. Στην περίπτωση ακύρωσης της δικαιοπραξίας, ο αποδέκτης της ελαττωματικής δήλωσης θα μπορεί να αξιώσει ως αποζημίωση το αρνητικό διαφέρον (διαφέρον εμπιστοσύνης), σύμφωνα με την ΑΚ 145.

III. Χρήση εσφαλμένων δεδομένων

Η δεύτερη σε συχνότητα εμφάνισης πηγή σφαλμάτων είναι η χρήση εσφαλμένων δεδομένων κατά τη διαμόρφωση της (κατά κανόνα αυτοματοποιημένης) δήλωσης βουλήσεως. Τέτοιου είδους σφάλματα θα προκύπτουν όταν π.χ. ο Η/Υ ενός προμηθευτή κατά την επεξεργασία και αποδοχή παραγγελιών των πελατών (που του διαβιβάζονται μέσω του Διαδικτύου) ανατρέχει σε έναν ήδη αναθεωρημένο τιμοκατάλογο που είναι αποθηκευμένος στο σύστημα του Η/Υ, με αποτέλεσμα να καταρτίζονται οι σχετικές συμβάσεις με τίμημα χαμηλότερο από το ισχύον. Ανάλογη περίπτωση χρήσης εσφαλμένων δεδομένων θα υπάρχει όταν ο παραπάνω τιμοκατάλογος δεν έχει μεν αναθεωρηθεί αλλά περιέχει λάθη από παραδρομή, αντίστοιχα με αυτά που συναντήσαμε παραπάνω (υπό Π), π.χ. τιμή μονάδος ενός προϊόντος 10,50 ευρώ αντί του ορθού 15,00 ευρώ.

Στις περιπτώσεις της χρήσης εσφαλμένων δεδομένων ο Η/Υ καταλήγει στο υπολογιστικό αποτέλεσμα, το οποίο αποτελεί και τη δήλωση βουλήσεως του χρήστη του, εκτελώντας ορθά μεν την υπολογιστική λειτουργία καθαυτή, καταλήγοντας όμως σε εσφαλμένο αποτέλεσμα λόγω της χρήσης των εσφαλμένων δεδομένων (π.χ. 10 κιβώτια X 10,50 ευρώ = 105,00 ευρώ αντί του ορθού 10 X 15,00 = 150,00 ευρώ). Εκ πρώτης όψεως το παράδειγμα αυτό μοιάζει με εκείνα που εξετάσαμε παραπάνω, δηλαδή με τα σφάλματα κατά τον χειρισμό του Η/Υ. Γιατί τις περισσότερες φορές το σφάλμα στα δεδομένα (π.χ. στη σύνταξη του τιμοκαταλόγου) θα οφείλεται σε (ανθρώπινη) παραδρομή, για παράδειγμα κατά την πληκτρολόγηση των τιμών. Η διαφορά ωστόσο με την προηγούμενη περίπτωση (του σφάλματος κατά τον χειρισμό του Η/Υ) συνίσταται στο ότι εδώ η παραδρομή, το σφάλμα, που οδηγεί στην ελαττωματική δήλωση παρεισφρεί κατά τη διαδικασία *διαμόρφωσης της βούλησης*, δηλαδή πριν από τη συντέλεση της δήλωσης βουλήσεως αντιθέτως στην προηγούμενη περίπτωση το σφάλμα παρεισφρεί κατά την ίδια την *πράξη*

¹¹⁴ Καρακατσάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 140 αρ. 16.

της δήλωσης. Η λεπτή αυτή διαφορά ωστόσο δεν αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των δηλώσεων που συντελούνται με τη βοήθεια Η/Υ, αλλά συναντάται και στη γενική διδασκαλία των ελαττωμάτων της βούλησης.

1. Γενική Ρύθμιση

Το σύστημα του ΑΚ για την αντιμετώπιση της ελαττωματικής δήλωσης βουλήσεως βασίζεται στη θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα στην πλάνη στη δήλωση και την πλάνη στη βούληση¹¹⁵. Η πρώτη μορφή πλάνης μπορεί καταρχήν να οδηγήσει πάντοτε σε ακύρωση της σχετικής δικαιοπραξίας (υπό την προϋπόθεση ότι είναι και στη συγκεκριμένη περίπτωση ουσιώδης) ενώ η δεύτερη μορφή μόνο κατ' εξαίρεση, εφόσον δηλαδή αποτελεί πλάνη του δηλούντος ως προς τις ιδιότητες του προσώπου ή του πράγματος.¹¹⁶ Αντιθέτως η πλάνη ως προς τα (λοιπά) παραγωγικά αίτια της βούλησης (με την εξαίρεση της πλάνης περί το δικαιοπρακτικό θεμέλιο της σύμβασης) είναι πάντοτε νομικά μη σημαντική (επουσιώδης)¹¹⁷.

Απόρροια των παραπάνω είναι η γενική διαπίστωση ότι σε ακυρωσία οδηγούν καταρχήν μόνο όσα σφάλματα υπεισέρχονται κατά τη συντέλεση της δήλωσης βουλήσεως, ενώ αντιθέτως σφάλματα, στα οποία υποπίπτει ο δηλών κατά το προπαρασκευαστικό της δήλωσης στάδιο, ακόμη και εάν αυτά ενσωματωθούν τελικά στη δήλωση, παραμένουν καταρχήν νομικά αδιάφορα.¹¹⁸

¹¹⁵ Σπυριδάκης, Γεν. Αρχές, αρ. 202β επ. και Σταθόπουλο, ΚριτΕ 1995, 95, 103 και 125 επ. με εις βάθος κριτική ανάλυση της διάκρισης αλλά και με προτάσεις για τη διορθωτική τελλογοική υπέρβασή της.

¹¹⁶ Σπυριδάκης, ό.π., αρ. 202β επ., 210γ, Γαζής, Γεν. Αρχές, τεύχ.Γ', § 16 ΙΙΙ (σ. 63 επ.), Λιτζερόπουλος, σε: Τιμ. τόμο ΑΠ, σ. 544, Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 40 αρ. 25 επ. Αντιθέτως οι Παπαντωνίου (ό.π., σ. 396 επ.) και Καρακατσάνης (στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 142 αρ. 1) χαρακτηρίζουν την πλάνη ως προς τις ιδιότητες πλάνη στη δήλωση υποστηρίζοντας ότι οι ιδιότητες αυτές έχουν αναχθεί σε περιεχόμενο της δήλωσης με αποτέλεσμα η έλλειψή τους να συνεπάγεται διάσταση ανάμεσα στη δικαιοπραξία και την πραγματικότητα. Διαφορετικά ο Σταθόπουλος (ΚριτΕ 1995, 103, 116 επ.) που υποστηρίζει ότι η πλάνη ως προς τις ιδιότητες μπορεί κατά περίπτωση να είναι είτε πλάνη στη βούληση (συνηθέστερα) είτε πλάνη στη δήλωση (κατ' εξαίρεση).

¹¹⁷ Σημαντήρας (ό.π., αρ. 721 επ.) που διακρίνει ανάμεσα σε πλάνη αφηρημένα και συγκεκριμένα ουσιώδη (in abstracto και in concreto). Με βάση τη διάκριση αυτή η πλάνη στη δήλωση και η πλάνη ως προς τις ιδιότητες είναι πάντοτε αφηρημένα (in abstracto) ουσιώδης, μπορεί δηλαδή καταρχήν να οδηγήσει στην ακύρωση της δικαιοπραξίας, εφόσον κριθεί και συγκεκριμένα (in concreto) ως τέτοια με βάση τα κριτήρια των ΑΚ 141 και 142 αντίστοιχα. Αντιθέτως η πλάνη ως προς τα λοιπά παραγωγικά αίτια της βουλήσεως είναι εξαρχής (in abstracto) επουσιώδης και συνεπώς δεν μπορεί ποτέ να οδηγήσει σε ακύρωση της δικαιοπραξίας. Πρβλ και Σπυριδάκη, ό.π., αρ. 210β επ.

¹¹⁸ Γαζής, ό.π., § 161: «Εν τω πεδίω του δικαίου [...] η πλάνη ενδιαφέρει, οσάκις εμφιλοχώρησε κατά την τέλεσιν της δικαιοπραξίας», και Σημαντήρας (ό.π., αρ. 720): «Η πλάνη να υφίσταται κατά τον χρόνο που καταρτίζεται η δικαιοπραξία ούτε πριν ούτε ύστερα από αυτόν».

Εάν φανταστούμε λοιπόν ένα νοητό χρονικό άξονα, θα πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στα νομικά μη σημαντικά σφάλματα κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης της βούλησης (με την εξαίρεση της πλάνης ως προς τις ιδιότητες¹¹⁹) και στα νομικά σημαντικά σφάλματα κατά τη δήλωση της βούλησης. Η διαφοροποίηση αυτή οδηγεί πολλές φορές σε αποτελέσματα, τα οποία ενδέχεται - τουλάχιστον στα μάτια μη νομικών - να μοιάζουν αμφίβολα¹²⁰: Εάν ο δηλών κατά τον υπολογισμό της προσφοράς του υποπέσει σε ένα υπολογιστικό σφάλμα που τον οδηγήσει σε εσφαλμένο αποτέλεσμα, το οποίο αποτέλεσμα (και μόνο αυτό) ενσωματώνεται τελικά στην προσφορά, χωρίς να καταστεί εμφανές στο άλλο μέρος ότι πρόκειται για λάθος¹²¹, θα πρόκειται για ένα σφάλμα περί τα παραγωγικά αίτια της βούλησης, το οποίο δεν οδηγεί σε ακυρωσία της δήλωσης (πρόκειται για το λεγόμενο σφάλμα στον υπολογισμό)¹²². Αντιθέτως, εάν ο δηλών κάνει κάποιο λάθος από παραδρομή κατά τη συντέλεση της δήλωσης (π.χ. παραδρομή κατά τη γραφή, κατά την πληκτρολόγηση), θα πρόκειται για πλάνη στη δήλωση που σύμφωνα με την ΑΚ 140 μπορεί να οδηγήσει σε ακυρωσία της δήλωσης.

Πλάνη ως προς τον υπολογισμό (της τιμής ή της ποσότητας) υπάρχει όταν ο δηλών πλανήθηκε είτε κατά τον υπολογισμό του δηλωθέντος ποσού είτε ως προς κάποιο περιστατικό, το οποίο έθεσε ως βάση του υπολογισμού της τιμής¹²³. Κατά την μάλλον κρατούσα και ορθότερη γνώμη, η πλάνη ως προς τον υπολογισμό αποτελεί κατά κανόνα πλάνη ως προς τα παραγωγικά αίτια της βούλησης, με αποτέλεσμα να μην λαμβάνεται υπόψη, εκτός εάν τα σχετικά περιστατικά αποτέλεσαν αντικείμενο των διαπραγματεύσεων προς κατάρτιση της δικαιοπραξίας.¹²⁴ Στην τελευταία αυτή περίπτωση θα πρόκειται για (ουσιώδη) πλάνη όχι όμως ως προς το περιεχόμενο της δήλωσης, όπως ανακριβώς την χαρακτηρίζει η κρατούσα στη νομολογία γνώμη¹²⁵, αλλά πλάνη

¹¹⁹ Αλλά και των λοιπών νομοθετικά καθορισμένων περιπτώσεων όπως η απειλή κατ' ΑΚ 147.

¹²⁰ Ο Παπαντωνίου (ό.π. σ. 393) κάνει λόγο για «νομικό παράξενο».

¹²¹ Σε περίπτωση που το σφάλμα είναι εμφανές, γίνεται δεκτή η δυνατότητα ακύρωσης

¹²² Παπαντωνίου, ό.π., σ. 393

¹²³ Καρακατσάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου άρθρο 140 αρ. 13, πρβλ. Ασπρογέρακα-Γρίβα, Γεν. Αρχές, σ. 311, Παπαντωνίου, ό.π., σ. 392, ΨούνηΖορμπά, σ. 145. Αντιθέτως κακώς εξετάζεται στο πλαίσιο της πλάνης περί τον υπολογισμό η περίπτωση της εσφαλμένης αναγραφής του ορθά υπολογισθέντος ποσού, αφού αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση πλάνης ως προς την πράξη της δήλωσης. Για την παράθεση αναλυτικού λογαριασμού με λάθη, που επίσης συνηθίζεται να αναφέρεται ως περίπτωση εσφαλμένου υπολογισμού, βλ. παρακάτω.

¹²⁴ Προηγείται βεβαίως, η ερμηνεία της δήλωσης με βάση τις ΑΚ 200 και 288, η οποία ερμηνεία ενδέχεται να μπορεί να οδηγήσει στην ισχύ της αληθινής βούλησης των μερών.

¹²⁵ ΟλΑΠ 5/1990 ΝοΒ 38,1319 (με σχόλιο Σπυριδάκη), ΑΠ 268/1987 ΕλλΔνη 29, 1361, ΑΠ 706/1985 ΕλλΔνη 27, 92 (με σχ. Μαθθία), ΑΠ 268/1974 ΝοΒ 22, 1269, ΕφΑθ 2936/1957 ΕΕΝ

περί το δικαιοπρακτικό θεμέλιο της σύμβασης¹²⁶. Γίνεται δηλαδή δεκτό ότι στην περίπτωση που δεν τίθεται υπόψη του αποδέκτη της δήλωσης η βάση του υπολογισμού, το σφάλμα κατά τον υπολογισμό θα αποτελεί πλάνη ως προς τα παραγωγικά αίτια της βούλησης¹²⁷. Το τελευταίο θα ισχύει τόσο στην προφανή περίπτωση της εσφαλμένης εκτίμησης κάποιου συνυπολογιζόμενου παράγοντα (π.χ. ο ελαιοχρωματιστής εσφαλμένως εκτιμά ότι θα απαιτηθούν μόνο 8 ώρες εργασίας για τη βαφή του κτιρίου¹²⁸) όσο και στη λιγότερο αυτονόητη περίπτωση της παραδρομής κατά τον μη περιληφθέντα στη δήλωση υπολογισμό (π.χ. 8 ώρες X 5 ευρώ = 35 ευρώ¹²⁹).

Η τελευταία αυτή περίπτωση (γνωστή και ως λογιστική πλάνη) θα μπορούσε να φανεί αμφίβολη για τον λόγο ότι τουλάχιστον από την πλευρά του δηλούντος δεν διαφέρει ουσιαστικά από την παραδρομή κατά τη γραφή, η οποία, όπως είδαμε παραπάνω, οδηγεί σε ακυρωσία της δήλωσης βουλήσεως.¹³⁰ Κατ' ουσίαν και στις δύο περιπτώσεις ο δηλών υποπίπτει σε μια παραδρομή: Στην πρώτη περίπτωση η παραδρομή αυτή γίνεται *κατά τη δήλωση*, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η παραδρομή γίνεται *πριν από τη δήλωση*, κατά τον σχηματισμό της βούλησης.¹³¹

Χαρακτηριστικό είναι το εξής παράδειγμα¹³²: Εάν ο δηλών, ο οποίος υπολογίζει την τιμή για μια προσφορά που επιθυμεί να κάνει, από παραδρομή *κατά τον υπολογισμό* πιέσει άλλο πλήκτρο αντί άλλου στην αριθμομηχανή του,

25,547, ΕφΠειρ 1072/1986 ΕλλΔνη 29, 361. Ορθά επισημαίνει ο Σταθόπουλος (ΚριτΕ 1995, 123 σημ. 26) ότι η άποψη αυτή είναι επηρεασμένη από τη διατύπωση του Μπαλή (Γεν. Αρχές, § 43) που χαρακτηρίζει την πλάνη αυτή ως πλάνη περί το περιεχόμενο της δήλωσης βουλήσεως. Ορθότερο είναι πάντως να διακρίνουμε: Εάν η βάση του υπολογισμού περιλήφθηκε στη δήλωση, τότε θα πρόκειται για πλάνη στη δήλωση αφού υπάρχει διάσταση μεταξύ δήλωσης και δικαιοπρακτικής βούλησης (π.χ. στο παράδειγμα του περιληφθέντος μαθηματικού λάθους). Αντιθέτως, εάν η βάση του υπολογισμού ήταν απλώς γνωστή στο άλλο μέρος, π.χ. από τις διαπραγματεύσεις, χωρίς όμως να περιλήφθηκε στη δήλωση (ή βεβαίως να τέθηκε ως όρος, π.χ. ως αίρεση στη σύμβαση), τότε θα πρόκειται για περίπτωση έλλειψης του - υποκειμενικού ή αντικειμενικού - δικαιοπρακτικού θεμελίου. Επίσης ενδέχεται η σχετική πλάνη να συνιστά πλάνη περί τις ιδιότητες, η οποία με βάση τις συμφωνία των μερών (αλλά και την καλή πίστη) να είναι ουσιώδης.

¹²⁶ Σταθόπουλος, ΚριτΕ 1995, 123 σημ. 26. Πρβλ. την ΕφΘεσ 2634/1991 ΝοΒ 41, 728.

¹²⁷ ΑΠ 268/1974 ΝοΒ 22, 1269, ΕφΑθ 2936/1957 ΕΕΝ 25, 547, Καρακατσάνης, ό.π., αρ. 13, Γεωργιάδης, ό.π., § 40 αρ. 14, Ψούνη-Ζορμπά, σ. 144 επ. Αντίθ. Γαζής, ό.π., § 16 Π γΙ. Σημαντήρας, ό.π., αρ. 735.

¹²⁸ Καρακατσάνη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 140 αρ. 13. Πρβλ. Γαζή, ό.π., § 16 IV 1.

¹²⁹ Γεωργιάδη, Γεν. Αρχές, § 40 αρ. 14

¹³⁰ Γαζής, ό.π., § 16 Π γ', που κατατάσσει ειδικά το λογιστικό σφάλμα στην περίπτωση της πλάνης περί τη δικαιοπραξία (error in negotio), δηλαδή στην πλάνη στη δήλωση (ακριβέστερα πλάνη περί το περιεχόμενο της δικαιοπραξίας) και Σημαντήρας, ό.π., αρ. 735α σημ. 23 που δέχεται την ακυρωσία χωρίς όμως περαιτέρω δικαιολόγηση.

¹³¹ Ψούνη-Ζορμπά, σ. 147 επ.

¹³² Παπαντωνίου, ό.π., σ. 393

με αποτέλεσμα να καταλήξει σε εσφαλμένο υπολογισμό της τιμής, θα πρόκειται για πλάνη στα παραγωγικά αίτια που δεν δικαιολογεί την ακύρωση. Εάν αντίθετα το ίδιο λάθος, δηλαδή το από παραδρομή πάτημα άλλου πλήκτρου γίνει *κατά την δακτυλογράφηση* της δήλωσης στη γραφομηχανή, θα πρόκειται για παραδρομή στην πράξη της δήλωσης, η οποία αναμφισβήτητα μπορεί να οδηγήσει σε ακύρωση. Παρόλο που και στις δυο περιπτώσεις πρόκειται για παραδρομή και όχι π.χ. για εσφαλμένη εκτίμηση ή εσφαλμένη πληροφόρηση, το παραπάνω αποτέλεσμα, η διαφορετική δηλαδή αντιμετώπιση των δύο περιπτώσεων, είναι το μόνο που ανταποκρίνεται στη ρύθμιση του ΑΚ και στις αξιολογικές κρίσεις που περιέχονται σε αυτήν.

Ο νομοθέτης του ΑΚ κατά τη διαμόρφωση του δικαίου των ελαττωμάτων της βούλησης έπρεπε να κάνει μια τομή ανάμεσα στην αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης και την αρχή της προστασίας της εμπιστοσύνης. Η αξιολογική στάθμιση των συμφερόντων αυτών, όπως αντανακλάται στο πλέγμα των ρυθμίσεων των ΑΚ 140 επ., επιβάλλει την κατάταξη της παραδρομής κατά τον υπολογισμό, εφόσον ο τελευταίος δεν περιλήφθηκε στη δήλωση βουλήσεως, στην πλάνη στα παραγωγικά αίτια της βούλησης. Αυτό υπαγορεύει η αρχή της προστασίας της εμπιστοσύνης των τρίτων αλλά και η ασφάλεια των συναλλαγών. Αλλιώς θα άνοιγε η πόρτα στην (ψευδή) επίκληση παραδρομής κατά τον υπολογισμό που θα οδηγούσε στην ανεπίτρεπτη διεύρυνση των περιπτώσεων κατά τις οποίες είναι νομικά σημαντική η πλάνη περί τα παραγωγικά αίτια της βούλησης.¹³³ Εξάλλου η τυχόν αναγνώριση της δυνατότητας ακύρωσης και στην περίπτωση του μη εμφανούς λάθους κατά τον υπολογισμό θα είχε τελικά ως αποτέλεσμα τη γενική δυνατότητα ακύρωσης της δικαιοπραξίας για πλάνη περί τα παραγωγικά αίτια, γιατί αναμφισβήτητα η παραδρομή κατά τον αφανή υπολογισμό είναι από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις πλάνης περί τα παραγωγικά αίτια της βούλησης.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, στην περίπτωση του μη εμφανούς λάθους στον υπολογισμό θα τυγχάνουν εφαρμογής τα γενικώς ισχύοντα για την πλάνη περί τα παραγωγικά αίτια της βούλησης, δηλαδή θα μπορεί η πλάνη αυτή να οδηγήσει κατ' εξαίρεση στην ακύρωση της δικαιοπραξίας, εφόσον τα παραγωγικά αυτά αίτια συζητήθηκαν πριν από την κατάρτιση της δικαιοπραξίας και αποτέλεσαν, κατά τη βούληση των μερών, βάση ή προϋπόθεση για τη δικαιοπραξία ή η ακύρωση δικαιολογείται από την καλή πίστη και τα

¹³³ Μικρές ωστόσο διορθωτικές επεμβάσεις στο πλαίσιο μιας τελολογικής θεώρησης ενδέχεται να είναι δυνατές με βάση τα κριτήρια που θέτει ο Σταθόπουλος (ΚριτΕ 1995,95 επ., ιδίως 127 επ.), κυρίως δηλαδή στις περιπτώσεις «αντικειμενικοποίησης» της πλάνης.

συναλλακτικά ήθη' στις περιπτώσεις αυτές θα πρόκειται πλέον για πλάνη (ουσιώδη) περί το δικαιοπρακτικό θεμέλιο της σύμβασης.¹³⁴

Από τις παραπάνω περιπτώσεις θα πρέπει να διακρίνεται αυτή της παράθεσης αναλυτικού λογαριασμού με λογιστικά λάθη (π.χ. εάν ο εργολάβος του προηγούμενου παραδείγματος περιλαμβάνει στη δήλωσή του προς τον λήπτη τον εσφαλμένο υπολογισμό 8 ώρες X 5 ευρώ = 35 ευρώ). Στην περίπτωση αυτή κατ' κανόνα δεν θα τίθεται ζήτημα ακύρωσης της δήλωσης βουλήσεως αφού το λογιστικό σφάλμα θα μπορεί να αποκατασταθεί δια της μεθόδου της ερμηνείας της δήλωσης βουλήσεως¹³⁵, η οποία ερμηνεία μεθοδολογικά προηγείται της ακύρωσης της δικαιοπραξίας¹³⁶. Εάν όμως η ερμηνευτική διόρθωση δεν είναι δυνατή, θα τυγχάνουν εφαρμογής οι ΑΚ 140 επ. αφού θα πρόκειται για περίπτωση πλάνης στη δήλωση.¹³⁷

2. Εφαρμογή στις αυτοματοποιημένες δηλώσεις βουλήσεως (π.χ. Τραπεζικές συναλλαγές, αεροπορικές κρατήσεις on-line κλπ.)

Δεν είναι εδώ η κατάλληλη θέση για να αμφισβητήσει κανείς αυτά τα (πιθανόν) άτοπα, στα οποία οδηγεί η διδασκαλία των ελαττωμάτων της βούλησης ωστόσο είναι προφανής ο λόγος, για τον οποίο η θεωρία είναι ιδιαίτερα επιφυλακτική όσον αφορά γενικά τη δυνατότητα ακύρωσης αυτοματοποιημένων δηλώσεων βουλήσεως. Η θέση αυτή είναι συνεπής προς τις γενικές αρχές της διδασκαλίας των ελαττωμάτων της βούλησης. Γιατί δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται διαφορετικά η περίπτωση κατά την οποία ο προμηθευτής, ετοιμάζοντας την προσφορά «με το χέρι», υποπίπτει σε κάποιο λάθος, π.χ. διαβάζει εσφαλμένα την τιμή του προϊόντος από τον τιμοκατάλογο, από την περίπτωση κατά την οποία η αυτοματοποιημένα προ ετοιμασθείσα προσφορά είναι εσφαλμένη, π.χ. γιατί τα δεδομένα που έχουν αποθηκευτεί στον Η/Υ για τον υπολογισμό της προσφοράς περιέχουν ανακριβείς αριθμούς. Εφόσον στον αποδέκτη της δήλωσης γνωστοποιείται μόνο το αποτέλεσμα του υπολογισμού και όχι ο ίδιος ο υπολογισμός, τα σφάλματα και στις δυο παραπάνω

¹³⁴ Και όχι ως προς το περιεχόμενο της δήλωσης βουλήσεως όπως δέχονται οι ΟΛΑΠ 5/1990 ΝοΒ 38, 1319, ΑΠ 526/1995 ΝοΒ 44, 985, ΑΠ 268/1987 ΕλλΔνη 29, 1361. Ορθότερο πάντως είναι, η περίπτωση αυτή της διμερούς (κοινής) πλάνης να επιλυθεί όχι με βάση τις ΑΚ 140 επ. αλλά με εφαρμογή των αρχών για την έλλειψη ή έκλειψη του δικαιοπρακτικού θεμελίου, δηλαδή την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 388 σε συνδ. με την ΑΚ 288 (βλ. και Σπυριδάκη, ό.π., αρ. 212δδ).

¹³⁵ Καρακατσάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 140 αρ. 13 στο τέλος Σπυριδάκης, ό.π., αρ. 203βδ, Ψούνη-Ζορμπά, σ. 149 επ. Πρβλ. Παπαντωνίου, Η καλή πίστις, σ. 143, τον ίδιο, Γεν. Αρχές, σ. 394.

¹³⁶ Σταθόπουλος, ΝΔίκ 25, 1, 15 και ΚριτΕ 1995,95, 103, Παπανικολάου, Μεθοδολογία, αρ. 450.

¹³⁷ Σπυριδάκης, ό.π.

περιπτώσεις θα αποτελούν νομικά αδιάφορα (επουσιώδη) σφάλματα στα παραγωγικά αίτια της βούλησης, υπό τη μορφή του εσωτερικού, μη εμφανούς λάθους στον υπολογισμό, ο οποίος δεν μπορεί να οδηγήσει σε δικαίωμα ακύρωσης της δήλωσης βουλήσεως.

Οι επιφυλάξεις που διατυπώνονται από μέρος της θεωρίας όσον αφορά το εμφανές σφάλμα στον υπολογισμό¹³⁸ δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία στην προβληματική που μας απασχολεί εδώ (πέρα από το ότι και επί της ουσίας στα ίδια αποτελέσματα θα μπορούσαμε να καταλήξουμε με τη βοήθεια της ΑΚ 288). Στην περίπτωση της χρήσης εσφαλμένων δεδομένων δεν θα υφίσταται κατά κανόνα η προϋπόθεση του εμφανούς του σφάλματος στον υπολογισμό για τον αποδέκτη της δήλωσης, αφού το πρωτογενές υλικό πάνω στο οποίο βασίζεται ο υπολογισμός δεν ανακοινώνεται συνήθως στο άλλο μέρος.

Η κατάσταση ενδέχεται να είναι διαφορετική εάν ο αποδέκτης της αυτοματοποιημένης δήλωσης είναι σε θέση να διαγνώσει από τα περιεχόμενα σε αυτήν στοιχεία το σφάλμα στον υπολογισμό, έτσι π.χ. εάν προκειμένου για μια ασφάλιση ζωής αναφέρεται στη δήλωση ως στοιχείο του υπολογισμού λάθος ημερομηνία γέννησης του αποδέκτη της δήλωσης και ασφαλιζομένου, με αποτέλεσμα ο Η/Υ να έχει υπολογίσει χαμηλότερο οφειλόμενο ασφαλιστρο από το κανονικό. Στην περίπτωση αυτή κατά κανόνα δεν θα είναι δυνατή η ανεύρεση του αληθινού νοήματος της δήλωσης δια της ερμηνείας, γιατί δεν θα είναι γνωστή η πλήρης δομή του υπολογισμού στον οποίο προέβη ο Η/Υ. Ορθό ωστόσο φαίνεται να δεχθούμε την ακυρωσία της δήλωσης βουλήσεως λόγω πλάνης στη δήλωση (πλάνη περί το περιεχόμενο της δικαιοπρακτικής βουλήσεως)¹³⁹.

Αντιθέτως η ακύρωση θα είναι δυνατή, εάν η πλάνη αυτή στα παραγωγικά της βούλησης αίτια μπορεί κατ' εξαίρεση να θεωρηθεί ουσιώδης, με βάση τα κριτήρια της ΑΚ 142, εάν δηλαδή η πλάνη αναφέρεται σε κάποια ιδιότητα του προσώπου ή του πράγματος, η οποία (ιδιότητα) κατά τη συμφωνία των μερών ή με βάση την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη είναι τόσο σπουδαία για την όλη δικαιοπραξία, ώστε εάν το πρόσωπο γνώριζε την πραγματική κατάσταση δεν θα επιχειρούσε την δικαιοπραξία. Εκ προοιμίου θα αποκλείεται η ακύρωση εάν η πλάνη αφορά αποκλειστικά την τιμή του αντικειμένου της σύμβασης, αφού η τιμή καθεαυτή δεν αποτελεί ιδιότητα του πράγματος¹⁴⁰. Συνεπώς, στο

¹³⁸ Σημαντήρας, Γεν. Αρχές, αρ. 735α.

¹³⁹ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 40 αρ. 14.

¹⁴⁰ Από την τιμή του αντικειμένου πρέπει όμως να διακρίνονται οι ιδιότητες που είναι προσδιοριστικές της τιμής του (π.χ. χρυσό ή επίχρυσο).

παράδειγμα της χρησιμοποίησης από τον Η/Υ λάθος τιμοκαταλόγου, η ακύρωση της αυτοματοποιημένης δήλωσης δεν θα είναι δυνατή.

Τις παραπάνω αρχές εφήρμοσαν και οι παρακάτω δύο αποφάσεις γερμανικών δικαστηρίων που αντιμετώπισαν περιπτώσεις χρησιμοποίησης από τον Η/Υ εσφαλμένων δεδομένων για τη διαμόρφωση μιας αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως:

α) Το Ειρηνοδικείο της Φραγκφούρτης κλήθηκε να αποφανθεί εάν είναι επιτρεπτή η ακύρωση μιας αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως ενός οργανωτή ταξιδιών, ο οποίος προσέφερε ένα πρόγραμμα διακοπών σε εξαιρετικά συμφέρουσα για τον αντισυμβαλλόμενο τιμή, εξαιτίας της λανθασμένης αναγραφής της τιμής στον τιμοκατάλογο, στον οποίο ανέτρεξε ο Η/Υ για τη διατύπωση της πρότασης¹⁴¹. Ορθά το δικαστήριο αρνήθηκε τη δυνατότητα ακύρωσης, κρίνοντας ότι η χρήση από τον Η/Υ εσφαλμένων δεδομένων για τη διαμόρφωση της δήλωσης βουλήσεως αποτελεί περίπτωση επουσιώδους πλάνης στα παραγωγικά αίτια της βούλησης και όχι, όπως επικαλέστηκε ο δηλών, πλάνης στη δήλωση. Εφόσον ο Η/Υ υπολόγισε βάσει του εσφαλμένου τιμοκαταλόγου την τιμή και ανακοίνωσε στον αντισυμβαλλόμενο το αποτέλεσμα και μόνο του υπολογισμού του αυτού, πρόκειται για περίπτωση (μη εμφανούς) πλάνης κατά τον υπολογισμό, η οποία δεν δικαιολογεί την ακύρωση¹⁴².

Κατ' ουσίαν το δικαστήριο ορθά δέχτηκε ότι η παραδρομή κατά την εισαγωγή των δεδομένων του τιμοκαταλόγου δεν αποτελεί περίπτωση πλάνης στη δήλωση, αλλά πλάνης κατά το προπαρασκευαστικό στάδιο της δήλωσης βουλήσεως και συνεπώς πλάνης στα παραγωγικά αίτια της βούλησης. Στην απόφασή του αυτή το δικαστήριο απέβλεψε προφανώς, στο στοιχείο του χρόνου, στο γεγονός δηλαδή ότι η παραδρομή παρεισέφρησε όχι κατά τη συντέλεση της δήλωσης ή άμεσα πριν από αυτή, αλλά σε χρόνο ανύποπτο σε σχέση με τη συγκεκριμένη δήλωση βουλήσεως. Η χρήση λοιπόν των προϋφιστάμενων αυτών δεδομένων, ως βάσης για τον εσωτερικό υπολογισμό της τιμής, ορθά αξιολογήθηκε ως επουσιώδης πλάνη κατά τον υπολογισμό.

β) Ρητώς αναφέρεται στο κριτήριο του χρόνου η δεύτερη σχετική απόφαση που εξέδωσε το Πρωτοδικείο της Φραγκφούρτης.¹⁴³ Στην υπό κρίση υπόθεση μια τράπεζα είχε συνάψει με πελάτη της σύμβαση αναμόρφωσης ενός υφιστάμενου δανείου. Ενάμιση χρόνο αργότερα η τράπεζα με (αυ-

¹⁴¹ AG Frankfurt CR 1990,469 επ. NJW-RR 1990, 116.

¹⁴² AG Frankfurt, ό.π.

¹⁴³ LG Frankfurt CR 1997,738 επ. NJW-RR 1997, 1273.

τοματοποιημένα αποσταλείσα) επιστολή της πρότεινε στον πελάτη την τροποποίηση της μεταξύ τους σύμβασης με τον καθορισμό ακόμα χαμηλότερου σταθερού επιτοκίου, αλλά για μικρότερο χρονικό διάστημα, πρόταση την οποία αποδέχθηκε ο πελάτης. Αμέσως μετά η τράπεζα ζήτησε την ακύρωση της νέας τροποποιητικής σύμβασης ισχυριζόμενη ότι από λάθος ο πελάτης έγινε αποδέκτης της συγκεκριμένης πρότασης, καθώς ο Η/Υ της ανέτρεξε σε μια μη ενημερωμένη βάση δεδομένων, στην οποία δεν είχε καταχωρηθεί η πληροφορία ότι το συγκεκριμένο δάνειο είχε ήδη αναμορφωθεί.

Και σε αυτή την απόφαση το δικαστήριο αρνήθηκε την ακυρωσία της σύμβασης, θεωρώντας ότι η χρήση εσφαλμένων δεδομένων κατά τη διαμόρφωση της δήλωσης βουλήσεως αποτελεί περίπτωση επουσιώδους πλάνης περί τα παραγωγικά αίτια της βούλησης. Ειδικότερα το δικαστήριο ορθά διέκρινε ανάμεσα στην παραδρομή που γίνεται κατά τη συντέλεση της δήλωσης ή αμέσως πριν από αυτήν, με αποτέλεσμα να αποτελεί πλάνη στη δήλωση, και στην παραδρομή που γίνεται σε ανύποπτο χρόνο, χωρίς άμεση συνάφεια προς τη συγκεκριμένη προσβαλλόμενη δήλωση, και που έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εσφαλμένης βάσης υπολογισμού. Η δεύτερη αυτή περίπτωση αποτελεί περίπτωση πλάνης ως προς τα πραγματικά περιστατικά που αποτέλεσαν τη βάση του υπολογισμού (και όχι ως προς τα ίδια τα περιστατικά της δήλωσης)' η μορφή αυτή πλάνης είναι πλάνη ως προς τα παραγωγικά αίτια της βούλησης, η οποία κατά κανόνα είναι επουσιώδης.¹⁴⁴.

Ενδιαφέρον είναι περαιτέρω ότι το δικαστήριο απέρριψε και τον ισχυρισμό της τράπεζας ότι κατά τη συντέλεση της δήλωσης επλανάτο σχετικά με μια ουσιώδη ιδιότητα του πράγματος. Κατά το σκεπτικό της απόφασης η δηλούσα χρησιμοποίησε εσφαλμένα δεδομένα, με αποτέλεσμα η πλάνη να αφορά περιστατικά άλλα από αυτά που ήταν καθοριστικά για τη συγκεκριμένη και προσβαλλόμενη δήλωση. Το δικαστήριο απέβλεψε ρητά στην περίπτωση αυτή στο κριτήριο του χρόνου: Το γεγονός δηλαδή ότι το κρίσιμο σφάλμα δεν παρεισέφρησε κατά την εξωτερίκευση της δήλωσης βουλήσεως ή αμέσως πριν από αυτήν, αλλά πρόκειται για τη χρήση δεδομένων που είχαν συγκεντρωθεί εσφαλμένως στο παρελθόν, σε ανύποπτο για τη συγκεκριμένη δήλωση χρόνο. Η χρήση τέτοιων εσφαλμένων βάσεων για την εκτίμηση δεν αφορά την ουσιώδη ιδιότητα του πράγματος «σύμβαση δανείου» αντιθέτως πρόκειται για περιστάσεις που αφορούν τον εσωτερικό υπολογισμό του δηλούντος και συνεπώς για περιστατικά που αφορούν αποκλειστικά τη σφαίρα των κινδύνων

¹⁴⁴ Γεωργιάδης, Γεν. Αρχές, § 40 αρ. 14 σημ. 4.

που αυτός πρέπει να φέρει.

6. ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τον Γ.Α. Γεωργιάδη¹⁴⁵ αναφέρουμε συμπεράσματα και πορίσματα που αυτός καταλήγει όσον αφορά τα θέματα που συνδέονται με τη σύναψη της σύμβασης μέσω του Διαδικτύου.

I. Πορίσματα από το δίκαιο των δικαιοπραξιών

1. *Ηλεκτρονική δήλωση βουλήσεως*: Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι είναι καθ' όλα δυνατή η αξιοποίηση της υποδομής των Η/Υ και του Διαδικτύου για τη διενέργεια νομικά σημαντικών πράξεων. Η παρεμβολή δηλαδή της χρήσης του Η/Υ στη δικαιοπρακτική διαδικασία είναι σύμφωνη με την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας. Κι αυτό ανεξάρτητα από το εάν ο Η/Υ αποτελεί απλώς το μέσον διαβίβασης της δήλωσης βούλησης, που έχει διατυπωθεί αναμφισβήτητα από τον δηλούντα, ή εάν η δήλωση βούλησης διαμορφώνεται αυτοματοποιημένα και διαβιβάζεται χωρίς καμία ανθρώπινη παρεμβολή ή έλεγχο στον αποδέκτη της.

Καινοτόμος υπήρξε η διαπίστωση ότι ο Η/Υ δεν πρέπει να παραλληλίζεται με τον «βοηθό δήλωσης», όπως συχνά παρατηρείται, αλλά αποτελεί ένα εργαλείο δήλωσης, όμοιο με τα υπόλοιπα τεχνικά μέσα διατύπωσης ή διαβίβασης της δήλωσης βουλήσεως; Η υπαγωγή της δραστηριότητας του δηλούντος με χρήση του εργαλείου αυτού στο πραγματικό της δήλωσης βουλήσεως κατέδειξε πέρα από κάθε αμφιβολία ότι είναι δυνατή η έγκυρη δικαιοπρακτική δέσμευση με τη χρήση του Η/Υ

2. *Συντέλεση της δήλωσης βουλήσεως*: Η πιστή τήρηση των παραπάνω αρχών βοήθησε περαιτέρω στον προσδιορισμό του ακριβούς χρονικού σημείου συντέλεσης της δήλωσης βουλήσεως, είτε αυτή διαβιβάζεται απλώς με τη βοήθεια Η/Υ είτε διαμορφώνεται κατά το περιεχόμενο με τον ίδιο τρόπο. Στην πρώτη περίπτωση κρίσιμη είναι η τελευταία ενέργεια του χρήστη, με την οποία τα σχετικά δεδομένα εγκαταλείπουν τον Η/Υ και παραδίνονται στο δίκτυο. Εάν η ενέργεια αυτή είναι προγραμματισμένη, ώστε να γίνεται αυτόματα από τον ίδιο τον Η/Υ, κρίσιμη θα είναι η αυτοματοποιημένη αυτή «ενέργεια» και όχι η τελευταία

¹⁴⁵ Γεωργιάδης Γ.Α., Η σύναψη συμβάσεως μέσω του διαδικτύου, Εκδ. Αντ.Ν. Σκάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 415-424.

αυτοπρόσωπη σχετική ενέργεια του χρήστη. Αντίστοιχα και για τις περιπτώσεις της αυτοματοποιημένης δήλωσης βουλήσεως, η δήλωση θα συντελείται όταν ο Η/Υ σε εκτέλεση του προγραμματισμού εξωτερικεύει τη δήλωση και την απευθύνει στον αποδέκτη της.

3. *Περιέλευση της τηλεπικοινωνιακής δήλωσης βουλήσεως* Στη συνέχεια, κατά την ενασχόληση με την περιέλευση της δήλωσης βουλήσεως, μας δόθηκε η ευκαιρία κατ' αρχάς να ξεδιαλύνουμε το μάλλον θολό τοπίο στην ελληνική θεωρία και στη νομολογία αναφορικά με την ορθή εφαρμογή της ΑΚ 167. Διευκρινίσθηκε ότι το σύστημα του ΑΚ δεν διακρίνει ανάμεσα σε δηλώσεις μεταξύ παρόντων και δηλώσεις μεταξύ απόντων, διάκριση η οποία συναντάται συχνά σε εγχειρίδια και δικαστικές αποφάσεις. Χρήσιμη ωστόσο στην πράξη αναδείχθηκε η διάκριση ανάμεσα σε αποτυπωμένη και μη αποτυπωμένη δήλωση βουλήσεως, η οποία δεν προβλέπεται μεν (ούτε αυτή) στον νόμο, πλην όμως βοηθά τον εφαρμοστή της ΑΚ 167 για τη διακρίβωση του χρονικού σημείου της περιέλευσης. Πρόκριμα για τον καθορισμό του χρόνου περιέλευσης αποτέλεσε ο χαρακτηρισμός της δήλωσης βουλήσεως που διαβιβάζεται μέσω ενός τηλεπικοινωνιακού δικτύου, όπως είναι το Διαδίκτυο, ως μη αποτυπωμένης δήλωσης βουλήσεως. Άμεση συνέπεια της απόφασης αυτής υπήρξε η κατάλληλη εφαρμογή στην τηλεπικοινωνιακά διαβιβαζόμενη δήλωση των όσων ισχύουν για την προφορική: Η δήλωση λοιπόν θα περιέρχεται στον αποδέκτη, τη στιγμή που θα έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς η διαρκής αποτύπωσή της στον σχετικό εξοπλισμό του λήπτη. Εάν η αποτύπωση αυτή για οποιονδήποτε λόγο αποτύχει, η δήλωση βουλήσεως δεν θα έχει περιέλθει στον αποδέκτη.
4. *Εφαρμογή στη διαβίβαση μέσω του Διαδικτύου:* Η παραπάνω αρχή, η οποία ισχύει γενικά για κάθε τηλεπικοινωνιακά διαβιβαζόμενη δήλωση βουλήσεως, συνεπάγεται για τη δήλωση βουλήσεως που διαβιβάζεται μέσω του Διαδικτύου τα εξής αποτελέσματα: Ένα μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας θα περιέρχεται στον αποδέκτη του, όταν ολοκληρωθεί επιτυχώς η αποθήκευσή του στη θυρίδα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας του. Το εάν η θυρίδα αυτή τηρείται στον Η/Υ του λήπτη ή σε αυτόν κάποιου τρίτου είναι για την περιέλευση αδιάφορο. Εάν ωστόσο η αποθήκευση αυτή γίνεται σε χρόνο ασυνήθιστο, όπως π.χ. σε νυχτερινές ώρες, η δήλωση θα περιέρχεται το πρωί της επομένης. Αντίστοιχα, και

για τις δηλώσεις που διαβιβάζονται μέσω του Παγκόσμιου Ιστού (επικοινωνία on-line), η περιέλευση θα καταφάσκει με την επιτυχή αποθήκευση του μηνύματος τουλάχιστον στη μνήμη εργασίας (RAM) του Η/Υ. Η αποθήκευση αυτή είναι που επιτρέπει τεχνικά την προβολή των σχετικών δεδομένων στην οθόνη του Η/Υ ή την εκτύπωσή τους με τη βοήθεια εκτυπωτή.

5. *Ελαττωματικότητα της δήλωσης βουλήσεως* Στη συνέχεια εξετάστηκαν οι μορφές παθογενούς εμφάνισης της ηλεκτρονικής δήλωσης βουλήσεως. Με την ευκαιρία αυτή επιχειρήθηκε μια συνολική θεώρηση του συστήματος των ΑΚ 140 επ., σύμφωνα και με τις νεότερες υποστηριζόμενες απόψεις. Η εφαρμογή των σχετικών πορισμάτων της έρευνας στις ηλεκτρονικές δηλώσεις βουλήσεως οδήγησε στα παρακάτω αποτελέσματα:

Το σφάλμα κατά τον χειρισμό του Η/Υ αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση πλάνης στη δήλωση και ακριβέστερα στην πράξη της δήλωσης, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει στην ακύρωση της ηλεκτρονικά διαβιβασθείσας δήλωσης βουλήσεως. Αντίθετα, η χρήση εσφαλμένων δεδομένων από τον Η/Υ θα αποτελεί κατά κανόνα πλάνη περί τον υπολογισμό, δηλαδή πλάνη στη βούληση, και μόνο κατ'εξίαιρηση θα μπορεί να οδηγήσει στην ακυρωσία. Αντίστοιχα ισχύουν και για τις περιπτώσεις σφάλματος κατά τον προγραμματισμό' αποτελούν περίπτωση πλάνης κατά τη διαμόρφωση της βούλησης και κατά συνέπεια δεν θα μπορούν να οδηγήσουν στην αποδέσμευση του δηλούντος από την ελαττωματική δήλωσή του.

6. *Έλλειψη της δικαιοπρακτικής συνείδησης:* Στη συνέχεια ερευνήθηκε μια ειδικότερη μορφή παθογένειας της δήλωσης βουλήσεως, η οποία απασχολεί μεν παλαιόθεν τη νομική θεωρία, πλην όμως αποκτά για πρώτη φορά μεγάλη πρακτική σημασία στις συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου. Πρόκειται για την έλλειψη δικαιοπρακτικής συνείδησης στο πρόσωπο του δηλούντος. Για τις περιπτώσεις αυτές ορθότερη κρίθηκε η άποψη, η οποία προβλέπει την επίλυση του ζητήματος της ύπαρξης ή μη μιας δικαιοπρακτικής δήλωσης βουλήσεως με βάση τις ΑΚ 173 και 200, αναλογικά εφαρμοζόμενες. Εάν με την ερμηνεία καταλήγουμε ότι η δημιουργία βάσης εμπιστοσύνης δεν μπορεί να καταλογιστεί στον δηλούντα ή ότι το άλλο μέρος όφειλε να αντιληφθεί την ελαττωματικότητα, η δήλωση θα είναι άκυρη. Εάν αντιθέτως ο δηλών

όφειλε να διαγνώσει τον δικαιοπρακτικό χαρακτήρα της πράξης του και η εμπιστοσύνη του τρίτου σε αυτήν είναι επίσης δικαιολογημένη, ο πρώτος θα μπορεί να ζητήσει την ακύρωση της δήλωσης ευθυνόμενος ωστόσο για την αποκατάσταση του διαφέροντος εμπιστοσύνης. Θα πρόκειται για περίπτωση πλάνης στη δήλωση.

7. *Εσφαλμένη διαβίβαση:* Τέλος, η περίπτωση της εσφαλμένης διαβίβασης της δήλωσης βουλήσεως μέσω του Διαδικτύου θα επιλύεται και πάλι βάσει των ΑΚ 140 επ., κατά παραπομπή από την ΑΚ 146. Η ΑΚ 146 θα τυγχάνει στις περιπτώσεις αυτές ευθείας και όχι αναλογικής εφαρμογής.
8. *Ηλεκτρονικός τύπος:* Αναφορικά με το ζήτημα του τύπου των ηλεκτρονικών δικαιοπραξιών, διαπιστώθηκε ότι αυτό αφορά στην πράξη κυρίως την τήρηση του αποδεικτικού και όχι τόσο του συστατικού τύπου.
9. *Ηλεκτρονική υπογραφή:* Τόσο η χρήση συνθηματικού κωδικού (PIN) όσο και η χρήση μιας διεύθυνσης ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (email) αποτελούν μεθόδους ικανές να αποδείξουν τη γνησιότητα των δεδομένων τα οποία συνοδεύουν' δηλαδή αποτελούν μορφές ηλεκτρονικής υπογραφής με την έννοια του άρθρου 2 § 1 του Π.δ. 150/2001. Ο νόμος ωστόσο δεν προσδίδει στην απλή ηλεκτρονική υπογραφή τα ίδια αποτελέσματα με την ιδιόχειρη: Τα «ηλεκτρονικώς υπογεγραμμένα» δεδομένα ούτε για τη διενέργεια τυπικών δικαιοπραξιών μπορούν να αξιοποιηθούν (ΑΚ 160), ούτε βεβαίως αποκτούν την αυξημένη αποδεικτική ισχύ του ιδιοχείρως υπογεγραμμένου εγγράφου (ΚΠολΔ 445) αποτελούν όμως - όπως και οι λοιπές μηχανικές απεικονίσεις - πλήρη απόδειξη για όσα απεικονίζουν, επιτρεπόμενης της ανταπόδειξης (ΚΠολΔ 444 § 3 σε συνδ. με 448 § 2) .
10. *Ασφαλής προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή:* Αντίθετα, μόνο την ασφαλή προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή, δηλαδή στην πράξη την ασυμμετρική μέθοδο κρυπτογράφησης με υποδομή δημόσιου κλειδιού, εξισώνει ο νομοθέτης με την ιδιόχειρη υπογραφή. Οι μαγνητικές εγγραφές σε Η/Υ, που συσχετίζονται με μια τέτοια υπογραφή, αποτελούν μηχανική απεικόνιση με την έννοια της ΚΠολΔ 444 § 3 και ως τέτοιες ιδιωτικό έγγραφο' εφόσον σχετίζονται λογικά με μια ηλεκτρονική υπογραφή που πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 3 § 1 του Π.δ. 150/2001, στο ιδιωτικό αυτό έγγραφο απονέμεται η αυξημένη αποδεικτική ισχύς της ΚΠολΔ 445. Παράλληλα, είναι δυνατή με τη χρήση της τεχνικής αυτής η διενέργεια τυπικών δικαιοπραξιών κατά την ΑΚ 160.

11. *Νομική αντιμετώπιση του e-mail:* Για τη συναλλακτική πρακτική ωστόσο σημαντικότερο είναι το ζήτημα, ποιά θα είναι η νομική αντιμετώπιση της ηλεκτρονικής υπογραφής που δεν πληροί τις αυξημένες προϋποθέσεις του νόμου, όπως π.χ. ενός απλού μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Τα ηλεκτρονικά δεδομένα που συνδέονται με μια τέτοια ηλεκτρονική υπογραφή θα αποτελούν μηχανικές απεικονίσεις με την έννοια της ΚΠολΔ 444 § 3 και ως τέτοιες θα αναπτύσσουν την αποδεικτική δύναμη της ΚΠολΔ 448 § 2' θα αποτελούν δηλαδή πλήρη απόδειξη για όσα απεικονίζουν, επιτρεπόμενης όμως της ανταπόδειξης.
12. *Προσυμβατική ευθύνη:* Προχωρώντας στη συνέχεια στην προσυμβατική επαφή των μερών, διαπιστώσαμε ότι η χαρακτηριστική ευκολία πρόσβασης στο «ηλεκτρονικό κατάστημα» του προμηθευτή (δηλαδή στις ιστοσελίδες του) συμβιβάζεται καλύτερα με τη στενή ερμηνεία του όρου «διαπραγματεύσεις»' η ερμηνεία αυτή όμως έχει εγκαταλειφθεί από την κρατούσα γνώμη υπέρ μιας ευρύτατης θεώρησης που περιλαμβάνει κάθε κοινωνική επαφή στο πλαίσιο της συναλλακτικής σχέσης.
13. *Ειδικότερες υποχρεώσεις:* Πέραν όμως των γενικών υποχρεώσεων πίστης κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, ο νόμος και το Π.Δ. 131/2003 «για το ηλεκτρονικό εμπόριο» προβλέπουν σειρά περαιτέρω υποχρεώσεων ειδικά για τις συμβάσεις που πρόκειται να συναφθούν μέσω του Διαδικτύου. Από αυτές ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα του επιτρεπτού ή μη της αποστολής μη ζητηθείσας εμπορικής επικοινωνίας με ηλεκτρονικά μέσα: Με βάση το μέχρι πρότινος ισχύον νομοθετικό καθεστώς (ν. 2251/1994) - αλλά και αυτό που μόλις πρόσφατα τέθηκε σε ισχύ (π.δ. 131/2003 «για το ηλεκτρονικό εμπόριο») - η πρακτική αυτή απαγορεύεται.
14. *Πρόταση για την κατάρτιση σύμβασης:* Στη συνέχεια αξιολογήθηκε το περιεχόμενο της ιστοσελίδας που αποσκοπεί στη διενέργεια νομικά σημαντικών συναλλαγών και καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι αυτή θα αποτελεί κατά κανόνα όχι πρόταση για την κατάρτιση σύμβασης αλλά απλή πρόσκληση για την υποβολή προτάσεως.
15. *Διαδικασία σύναψης της σύμβασης:* Τέλος, διερευνώντας καθεαυτή τη διαδικασία σύναψης της σύμβασης, αξιολογήσαμε και την προσπάθεια επέμβασης του κοινοτικού νομοθέτη σε αυτή. Η νομοθετική απαίτηση για επιβεβαίωση της «παραγγελίας» του χρήστη με την αποστολή ενός «αποδεικτικού παραλαβής» της (όπως αυτή προβλέπεται πλέον στο

άρθρο 9 § 1 του Π.δ. 131/2003 «για το ηλεκτρονικό εμπόριο») θα πρέπει να ερμηνευθεί με κριτήριο τον σκοπό του νόμου και την οικονομία των δηλώσεων βουλήσεως. Θα αρκεί δηλαδή οποιοδήποτε πρόσφορο μέσο για τη δημιουργία βεβαιότητας στον χρήστη' συνεπώς η επιβεβαίωση θα μπορεί να γίνεται και δια της αποδοχής της παραγγελίας, ακόμη και της σιωπηρής, εφόσον όμως η εκπλήρωση γίνεται άμεσα, δηλαδή δια της ηλεκτρονικής οδού.

Σημειωτέον ότι ως «παραγγελία» θα πρέπει να νοηθεί οποιαδήποτε δήλωση βουλήσεως κατατείνει στην κατάρτιση μιας σύμβασης, ανεξαρτήτως του εάν νομικά χαρακτηρίζεται ως πρόταση ή αποδοχή πρότασης. Τέλος, η παράλειψη αποστολής του αποδεικτικού δεν θα επιδρά στην υπόσταση ή στο κύρος της συναφθείσας σύμβασης σε περίπτωση παραβίασης της εκ του νόμου αυτής αυτοτελούς υποχρέωσης του φορέα, ο χρήστης θα μπορεί να αξιώσει την καταβολή αποζημίωσης ή να απαλλαγεί από την ευθύνη για αποκατάσταση του διαφέροντος εμπιστοσύνης, εφόσον ζητήσει την ακύρωση της συναφθείσας σύμβασης.

II. Όσον αφορά το δίκαιο της προστασίας του καταναλωτή

1. **Γενικοί όροι συναλλαγών:** Στο πεδίο του δικαίου της προστασίας του καταναλωτή εξετάστηκαν δυο κυρίως ενότητες: η προβληματική των ΓΟΣ και εκείνη της σύμβασης από απόσταση. Αναφορικά με την πρώτη διαπιστώθηκε ότι είναι δυνατή η «ηλεκτρονική» υπόδειξη των ΓΟΣ, προκειμένου αυτοί να ενταχθούν στη σύμβαση' αρκεί η υπόδειξη να γίνεται ευανάγνωστα και σε εμφανές σημείο της συγκεκριμένης ιστοσελίδας που αποσκοπεί στη σύναψη της σύμβασης. Ειδικά για την προϋπόθεση της παροχής δυνατότητας γνώσης των ΓΟΣ από τον καταναλωτή, κρίθηκε ότι απαιτείται: η υπόδειξη να γίνεται με χρήση υπερσυνδέσμου (hyperlink) το κείμενο των ΓΟΣ να είναι διατυπωμένο στη γλώσσα που χρησιμοποιούν τα μέρη (δηλαδή στη γλώσσα που είναι διατυπωμένες οι ιστοσελίδες του προμηθευτή)' η έκτασή τους να είναι ανάλογη της σπουδαιότητας της σύμβασης και να δίνεται στον καταναλωτή η δυνατότητα εκτύπωσης αλλά και μόνιμης αποθήκευσης του κειμένου σε ηλεκτρονική μορφή.
2. **Υπαγωγή στην έννοια της σύμβασης από απόσταση:** Αναφορικά με τη δεύτερη ενότητα διαπιστώθηκε ότι η σύμβαση που συνάπτεται μέσω

του Διαδικτύου αποτελεί πλέον - μετά την πρόσφατη τροποποίηση του άρθρου 4 § 1 του ν. 2251/1994 - χαρακτηριστική περίπτωση σύμβασης από απόσταση. Κατά την εξέταση των θεσπιζόμενων εξαιρέσεων από το πεδίο εφαρμογής των σχετικών προστατευτικών για τον καταναλωτή διατάξεων διαπιστώθηκε ότι ο έλληνας νομοθέτης εκφράστηκε σε κάποια σημεία ευρύτερα του δέοντος. Η εξαίρεση των συμβάσεων για την τρέχουσα οικιακή κατανάλωση και για τις υπηρεσίες μεταφοράς, καταλύματος, σίτισης και ψυχαγωγίας με κράτηση αφορά μόνο ορισμένες διατάξεις του άρθρου 4 του ν. 2251/1994, οι οποίες δεν είναι συμβατές με τη φύση του αντικείμενου της σύμβασης, και όχι το σύνολο των διατάξεων αυτών. Μάλιστα, ακόμη και αναφορικά με τις συγκεκριμένες αυτές διατάξεις, δικαιολογικά ορθότερο θα ήταν η δεύτερη κατηγορία συμβάσεων να μΗ/Υ εξαιρείται εκ προοιμίου από το πεδίο εφαρμογής τους.

- 3. Μέσα προστασίας:** Όσον αφορά τα μέσα παροχής της προστασίας του καταναλωτή, επιδιώχθηκε - όπου ήταν δυνατό - ο συγκερασμός της απαίτησης για προστασία του ασθενέστερου συμβαλλομένου με την απαίτηση των συναλλαγών για ταχύτητα και ευελιξία. Έτσι κρίθηκε ότι δεν είναι απαραίτητη η επαναπροστολή των πληροφοριών του άρθρου 4 § 9 του ν. 2251/1994, σε περίπτωση που ο καταναλωτής τις έχει ήδη λάβει πριν από τη σύναψη της σύμβασης σε οποιαδήποτε αποτυπωμένη μορφή. Αναφορικά δε με τον τρόπο παροχής των πληροφοριών αυτών, κρίθηκε ορθότερο παρά το γράμμα της διάταξης - να αρκестούμε στην απαίτηση να δοθούν σε οποιαδήποτε αποτυπωμένη μορφή, ακόμη και ηλεκτρονική. Αντίθετα με την κρατούσα γνώμη, η καταναλωτική σύμβαση από απόσταση δεν μπορεί εκ των πραγμάτων σήμερα να χαρακτηριστεί δικαιοπραξία τυπική.
- 4. Ειδικά το δικαίωμα υπαναχώρησης:** Αναφορικά με το δικαίωμα υπαναχώρησης του καταναλωτή, από την κατάστρωση των διατάξεων του άρθρου 4 του ν. 2251/1994 προκύπτει ότι αυτό έχει μάλλον προβλεφθεί ως δικαίωμα διαπλαστικό και όχι ως ευχέρεια ματαίωσης της συμβατικής δέσμευσης. Το συμπέρασμα αυτό, αν και στερείται άμεσων πρακτικών συνεπειών, ενδέχεται να συνεισφέρει στη ζωηρή θεωρητική διαμάχη ως προς τη νομική φύση του αντίστοιχου δικαιώματος στη σύμβαση εκτός εμπορικού καταστήματος, το οποίο η κρατούσα γνώμη δεν θεωρεί διαπλαστικό.

5. **Συνέπειες της υπαναχώρησης:** Σε περίπτωση άσκησης του δικαιώματος ο προμηθευτής θα οφείλει να επιστρέψει κάθε ποσό που κατέβαλε ο καταναλωτής, ακόμη και αν αυτό αφορούσε κατά τη συμφωνία τους τα έξοδα συσκευασίας ή αποστολής του προϊόντος. Η ρύθμιση αυτή του νόμου συχνά αγνοείται από την πράξη.
6. **Αποκλεισμός της υπαναχώρησης:** Παρόλο που δεν προβλέπεται ρητά στον νόμο, η άσκηση του δικαιώματος υπαναχώρησης πρέπει να αποκλεισθεί για τις περιπτώσεις συμβάσεων παροχής υπηρεσιών που αφορούν υπηρεσίες, οι οποίες έχουν ήδη παρασχεθεί στον καταναλωτή με τη συναίνεσή του. Στις περιπτώσεις αυτές παρουσιάζεται πραγματική ή οικονομική αδυναμία απόδοσης στον προμηθευτή της παροχής του. Στις παραπάνω υπηρεσίες περιλαμβάνονται και οι «ηλεκτρονικές», δηλαδή αυτές που παρέχονται μέσω της τηλεπικοινωνιακής οδού.
7. **Η υποχρέωση προεκπλήρωσης του προμηθευτή:** Από δικαιοπολιτική άποψη θα ήταν επίσης ορθότερη η απάλειψη της υποχρέωσης προεκπλήρωσης εκ μέρους του προμηθευτή στις συμβάσεις από απόσταση. Ειδικά στις συμβάσεις που συνάπτονται μέσω του Διαδικτύου, η υποχρέωση αυτή έχει αγνοηθεί από την πράξη και η εμμονή στην τήρησή της θα ήταν υπέρμετρα επαχθής για τον προμηθευτή.
8. **Η πληρωμή με πιστωτική κάρτα:** Αναφορικά με την πληρωμή με πιστωτική κάρτα από απόσταση - η οποία αποτελεί και τη συνηθέστερη μέθοδο πληρωμής στις καταναλωτικές συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου κατέστη φανερό ότι αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερο μόρφωμα της τραπεζικής πρακτικής. Τουλάχιστον από την οπτική της συμβεβλημένης επιχείρησης, ο τρόπος αυτός πληρωμής μόνο κατ' ευφημισμό αποτελεί πληρωμή με πιστωτική κάρτα' γιατί με βάση τη συμφωνία των μερών ο εκδότης δεν «εγγυάται» την πληρωμή του τιμήματος εκ μέρους του κατόχου, αλλά διαθέτει απλώς την υπάρχουσα υποδομή του συστήματος της πιστωτικής κάρτας για την πραγματοποίηση της πληρωμής. Αυτή η μη ανάληψη του σχετικού κινδύνου εκ μέρους του εκδότη της κάρτας, στερεί από τον τρόπο αυτόν πληρωμής τον εγγυητικό χαρακτήρα που θα είχε υπό άλλες συνθήκες η παρεμβολή του ως τρίτου στη συναλλαγή' ωστόσο η συμβατική αυτή επιλογή δεν είναι δίχως άλλο καταχρηστική.
9. **Το βάρος ελέγχου της γνησιότητας της συναλλαγής:** Τέλος, με βάση τη σημερινή στάθμη της εξέλιξης της τεχνολογίας αλλά και τη σύγχρονη διεθνή τραπεζική πρακτική, η πληρωμή με πιστωτική κάρτα από α-

πόσταση παρουσιάζει για τον κάτοχό της ένα κενό ασφαλείας: Λόγω της ανυπαρξίας ενός - οικονομικά υλοποιήσιμου και ευρέως αποδεκτού - τρόπου ασφαλούς ταυτοποίησης του κατόχου της κάρτας στις πληρωμές από απόσταση, ενδέχεται ο εκδότης να προβεί πεπλανημένα σε χρέωση του λογαριασμού του για συναλλαγές στις οποίες ο κάτοχος ουδέποτε προέβη. Ελλείψει κάποιου άλλου τρόπου αποκλεισμού της εξαπάτησης αυτής του εκδότη από τον άγνωστο τρίτο, αναπότρεπτα επιρρίπτεται στον κάτοχο της κάρτας το βάρος να ελέγχει τις χρεώσεις στο αντίγραφο του λογαριασμού του και να ειδοποιεί τον εκδότη για τυχόν διαφωνία του.

III. Συμπεράσματα

Επιχειρώντας τώρα τη σύνθεση των παραπάνω πορισμάτων της μελέτης, παρά το εν πολλοίς ετερόκλητο των θεματικών που ερευνήθηκαν και την ευρύτητα της ύλης που εξετάσθηκε, μπορούμε να καταλήξουμε σε ένα κοινό συμπέρασμα: Από τη μια πλευρά οι τεχνολογικές αλλά και οι κοινωνικές εξελίξεις «τρέχουν» γοργά και ο νομοθέτης με πολύ κόπο επιχειρεί να προλάβει και να ρυθμίσει τις νέες μορφές συναλλακτικής πρακτικής. Σε κάποιο βαθμό μάλιστα η δυναμική των εξελίξεων είναι τόσο μεγάλη, ώστε συμπαρασύρει και τη ρητά εκφρασμένη βούληση του σύγχρονου νομοθέτη, καθιστώντας τις ρυθμίσεις του κενές περιεχομένου.

Από την άλλη πλευρά όμως, το σύστημα του αστικού δικαίου παραμένει πράγματι ανοιχτό στην κοινωνική πραγματικότητα, διαθέτοντας τόσο την απαραίτητη πλαστικότητα, ώστε να προσαρμόζεται στις σύγχρονες συναλλακτικές πρακτικές, όσο και τη διαπερατότητα, ώστε να αφομοιώνει τις πρακτικές αυτές στους κόλπους του.¹⁴⁶ Πράγματι, το σύστημα του Αστικού Κώδικα, παρόλο που κατ' ουσίαν απηχεί τις αντιλήψεις του τέλους του 19^{ου} αιώνα, ανταποκρίνεται επιτυχώς στις ανάγκες των σύγχρονων συναλλαγών. Κατορθώνει να αφομοιώνει πλήρως τις νέες συναλλακτικές πρακτικές στο σώμα του, με αποτέλεσμα τη διατήρηση της συστηματικής ενότητας του Αστικού Δικαίου.

Υπό το πρίσμα αυτό είναι δικαιολογημένη η διαφαινόμενη επιφυλακτικότητα του σύγχρονου έλληνα νομοθέτη, να ανταποκρίνεται στα κατά καιρούς κελεύσματα του κοινοτικού νομοθέτη για ad hoc ρύθμιση των νέων συναλλακτικών

¹⁴⁶ Παπαχρίστου, Κοινωνιολογία, σ. 29 επ.

μορφωμάτων και πρακτικών. Η ενσωμάτωση του παράγωγου κοινοτικού δικαίου στο εσωτερικό δίκαιο κάθε κράτους- μέλους πρέπει να γίνεται κατά το δυνατόν χωρίς διάσπαση του «εσωτερικού συστήματος» του δικαίου του κράτους αυτού. Για εμάς αυτό σημαίνει ότι οι κοινοτικές προέλευσης ρυθμίσεις πρέπει να εντάσσονται οργανικά στο σύστημα του Αστικού μας Κώδικα.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Παπανικολάου, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή, 2003, αρ. 129 επ., 143 επ. και αρ. 194 επ. η μεταγραφή της οδηγίας 1999/44/ΕΚ σε εθνικό δίκαιο.

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γαζής Ανδρέας*, Άρθρα 236-239 στην ΕρμΑΚ, 1957.
- Γαζής Ανδρέας*, Άρθρα 389-401 στην ΕρμΑΚ, 1949.
- Γαζής Ανδρέας*, Άρθρα 563-573 στην ΕρμΑΚ, 1972.
- Γαζής Ανδρέας*, Γενικά Αρχαία Αστικού Δικαίου, τεύχ. Β και Γ', 1973.
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 3η έκδ., 2002
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 1999.
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Εισαγ. παρατ. στα άρθρα 247-280 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. Ι, Γενικές Αρχές, 1978.
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Η «συρροή» αξιώσεων επί συνδρομής συμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης, Δ 6 (1975), 43.
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Η εξασφάλιση των πιστώσεων, 2001.
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 4η έκδ., 2000.
- Γεωργιάδης Αστέριος*, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό μέρος, τ. Ι και ΙΙ, 2η έκδ., 1993.
- Γεωργιάδης Γεώργιος*, Η προστασία των διακριτικών γνωρισμάτων στο Διαδίκτυο - Domain names, ΔΕΕ 2000, 1243.
- Γιαννόπουλος Δημήτριος*, Γενικά Αρχαία Αστικού Κώδικος, τ. Α' και Β', 1948.
- Γκόρτσος Χρήστος*, Τραπεζικές υπηρεσίες και ηλεκτρονικό χρήμα μέσω του διαδικτύου «Ίντερνετ», σε: Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο (70 Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Εμπορικολόγων), 1998, σ. 253 επ
- Γκοτσοπούλου Νίκη*, Ηλεκτρονικό εμπόριο και δικαιόχρηση (franchising), ΔΕΕ 2002, 250.
- Γραμματικάκη-Αλεξίου Αναστασία / Παπασιώπη-Πασσά Ζωή / Βασιλακάκης Ευάγγελος*, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 1997.
- Γραμματικάκη-Αλεξίου Αναστασία*, Internet και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο - Συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον Κυβερνοχώρο, Αρμ. 1998, 409.
- Δεληγιάννης Ιωάννης / Κορνηλάκης Παναγιώτης*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, τ. Ι και ΙΙ, 1992
- Δημαράς Νικόλαος*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, 2008.

Δημαράς Νικόλαος, Εμπορικές συμβάσεις μέσω διαδικτύου, «Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών», τεύχος 145, 2008, σελ. 164 επ.

Δωρής Φίλιππος, Άρθρα 211-239 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. Ι, Γενικές Αρχές, 1978.

Ζέπος Παναγιώτης, Δικανικά γεγονότα, δικανικά πράξεις και δικαιοπράξεις, ΕΕΝ 1956, 1.

Ιγγλεζάκης Ιωάννης, Οι νομικές ρυθμίσεις για τις ψηφιακές υπογραφές Η οδηγία 1999/93/ΕΚ και οι εθνικές νομοθεσίες, ΕπισκεΔ 2000, 618 .

Ιγγλεζάκης Ιωάννης, Πληροφορική και Δημόσιο δίκαιο, 2000.

Ιγγλεζάκης Ιωάννης, Προστασία καταναλωτή στις τηλεαγορές μέσω Internet, ΕΕμπΔ 2000, 820.

Ιγγλεζάκης Ιωάννης, Τα νομικά ζητήματα της Ηλεκτρονικής Ανταλλαγής Δεδομένων (EDI), ΕΕμπΔ 1997, 238.

Καλλινίκου Διονυσία, Η εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2001/29 για το δικαίωμα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα στην κοινωνία της πληροφορίας, ΧρΙΔ 2003, 385.

Καλλινίκου Διονυσία, Πνευματική Ιδιοκτησία και Internet - Οδηγία 2001/29/ΕΚ, 2001.

Καραγιάννης Βασίλης, Η νομική προστασία της ηλεκτρονικής ανταλλαγής δεδομένων, ΔΕΕ 2000,19.

Καραγιάννης Βασίλης, Το κοινοτικό νομικό πλαίσιο για τις ηλεκτρονικές υπογραφές - Η οδηγία 1999/93/ΕΚ, ΔΕΕ 2000,580.

Καραγιάννης Κωνσταντίνος, Η προβληματική της εικονικότητας στο ιδιωτικό δίκαιο, 2002.

Καραδημητρίου Κοσμάς, Ηλεκτρονικές υπογραφές: Προβλήματα και σκέψεις με αφορμή το Π.Δ. 150/2001, Αρμ. 2002, 1535.

Καρακατσάνης Ιωάννης, Άρθρα 138-157 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. Ι, Γενικές Αρχές, 1978.

Καρακατσάνης Ιωάννης, Η νομική φύση του νόμιμου τύπου της δηλώσεως βουλήσεως, 1980.

Καράκωστας Ιωάννης, Γενικοί όροι των τραπεζικών συναλλαγών, 2001.

Καράκωστας Ιωάννης, Δίκαιο & Internet, 2η έκδ., 2003.

Καράκωστας Ιωάννης, Προστασία του καταναλωτή - Ν. 2251/1994, 2002.

Καράκωστας Ιωάννης, Το δίκαιο του Internet (νομική αντιμετώπιση του Διαδικτύου), ΝοΒ 46 (1998), 1172.

- Καράκωστας Ιωάννης*, Το δίκαιο των Μ.Μ.Ε., 1998.
- Καράσης Μαριάνος*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, τ. Ι, Δικαιοπραξία, 1996.
- Καράσης Μαριάνος*, Εισαγ. παρατ. στα άρθρα 123-200 και άρθρα 167172 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. Ι, Γενικές Αρχές, 1978.
- Καρύμπαλη- Τσίπτσιου Γιάννα*, Η ακυρότητα λόγω εικονικότητας, 1998
Καστανάς Ηλίας, Το δίκαιο στο Internet, ΤοΣ 1996, 597.
- Κεραμεύς Κωνσταντίνος*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, 1986.
- Κεραμεύς Κωνσταντίνος / Κονδύλης Διονύσιος / Νίκας Νικόλαος*, Ερμηνεία του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, τ. Ι, 2000.
- Κόμνιος Κομνηνός*, Η ανεπιθύμητη εμπορική ηλεκτρονική αλληλογραφία (spamming), ΕπισκεΔ 2002, 1066.
- Κορδή-Αντωνοπούλου Ματίνα*, Η λευκή συναλλαγματική, ΕπισκεΔ 2001,33.
- Κορνηλάκης Πάνος*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, τ. Ι, 2002.
- Κουμάντος Γεώργιος*, Άρθρα 197-198 ΕρμΑΚ, 1971.
- Κουμάντος Γεώργιος*, Η υποκειμενική καλή πίστις, 1958.
- Κουσουλής Στέλιος*, Θεμελιώδη προβλήματα της διαιτησίας, τ. Β', 1996.
- Κουσουλής Στέλιος*, Σημείωμα στην ΜΠρΑθ 1327/2001, ΔΕΕ 2001, 377.
- Κουσουλής Στέλιος*, Σύγχρονες μορφές έγγραφης συναλλαγής - Telex, telefax, ηλεκτρονικό έγγραφο, 1992.
- Κουτσουμάρης Θεοδόσιος*, Νομικά θέματα προκύπτοντα εκ της χρήσεως πιστωτικών καρτών, ΕΕμπΔ 27 (1976), 361.
- Κουτσουράδης Αχιλλέας*, Η ροή πληροφοριών στις αστικές έννομες σχέσεις, 1998.
- Κρητικός Αθανάσιος*, Άρθρα 559-573 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. ΙΙΙ, Ειδικό Ενοχικό, 1980.
- Κρίσπης Ηλίας*, Ο τύπος δικαιοπραξίας κατά το ιδιωτικόν διεθνές δίκαιον, 1960.
- Λαζαράτος Παναγιώτης*, Νομική φύση και τύπος αυτοματοποιημένων διοικητικών πράξεων, ΤοΣ 1990, 197.
- Λιακόπουλος Θανάσης*, Γενικό Εμπορικό Δίκαιο, 3η έκδ., 1998.
- Λιακόπουλος Θανάσης*, σε Λιακόπουλου (επιμ.), Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, τεύχ. α', 1993.
- Λιάσκος Ευάγγελος / Πυργάκης Δημήτριος*, Η σημασία των κανόνων του ΙΔΔ για την επίτευξη της ασφάλειας στο Διαδίκτυο, ΧρΙΔ 2002, 486, 490.

- Λιβάνης Νικόλαος*, Εικονική δήλωση βουλήσεως και άγνοια του συναλλαχθέντος ως προς αυτήν, ΝοΒ 50 (2002), 1084.
- Λιναρίτης Ιωάννης*, Η νομοθετική ρύθμιση των ηλεκτρονικών υπογραφών μετά την ενσωμάτωση της Οδηγίας 99/93 της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ελληνικό δίκαιο με το ΠΔ 150/2001, ΔΕΕ 2002, 257.
- Λιτζερόπουλος Αλέξανδρος*, Εισηγήσεις Ρωμαϊκού Δικαίου, 1943.
- Λιτζερόπουλος Αλέξανδρος*, Τα άρθρα 173 και 200 ΑΚ και η αναιρέσις δια ψευδών ερμηνεία της δικαιοπραξίας, Τιμητικός τόμος επί τη 125ετηρίδι του Αρείου Πάγου, 1963, σ. 449.
- Μανιώτης Δημήτρης*, Η ευθύνη του παρέχοντος τεχνική υποστήριξη για τη λειτουργία ψηφιακής υπογραφής, ΚριτΕ 1999/2, 31.
- Μανιώτης Δημήτρης*, Η σύναψη της ηλεκτρονικής συμβάσεως και η ευθύνη των παρεχόντων συνδρομή στην κατοχύρωση της γνησιότητας και του αναλλοίωτου των ηλεκτρονικών εγγράφων, 2003.
- Μανιώτης Δημήτρης*, Η ψηφιακή υπογραφή ως μέσο διαπιστώσεως της γνησιότητας των εγγράφων στο αστικό και δικονομικό δίκαιο, 1998.
- Μαριδάκης Γεώργιος*, Αιτιολογική έκθεσις του Εισηγητού επί του προσχεδίου των Γενικών Αρχών, 1936.
- Μαρίνος Αναστάσιος*, Το Internet και οι συνέπειές του κυρίως στο χώρο του δικαίου, ΕλλΔνη 39 (1998), 1.
- Μαρίνος Μιχαήλ-Θεόδωρος*, Η προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών κατά το ελληνικό δίκαιο των εφευρέσεων και το ευρωπαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, ΝοΒ 34 (1986), 157.
- Μαρίνος Μιχαήλ-Θεόδωρος*, Παραχώρηση χρήσης βάσεων δεδομένων, ΕΕμπΔ 1998, 16.
- Ματθίας Στέφανος*, Η έννοια της «επικουρικότητας» των απαιτήσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού και η επικουρική άσκησή τους, ΕλλΔνη 31 (1990), 497.
- Ματθίας Στέφανος*, Σχόλιο στην ΑΠ 706/1985, ΕλλΔνη 27 (1986), 92.
- Μεντής Γεώργιος*, Γενικοί Όροι των Συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 2000.
- Μήτρου Λίλιαν*, Το δίκαιο στην κοινωνία της πληροφορίας, 2002
- Μητσόπουλος Γεώργιος / Κεραμεύς Κωνσταντίνος*, Το τηλετύπημα (telex) αποτελεί αρχή εγγράφου αποδείξεως υπέρ του αποστολέα του;, ΝοΒ 31 (1983), 329

- Μητσόπουλος Γεώργιος*, Το πρόβλημα της έννοιας του δικαϊκού πλάσματος, 1998
- Μιχαηλίδου Χρυσούλα*, Το πρόβλημα της ηλεκτρονικής υπογραφής, Δ 30 (2000), 1188
- Μιχαλόπουλος Γεώργιος*, σε Λιακόπουλου (επιμ.), Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, τεύχ. α', 1993
- Μιχελάκης Εμμανουήλ*, Εισαγ. παρατ. στα άρθρα 127-200 στην ΕρμΑΚ, 1954.
- Μούζουλας Γεώργιος*, Αστική ευθύνη κατά την εσφαλμένη διαβίβαση πληροφοριών από βάση διαχείρισης δεδομένων, ΑρχΝ 1992,597
- Μούζουλας Γεώργιος*, Η ακύρωση της ηλεκτρονικής δήλωσης βούλησης ένεκα πλάνης κατά την εφαρμογή του συστήματος της τηλεαγοράς, ΕλλΔνη 36 (1995), 288.
- Μούζουλας Γεώργιος*, Η εφαρμογή της μικροηλεκτρονικής στα δίκτυα τηλεπικοινωνιών - Η αστική ευθύνη του παραγωγού στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ΕλλΔνη 30 (1989), 1441.
- Μούζουλας Σπήλιος*, Η ηλεκτρονική οργάνωση των χρηματιστηριακών αγορών, ΕΕμπΔ 1990, 175.
- Μούζουλας Σπήλιος*, Συναλλαγές διαμέσου του Ίντερνετ, ΕλλΔνη 39 (1998), 15.
- Μούργελας Ιωάννης*, Ηλεκτρονική Τραπεζική: Οι κίνδυνοι και τα οφέλη, ΔΕΕΤ, 1985/Γ', 2.
- Μούργελας Ιωάννης*, Ηλεκτρονική Τραπεζική: Το πρόβλημα της υπογραφής, ΔΕΕΤ, 1987/Γ', 20
- Μπάιλας Δημήτριος*, Άρθρα 195-196 στην ΕρμΑΚ, 1971
- Μπαλής Γεώργιος*, Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, 1943
- Μπαλλογιάννη Ευαγγελία*, Συμφωνία παρεκτάσεως αρμοδιότητας, Δ 26 (1995), 355
- Μπέης Κώστας*, Η ανίσχυρος διαδικαστική πράξις, 1968
- Μπέης Κώστας*, Η διδασκαλία του καθηγητή Η.Υ. Fasching για τον τύπο της διαιτητικής συμφωνίας ενόψει της τεχνολογικής εξέλιξης, Δ 25 (1994), 577
- Μπέης Κώστας*, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΑθ 1327/2001, Δ 32 (2001), 466
- Μπέης Κώστας*, Τα έγγραφα στην πολιτική δίκη, Δ 23 (1992), 43
- Μπερνίτσας Παναγιώτης / Γεωργόπουλος Δημήτριος*, Θέματα απόδειξης στις ηλεκτρονικές συναλλαγές, ΔΕΕΤ 1985/Γ', 6

- Μπερνίτσας Παναγιώτης*, Σκέψεις και προβληματισμοί για τις ηλεκτρονικές συναλλαγές, ΔΕΕΤ 1985/Α', 2
- Νίκας Νικόλαος*, Άρθρα 1-116, σε: Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα, ΚΠολΔ, τ. Ι, 2000
- Ξεπαπαδέα Αναστασία*, Η έξυπνη κάρτα ως μέσο πληρωμής, ΚριτΕ 1999/2,59
- Ορφανίδης Γεώργιος*, Το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων, 1988
- Παντελίδου Καλλιρόη*, Αυτοδέσμευση και αποδέσμευση στις συμβάσεις που καταρτίζονται εκτός εμπορικού καταστήματος, Αρμ. 49 (1995), 877
- Παντελίδου Καλλιρόη*, Η αμετάκλητη πληρεξουσιότητα, 1987
- Παπαγιάννης Ιωάννης*, Χρηματοδοτημένη πώληση με πιστωτική κάρτα, ΕπισκεΔ 1996, 305.
- Παπαθωμά-Μπέτγκε Αναστασία*, Ηλεκτρονικό εμπόριο: Νομικά ζητήματα κατά τη σύναψη εμπορικών συμβάσεων στο Ίντερνετ, ΔΕΕ 1999, 1237.
- Παπαϊωάννου Γεώργιος*, Η σύμβαση από απόσταση κατά το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, ΔΕΕ 2003, 153.
- Παπανικολάου Παναγιώτης*, Άρθρα 389-401 στον ΑΚ Γεωργιάδη/ Σταθόπουλου, τ. Π, Γενικό Ενοχικό, 1979.
- Παπανικολάου Παναγιώτης*, Δυο ανοιχτά ακόμη ζητήματα του δικαστικού ελέγχου της καταχρηστικότητας συμβατικών όρων, σε: Σύγχρονα ζητήματα Αστικού Δικαίου πέρα από το σύστημα του Αστικού Κώδικα, 1995, σ. 171.
- Παπανικολάου Παναγιώτης*, Η ευθύνη της τράπεζας ως αναδόχου εκδόσεως κινητών αξιών, 1998
- Παπανικολάου Παναγιώτης*, Οι καταπλεονεκτικές δικαιοπραξίες, 1983
- Παπανικολάου Παναγιώτης*, Περί των ορίων της προστατευτικής παρεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση, 1991
- Παπανικολάου Παναγιώτης*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, 2000
- Παπανικολάου Παναγιώτης / Ρούσσοις Κλεάνθης / Χριστοδούλου Κωνσταντίνος / Καραμπατζός Αντώνιος*, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή, 2003
- Παπαντωνή Μαρία*, Νομικοί προβληματισμοί σχετικά με το ηλεκτρονικό εμπόριο, ΕΕμπΔ 2001, 388
- Παπαντωνίου Νικόλαος*, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 3η έκδ., 1983
- Παπαντωνίου Νικόλαος*, Η καλή πίστις εις το Αστικόν Δίκαιον, 1957

- Παπασιώπη-Πασσά Ζωή*, Το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο ελλείπει συμφωνίας των μερών κατά την κοινοτική σύμβαση του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, ΝοΒ 40 (1992), 1344
- Παπαστερίου Δημήτριος*, Η δήλωση βουλήσεως ως στοιχείο (της νομοτυπικής μορφής) της δικαιοπραξίας, ΕλλΔνη 35 (1994), 532
- Παπαχρίστου Αθανάσιος*, Η οιονεί δικαιοπραξία, 1989
- Παπαχρίστου Αθανάσιος*, Κοινωνιολογία του Δικαίου, 1999
- Περάκης Ευάγγελος*, Η έννοια του «καταναλωτή» κατά το νέο νόμο 2251/1994, ΔΕΕ 1995,32
- Πετρόπουλος Δημήτριος*, Ηλεκτρονική Τραπεζική: Κρυπτογραφία και ηλεκτρονική υπογραφή, ΔΕΕΤ 1995/ ΑΙ, 102
- Πιτσιρίκος Ιωάννης*, Σύγχρονα μέσα επικοινωνίας (τηλεομοίωτο, τηλετύπημα, ηλεκτρονικό έγγραφο) για την κατάρτιση τυπικών δικαιοπραξιών ως ζήτημα της σχέσεως εγγράφου τύπου και δικαιοπραξίας, 2002
- Ράμμος Γεώργιος*, Άρθρα 158-166 στην ΕρμΑΚ, 1952
- Ρόκας Ιωάννης*, Ιδιωτική ασφάλιση, 8η έκδ., 2003
- Ρόκας Ιωάννης*, Προς ένα γενικό νόμο για το ηλεκτρονικό εμπόριο, σε: Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο (7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Εμπορικών Λόγων), 1998, σ. 225
- Ρόκας Νικόλαος*, Στοιχεία Τραπεζικού Δικαίου, 2002
- Ρόκας Νικόλαος*, Σύγχρονη τεχνολογία και Εμπορικό Δίκαιο, ΕΕμπΔ 1998, 1
- Σαμαρά Χρυσάνθη*, Η οδηγία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με το ηλεκτρονικό εμπόριο (e-commerce) στην εσωτερική αγορά, ΔΕΕ 2000, 1200
- Σημαντήρας Κωνσταντίνος*, Άρθρα 185-194 στην ΕρμΑΚ, 1966
- Σημαντήρας Κωνσταντίνος*, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 4η έκδ., 1988
- Σιδηρόπουλος Θεόδωρος*, Εισαγωγή στο δίκαιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, 2000
- Σιδηρόπουλος Θεόδωρος*, Το δίκαιο του διαδικτύου (internet), 2003
- Σινανιώτη-Μαρούδη Αριστέα*, Η πρόταση οδηγίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το ηλεκτρονικό εμπόριο, Συνήγ. Μάιος 2000, 95
- Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου Ξένη*, Η προστασία του καταναλωτή στη σύμβαση εκτός εμπορικού καταστήματος, 2000
- Σκουλαρίκη Καλλιόπη*, Σημείωμα στην ΑΠ 589/2001, ΔΕΕ 2001, 1117
- Σκουλαρίκη Καλλιόπη*, Σημείωμα στην ΜΠρΑθ 335/1995, ΔΕΕ 1996, 512

- Σούρλας Παύλος*, *Justi atque injusti scientia - Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, 1995
- Σπυριδάκης Ιωάννης*, *Γενικές Αρχές*, 1988
- Σπυριδάκης Ιωάννης*, *Εισηγήσεις αστικού δικαίου*, 2η έκδ., 1999
- Σπυριδάκης Ιωάννης*, *Καλόπιστη κτήση κυριότητας ακινήτου από μεταβιβάζοντα μη κύριο*, ΝοΒ 50 (2002), 261
- Σπυριδάκης Ιωάννης*, *Σχόλιο στην ΟΛΑΠ 5/1990*, ΝοΒ 38 (1990), 1319
- Σπυροπούλου-Σιάπικα Αικατερίνη*, *Πιστωτικές κάρτες*, ΕΕμπΔ 36 (1985), 251.
- Σταθόπουλος Μιχάλης*, Άρθρα 904-913 στον ΑΚ Γεωργιάδη/ Σταθόπουλου, τ. ΙΥ, *Ειδικό Ενοχικό*, 1982
- Σταθόπουλος Μιχάλης*, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 3η έκδ., 1998
- Σταθόπουλος Μιχάλης*, *Περί της μεθόδου ερμηνείας της δηλώσεως βουλήσεως*, ΝΔίκ 25 (1969), 1
- Σταθόπουλος Μιχάλης*, *Πλάνη κρίσιμη για την ακύρωση της δικαιοπραξίας*, ΚριτΕ 1995,95
- Σταθόπουλος Μιχάλης*, σε: *Σταθόπουλου/Χιωτέλλη/Αυγουστιανάκη, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο*, 1995.
- Σταθόπουλος Μιχάλης*, *Σύγχρονες τεχνικές των χρηματικών συναλλαγών*, ΔΕΕΤ 1994/Δ', 128.
- Σταμούλης Σπυρίδων*, *Προβλήματα ευθύνης από την αθέμιτη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών*, ΝοΒ 35 (1987), 1
- Σταμπέλου Χριστίνα*, *Κύρος τηλεμοιοτυπικά καταρτιζόμενης συμβάσεως*, ΚριτΕ 1994, 141
- Τέντες Ιωάννης*, Άρθρα 335-465, σε: *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα, ΚΠολΔ*, τ. Ι, 2000
- Τούσης Ανδρέας*, *Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου*, 1978
- Τρουλινός Επαμεινώνδας*, *Το Προεδρικό Διάταγμα 150/2001 - Μια χαμένη ευκαιρία για τη ρύθμιση των ηλεκτρονικών υπογραφών από τον Έλληνα νομοθέτη*, ΔΕΕ 2001, 1234
- Τσιρακοπούλου Μαρία*, *Σχόλιο στην ΜΠραθ 3356/1997*, ΔΕΕ 1998, 1111
- Φίλιος Παύλος*, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, τ. Β', 2002.
- Φίλιος Παύλος*, *Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος*, 2η έκδ., 1996.
- Φίλιος Παύλος*, *Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος*, τ. 1/1 (1997), τ. 1/2 (1997), τ. Π/1 (1998), τ. Π/2 (1998).

- Φιλιπποπούλου Ελλη*, Το νομικό πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, ΔΕΕ 2000, 1086.
- Φορτσάκης Θεόδωρος*, Ζητήματα φορολογίας του ηλεκτρονικού εμπορίου, ΝομΕπ 30 (2001), 25.
- Χαρίση-Στάμου Ηλέκτρα*, Η πιστωτική κάρτα, 1984.
- Χαρίση-Στάμου Ηλέκτρα*, Σχόλιο στην ΑΠ 1116/1996, ΕΕμπΔ 1997,481
- Χιωτέλλης Αριστείδης*, σε: Σταθόπουλου/Χιωτέλλη/Αυγουστιανάκη, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, 1995
- Χριστιανός Βασίλειος*, σε: Λιακόπουλου (επιμ.), Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, τεύχ. α', 1993
- Χριστοδούλου Κωνσταντίνος*, Ηλεκτρονικά έγγραφα και ηλεκτρονική δικαιοπραξία, 2001
- Χριστοδούλου Κωνσταντίνος*, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΑθ 1327/2001, Δ 32 (2001), 462
- Χριστοδούλου Κωνσταντίνος*, Τρία νέα ζητήματα του δικαίου των ηλεκτρονικών εγγράφων μετά το σχέδιο νόμου «ηλεκτρονικές υπογραφές», Δ 31 (2000), 1006.
- Χριστοδούλου Φοίβος*, Η ίδρυση «τηλελιμένος» ως νομικό πρόβλημα, Αφιέρωμα στον Α. Γαζή, 1994, σ. 864.
- Χρυσάνθης Χρήστος*, Η ηλεκτρονική εξυπηρέτηση των σύγχρονων τραπεζικών συναλλαγών, 1997.
- Ψούνη-Ζορμπά Νίκη*, Η δήλωση βούλησης μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή - Ένταξη στο σύστημα του ΑΚ, δυνατότητες ακύρωσης, 1988.

Διαδικτυακές πηγές

Nielsen/Netratings http://www.nielsen-netratings.com/hot_off_the_neu.jsp.

Foester Research <http://www.verisign.com/corporate/news>.

Αμερικανικό Κογκρέσο,

<http://usinfo.state.gov/usa/infousa/tech/reports/crsstats.pdf>.

Δημαράς Νικόλαος, users.otenet.gr/dikaio_periodiko